

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

ANUL XXIX

1

IANUARIE—IUNIE

1984

EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

IOAN PĂTRUȚ — *redactor-șef*

ROMULUS TODORAN — *redactor-șef adjunct*

VASILE BREBAN

ILEANA CÂMPEAN — *membre al Colegiului de redacție*

DUMITRU D. DRAȘOVEANU

DIMITRIE MACREA

ION MĂRII

PETRU NEIESCU

GRIGORE RUSU — *membre al Colegiului de redacție*

SABINA TEIUȘ

CARMEN VLAD

MIRCEA ZDRENGHEA

EUGEN BELTECHI — *secretar responsabil de redacție*

NICOLAE MOCANU — *secretar responsabil de redacție;*
membre al Colegiului de redacție

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv.

În țară, revistele se pot procura prin poștă, pe bază de abonamente.

Cititorii din străinătate se pot abona prin ILEXIM, Departamentul Export-Import Presă, P.O. Box 136—137, telex 11226, 79517 București, str. 13 Decembrie nr. 3.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite la Consiliul de conducere al revistei „Cercetări de lingvistică”.

La revue parait 2 fois par an.

Toute commande de l'étranger (fascicules ou abonnements) sera adressée à ILEXIM, Département Export-Import Presă, P.O. Box 136—137, télex 11226, 79517 Bucarest, 3 rue 13 Decembrie, Roumanie.

Le prix d'un abonnement est de \$ 54 par an.

En Roumanie, vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste.

Les manuscrits, les livres et les revues proposés en échange, ainsi que toute correspondance seront envoyés au Conseil de Direction de la revue „Cercetări de lingvistică”.

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

Anul XXIX, nr. 1

1981

ianuarie—iunie

SUMAR

	Pag.
GR. RUSU, Profesorul Ioan Pătruț la 70 de ani	5
Bibliografia lucrărilor profesorului Ioan Pătruț. 1941—1983	8

ISTORIA LIMBII ROMÂNE

ANTON GOȚIA, Din istoricul conjuncției <i>însă</i>	17
--	----

DIALECTOLOGIE

EUGEN BELTECHI, Note asupra accentului în subdialectul bănațean (I)	21
---	----

GRAMATICĂ

LIGIA STELA FLOREA, Une tendances actuelles du français : le complément non prépositionnel	27
--	----

LEXICOLOGIE

ILEANA MUREȘANU, Organizări de procese în limbă : polisemia și derivarea	38
VALENTINA ȘERBAN, Note lexicale și etimologice	46

ONOMASTICĂ

DUMITRU LOȘONȚI, Nume de familie provenite de la nume de localități (I)	48
I. PĂTRUȚ, Antroponime din etnonime?	56
RADU SP. POPESCU, Termeni entopici dialectali caracteristici Banatului, nordului Olteniei și sud-vestului Ardealului	58

RECENZII ȘI PREZENTĂRI DE CĂRȚI

<i>Dicționarul limbii române (DLR), serie nouă, tomul XI, partea a 2-a. Litera T. T — TOCĂLIȚĂ, București, Editura Academiei R. S. România, 1982; partea a 3-a. Litera T. TOCĂNA — TWIST, București, Editura Academiei R. S. România, 1983 (Doina Grecu)</i>		66
<i>LUIZA SECHE, MIRCEA SECHE, Dicționarul de sinonime al limbii române, București, Editura Academiei R. S. România, 1982 (Ioana Anghel și Vasile Breban)</i>		68
<i>Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române. 1374—1600, București, Editura Academiei R. S. România, 1981 (Ion Penișoară)</i>		71

ACADEMIA ROMÂNĂ
FILIALA CLUJ

BIBLIOTECA
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ
ȘI ISTORIE LITERARĂ ȘI CULTURALĂ

<https://biblioteca-digitala.ro>

ACADEMIA ROMÂNĂ
FILIALA CLUJ

BIBLIOTECĂ
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ
ȘI ISTORIE LITERARĂ ȘI CULTURALĂ

Nr. 20

	Pag.
DACOROMANIA. <i>Bibliografie</i> , București, 1983 (Romulus Todoran)	72
GEORGE GIUGLEA, <i>Cuvinte românești și romanice. Studii de istoria limbii, etimologie, toponimie</i> , București, 1983 (Mircea Homorodean)	74
GRIGORE RUSU, <i>Structura fonologică a graiurilor dacoromâne</i> , București, 1983 (Ioan Faictuc)	75
MIHAELA MANCAȘ, <i>Limbajul artistic românesc în secolul al XIX-lea</i> , București, 1983 (Elena Dragoș)	78
SERGIU DRINCUL, <i>Semnele ortografice și de punctuație în limba română. Norme și exerciții</i> , București, 1983 (Dora Pavel)	80
GEORGE MIREA, <i>Junimea. Implicații lingvistice</i> , Iași, 1983 (Gabriel Vasiliu)	81
<i>La latinité hier, aujourd'hui, demain</i> , București, 1981 (Mircea Homorodean)	81
ÉMILE TURDEANU, <i>Apocryphes slaves et roumains de l'Ancien Testament</i> , Leiden, 1981 (Octavian Șchiau)	83
<i>Carti vlahă-engleză. Vlachian-english book. Încă carti trā înveșlu a limbili vlahi trā nișă și mări. The little book of vlachian language lessons for young and old</i> , Bridgeport, 1983 (Romulus Todoran)	83
J. P. ZAJUNČKOVSKIJ, T. NICOLESCU, T. A. REPINA, <i>Učebnik rumynskogo jazyka</i> , Moskva, 1982 (I. T. Stan)	84

CRONICĂ

AL. XVII-lea Congres Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică (Ioan Baci)	87
---	----

IN MEMORIAM

Henri Draye (1911–1983) (Ioan Pătruș)	88
CĂRȚI PRIMITE LA REDACȚIE	89

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ RECHERCHES DE LINGUISTIQUE

Année XXIX, n° 1

1984

janvier—juin

SOMMAIRE

	<u>Page</u>
GR. RUSU, Le professeur Ioan Pătruț à 70 ans	5
Bibliographie des travaux du professeur Ioan Pătruț, 1941—1983	8

HISTOIRE DE LA LANGUE ROUMAINE

ANTON GOȚIA, Sur l'histoire de la conjonction <i>insă</i>	17
---	----

DIALECTOLOGIE

EUGEN BELTECHI, Notes sur l'accent dans les parlers banatiens (I)	21
---	----

GRAMMAIRE

LIGIA STELA FLOREA, Une tendance actuelle du français : le complément non prépositionnel	27
--	----

LEXICOLOGIE

ILEANA MUREȘANU, Organisations de processus dans la langue : la polysémie et la dérivation	38
VALENTINA ȘERBAN, Notes lexicales et étymologiques	46

ONOMASTIQUE

DUMITRU LOȘONȚI, Noms de famille provenant de noms de localités (I) . .	48
I. PĂTRUȚ, Anthroponymes provenus d'ethnonymes?	56
RADU SP. POPESCU, Termes dialectaux désignant des formes de relief communs au Banat, au Nord de l'Ollénie et au Sud-Ouest de la Transylvanie	58

COMPTES RENDUS ET PRÉSENTATIONS DE LIVRES

<i>Dicționarul limbii române</i> (D.L.R.), serie nouă, tomul XI, partea a 2-a. Litera T.	
T — TOCĂLIȚĂ, București, Editura Academiei R. S. România, 1982; partea a 3-a. Litera T. TOCĂNA — TWIST, București, Editura Academiei R. S. România, 1983 (<i>Doina Grecu</i>).	66

	Page.
LUIZA SECHE, MIRCEA SECHE, <i>Dicționarul de sinonime al limbii române</i> , București, Editura Academiei R. S. România, 1982 (Ioana Anghel și Vasile Breban)	68
<i>Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române. 1374—1600</i> , București, Editura Academiei R. S. România, 1981 (Ion Penișoară)	71
DACOROMANIA. <i>Bibliografie</i> , București, 1983 (Romulus Todoran)	72
GEORGE GIUGLEA, <i>Cuvinte românești și romanice. Studii de istoria limbii, etimologie, toponimie</i> , București, 1983 (Mircea Homorodean)	74
GRIGORE RUSU, <i>Structura fonologică a graiurilor dacoromâne</i> , București, 1983 (Ioan Faiciuc)	75
MIHAELA MANCAȘ, <i>Limbajul artistic românesc în secolul al XIX-lea</i> , București, 1983 (Elena Dragoș)	78
SERGIU DRINCU, <i>Semnele ortografice și de punctuație în limba română. Norme și exerciții</i> , București, 1983 (Dora Pavel)	80
GEORGE MIREA, <i>Junimea. Implicații lingvistice</i> , Iași, 1983 (Gabriel Vasiliu)	81
<i>La latinité hier, aujourd'hui, demain</i> , București, 1981 (Mircea Homorodean)	81
ÉMILE TURDEANU, <i>Apocryphes slaves et roumains de l'Ancien Testament</i> , Leiden, 1981 (Octavian Șchiau)	83
<i>Carti vlahă-engleză. Vlachian-english book. Nici carti tră înveșlu a limbii vlahi tră nișă și mări. The little book of vlachian language lessons for young and old</i> , Bridgeport, 1983 (Romulus Todoran)	83
J. P. ZAJUNČOVSKIJ, T. NICOLESCU, T. A. REPINA, <i>Учебник румынского языка</i> , Москва, 1982 (I. T. Stan)	84

CHRONIQUE

Le XVII ^e Congrès International de Linguistique et de Philologie Romaine (Ioan Baci)	87
---	----

IN MEMORIAM

Henri Draye (1911-1983) (Ioan Pătruș)	88
LIVRES REÇUS À LA RÉDACTION	89

PROFESORUL IOAN PĂTRUȚ

la 70 de ani

Personalitate științifică recunoscută atât în țară, cât și peste hotare, profesorul dr. docent Ioan Pătruț face parte din ultima generație a Muzeului Limbii Române, în cadrul căruia și-a început ucenicia în problemele de lingvistică încă din anii studenției. În această prestigioasă instituție, la care au colaborat și s-au format, în perioada dintre cele două războaie, toți marii lingviști și filologi clujeni, a deprins pasiunea pentru studiul minuțios și aprofundat al materialului lingvistic.

Născut la 5 aprilie 1914, în localitatea Ohaba-Forgaci, județul Timiș, după absolvirea liceului „Coriolan Brediceanu” din Lugoj, a urmat Facultatea de Litere și Filozofie din Cluj, specialitățile limba română și slavistică, avându-i ca profesori, printre alții, pe renumiții lingviști Sextil Pușcariu, Nicolae Drăganu, Emil Petrovici, Sever Pop. Între 1938 și 1939 a urmat cursuri de specializare în lingvistica slavă la Universitatea din Cracovia (unde a funcționat și ca lector de limba română).

A fost angajat la Muzeul Limbii Române încă din anul 1938, iar după transformarea lui în actualul Institut de Lingvistică și Istorie Literară, a continuat să lucreze în cadrul acestui institut, mai întâi în calitate de cercetător, apoi șef de sector, director adjunct și, între anii 1968 și 1975, ca director. În cadrul Institutului a condus cu competență, mulți ani, colectivul *Atlasului lingvistic român II*, fiind redactorul principal al acestei importante lucrări, din care au apărut, în serie nouă, 7+4 volume. În anul 1974 a fost distins, împreună cu întreg colectivul, cu premiul „Timotei Cipariu” al Academiei Republicii Socialiste România.

Din anul 1944, cînd a fost numit asistent, a desfășurat o rodnică activitate didactică și științifică, în cadrul Facultății de filologie a Universității din Cluj, trecînd prin toate gradele didactice universitare: lector, conferențiar, profesor și (între anii 1969 și 1981) șef al catedrei de filologie slavă. A predat, la înalt nivel, numeroase cursuri: lingvistică generală și comparată, gramatică comparată a limbilor slave, fonetică generală, istoria limbii ruse, limba slavă veche, relații lingvistice slavo-române etc. Timp de mulți ani a fost membru activ al Consiliului Profesorat al Facultății și al Senatului Universității.

De la înființarea, în 1956, a revistei „Cercetări de lingvistică”, a fost membru în Comitetul de redacție, iar din anul 1969 este redactorul responsabil al acesteia.

Preocupat în permanență de verificarea metodelor și procedeele de cercetare, a analizat o seamă de probleme privitoare la istoria limbii în general și a limbii române în special, precum și la contactul între limbi, formulind precizări noi și importante privind originea, mecanismul și statutul împrumuturilor. Combătind metoda filierei, prof. Ioan Pătruț arată că lingvistul are obligația să stabilească sursa directă, limba de origine a cuvintelor împrumutate, deoarece acestea se adaptează sistemului (fonetico-fonologic, gramatical) al limbii în care au intrat. La întrebarea ce se împrumută, răspunde documentat și convingător că o limbă primește numai teme, desinențele și afixele aparținând limbii receptoare.

Examinind vechea influență slavă din limba română în contextul larg al relațiilor dintre slavi și popoarele învecinate (greci, baltici etc.) a adus contribuții personale referitoare atât la istoria limbii române, cât și a limbilor slave. Susține argumentat că cea mai veche influență slavă asupra limbii române nu poate fi anterioară secolului al IX-lea, deoarece până la această dată toți slavii vorbeau aceeași limbă, slava comună. Elementul slav nu a fost prezent în procesul de „formare” a limbii române (încheiat prin secolul al VIII-lea), ci este un adaos ulterior. Examinind locul și ponderea elementelor slave în structura limbii române, prof. Ioan Pătruț recunoaște o cantitate însemnată în lexic, dar foarte redusă în celelalte compartimente ale limbii. Este împotriva contribuției slave la formarea sistemului fonologic al limbii române; nu acceptă părerile potrivit cărora limba română ar poseda afixe și desinențe de origine slavă; genul „neutr” nu s-a constituit și consolidat datorită relațiilor cu limbile slave, ci substantivele aparținând acestui gen, pe care le numește ambigene, cum de fapt și sînt, își au originea în latina populară.

Originale sînt și vederile și concluziile sale referitoare la structura morfologică a limbii române, la flexiunea și derivația românească. Analizînd structura cuvintelor flexibile românești, utilizînd și datele oferite de derivație, prof. Ioan Pătruț ajunge la concluzia că toate substantivele, adjectivele și verbele românești au teme consonantice, implicit deci și sufixele lexicale, substantivele și adjectivele sînt terminate în consoană. Toate cuvintele împrumutate din alte limbi s-au integrat în acest sistem.

O atenție deosebită a acordat prof. Ioan Pătruț onomasticii, în-deosebi antroponimiei slave și românești.

După asidue cercetări a elaborat un sistem nou al structurii hipocoristicelor slave care constituie, indiscutabil, fondul dominant, cel mai important și interesant al antroponimiei slave. Unei analize asemănătoare a supus și numele de persoane românești, cu intenția „de reevaluare a ceea ce este românesc în antroponomia noastră”, dovedind că în cercetările de pînă acum procentul declarat al contribuției slave e exagerat.

Profesorul Ioan Pătruț este președinte al Filialei din Cluj-Napoca a Asociației Slaviștilor din Republica Socialistă România, președinte al Subcomisiei pentru formarea limbii și a poporului român în cadrul Academiei Republicii Socialiste România, Filiala din Cluj-Napoca, membru

în Comitetul Internațional de Științe Onomastice, membru de onoare al Societății de Limba Română din P.S.A. Voivodina (Iugoslavia).

A participat la numeroase congrese și simpozioane internaționale (Moscova, Berlin, Sofia, Salonic, Praga, Zagreb, București), a prezentat, ca invitat, conferințe la universități și institute din străinătate (Praga, Bratislava, Sofia, Belgrad, Varșovia, Cracovia, Paris, Salzburg), la sesiuni, simpozioane și întruniri științifice din țară.

Colegii, colaboratorii și foștii săi studenți urează profesorului Ioan Pătruț încă mulți ani de viață, sănătate și putere de muncă, alte noi și valoroase realizări în cercetarea științifică.

GR. RUSU

BIBLIOGRAFIA

LUCRĂRILOR PROFESORULUI IOAN PĂTRUȚ

1941—1983

1941

1. *Printre prizonierii români din Timoc*, în „Transilvania”, 72, 1941, nr. 4, p. 319—321.

1942

2. *Folclor de la românii din Sîrbia*, în „Anuarul Arhivei de folclor”, VI, 1942, p. 329—384.

1943

3. *Velarele, labialele și dentalele pr'a'a'izate*, în DR, X, 1943, partea a II-a, p. 206—308.
4. *A CUSTĂ în graiul bînîțean*, în DR, X, 1943, partea a II-a, p. 361.

1948

5. *Raporturi fonetice ucraino-române*, în DR, XI, 1948, p. 51—59.
6. *M. V. Sergievskij, Materialy dlja izučenija živych moldavskich govorov na territorii SSSR. Učenye zapiski, I, 1921, p. 73—97. — Moldavskie eljudy. Moscova-Leningrad, 1936, 79 p., [Recenzie] în DR, XI, 1948, p. 266—277.*
7. *Ivan Šarovol'skij. Rumunški zapožčeni slova v ukrajinskij movi*, „Zbirnyk zachodoznavstva”, 1929 [tom I], p. 52—65, [Recenzie] în DR, XI, 1948, p. 265—266.
8. *Ilie Bărbulescu*, în DR, XI, 1948, p. 357.
9. *Mieczysław Malecki*, în DR, XI, 1948, p. 364—365.

1949

10. *Tot despre numele rusești*, în „Cum vorbim”, I, 1949, nr. 6, p. 31—32.
11. *S. P. Obnorski*, în „Cum vorbim”, I, 1949, nr. 8, p. 24—27.

1950

2. *A'tlasul lingvistic român*, în „Almanahul literar”, I, 1950, nr. 10, p. 121—123.

1953

13. *Influențe maghiare în limba română*, în SCL, IV, 1953, p. 213—217.

1954

14. *Însemnătatea cunoașterii limbii slave vechi pentru limba română și limba rusă*, în LR, III, 1954, nr. 2, p. 56—60.
15. *Sisteme de transcriere fonetică*, în LR, III, 1954, nr. 4, p. 79—84.

1955

16. *Privire asupra foneticii graiului huful din Valea Sucevei*, în „Studii și cercetări științifice” (Cluj), Seria III. Științe sociale, VI, 1955, nr. 1—2, p. 7—12.

CL, anul XXIX, nr. 1, p. 8—16, Cluj-Napoca, 1984

17. *Legea silabelor deschise în limbile slave și urme ale ei în scrierea veche românească*, în LR, IV, 1955, nr. 4, p. 74—82.
18. *Despre componența cuvintelor flexibile ale limbii române*, în LR, IV, 1955, nr. 6, p. 65—71.

1956

19. (Redactor principal) *Atlasul lingvistic român*. Serie nouă. vol. I—II, [București], Editura Academiei R.P.R., 1956.
20. (Redactor principal) *Micul Atlas lingvistic român*. Serie nouă. Vol. I. [București], Editura Academiei R.P.R., 1956.
21. *Despre genul „neutru” în limba română*, în CL, I, 1956, p. 29—40.
22. *Probleme de morfologie și ortografie în legătură cu Ț în limba română*, în CL, I, 1956, p. 119—124.
23. *Gramatica limbii române. Vol. I. Vocabularul, fonetica și morfologia*, Editura Academiei R.P.R., 1954, [Recenzie] în SCL, VII, 1956, nr. 1—2, p. 115—122.

1957

24. *Fonetica graiului huful din Valea Sucevei*, [București], Editura Academiei R.P.R., 1957, 95 p. (Materiale și cercetări lingvistice II).
Recenzii: Jiřina Smrčková, în „Slavia”, XXVII, 1958, nr. 4, p. 656—657; A. Zacordoneț, în „Studii și cercetări științifice” (Iași). Istorie-filologie. Filologie, IX, 1958, fasc. 1—2, p. 195—201; C. Otobiciu, în LR, VI, 1957, nr. 6, p. 102.
25. [Colaborator la] *Universitatea „V. Babeș”. Studiu monografic*, Cluj, 1957.
26. *Sur le genre „neutre” en roumain*, în *Mélanges linguistiques publiés à l'occasion du VIIIe Congrès international des linguistes à Oslo du 5 au 9 août 1957*, Bucarest, Éditions de l'Académie de la République Populaire Roumaine, 1957, p. 291—301.
27. *Deală, progadie, vread*, în CL, II, 1957, p. 292—297.

1958

28. *Dénominations multiples de villes slaves en roumain*, în *Contributions onomastiques publiées à l'occasion du VIe Congrès international des sciences onomastiques à Munich du 24 au 28 août 1958*, Bucarest, Editions de l'Académie de la République Populaire Roumaine, 1958, p. 45—54.
29. *Congresul internațional al slavistilor de la Moscova*, în „Tribuna”, II, 1958, nr. 30 (86), p. 7.
30. *Rostirea NOUĂ, DOUĂ etc.*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, [București], Editura Academiei R.P.R., 1958, p. 661—665.
Recenzie: I. Coteanu, în LR, VIII, 1959, nr. 2, p. 109.
31. *Contribuții slave și maghiare la formarea subdialectelor ducoromâne*, în CL, III, 1958, p. 63—72.
32. *Probleme de morfologie și ortografie. II. În legătură cu Ț și Ț în limba română*, în CL, III, 1958, p. 255—258.
33. *Influences slaves et magyares sur les parlers roumains*, în Rsl, I, 1958, p. 31—43.
Recenzie: I. Coteanu, în LR, VIII, 1958, nr. 2, p. 106—109.

1959

34. *Probleme de fonetică și morfologie. III. În legătură cu Ț și Ț în limba română*, în CL, IV, 1959, p. 43—48.
35. *15 ani de activitate științifică. Dezvoltarea lingvisticii românești*, în „Tribuna”, III, 1959, nr. 33 (132), p. 8.

1960

36. *MORFOLOGIE ȘI FONOLOGIE. Despre fonemele consonantice moi ale limbii române*, în CL, V, 1960, nr. 1, p. 23—27. [Versiunea germană] *MORPHOLOGIE und PHONOLOGIE. Über die weichen konsonantischen Phoneme des Rumänischen*, în RL, V, 1960, nr. 2, p. 279—283.
37. *Academicianul Emil Petrovici. (Cu prilejul împlinirii a 60 de ani)*, în Rsl, IV, 1960, p. 35—39.

1961

38. (Redactor principal) *Atlasul lingvistic român*. Serie nouă. Vol. III, [București], Editura Academiei R.P.R., 1961.
39. *Despre genul substantivelor românești de origine slavă*, în CL, VI, 1961, nr. 1, p. 95-100.
40. *Despre structura și clasificarea verbelor românești. (În legătură cu lucrările pentru traducerea automată)*, în CL, VI, 1961, nr. 2, p. 423-428.
41. *Despre structura morfologică a substantivelor și adjectivelor românești*, în StUBB, series IV, fasc. 2, 1961, Philologia, p. 13-26.

1962

42. *Slavjanskoe i vengerskoe vlijanie na rumynskie govory*, în IV *Meždunarodnj s'jezd slavistov. Materialy, diskussii*. Tom vtoroj. *Problemy slavjanskogo jazykoznanija*, Moskva, Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, 1962, p. 389-391.
43. *Despre delabializarea consoanelor finale în limba română*, în Rsl, IV, 1962, p. 19-25.
44. *Morfologie și fonologie. Referitor la sistemul fonologic consonantic al limbii române*, în CL, VII, 1962, nr. 2, p. 217-224.
45. *Zur morphologischen Struktur der rumänischen Substantive und Adjektive*, în RL, VII, 1962, nr. 1, p. 91-100.

1963

46. *Considerații în legătură cu vocalivul românesc în -o*, în Rsl, VII, 1963, p. 87-93.
47. *Despre substantivele ambigene românești*, în Rsl, VIII, 1963, p. 95-98.
48. *Substantivele slave în -o devenite în limba română feminine în -ă*, în CL, VIII, 1963, nr. 1, p. 79-81.
49. *Despre structura morfologică a verbelor românești de origine slavă*, în CL, VIII, 1963, nr. 2, p. 229-235.
50. *O morfologičeskoj strukture rumynskich glagolov slavjanskogo proischoždenija*, în Rsl, IX, 1963, p. 13-21.
51. *O rode rumynskich imën suščestvitel'nych slavjanskogo proischoždenija*, în RL, VIII, 1963, nr. 2, p. 247-252.
52. [În colaborare cu Emil Petrovici] *O rumynskoj onomastike slavjanskogo proischoždenija*, în *Slawische Namenforschung*. (Veröffentlichungen des Instituts für Slawistik der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Nr. 29), Akademie-Verlag, 1963, p. 46-51.
53. [Răspuns la întrebarea] *Kakva e morfolatičeskata struktura na različnite morfolatičeski (gramatičeski) formi v slavjanskite ezici?*, în *Slavjanska filologija. Materiali za V Meždunaroden Kongres na slavistite*. Tom I. *Ogovori na vāprosite na naučnata anketa po ezikoznanie*, Sofia, Izdatelstvo na BAN, 1963, p. 107.
54. [Răspuns la întrebarea] *Kakvi sa zadačite i principite za postrojavane na atlas na balkanskija ezikov sājuz?*, *ibidem*, p. 323-324.
55. [Răspuns la întrebarea] *Do kakva stepen slavjanskata toponimija na neslavjanskite strani sādēstvova da se osvōdijal istoričeskite i elničeskite procesi na slavjanite?*, *ibidem*, p. 359-360.

1964

56. *Uniformizare în sistemul morfologic. Despre imperfectul românesc*, în CL, IX, 1964, nr. 2, p. 227-231.
57. *Tot despre vocalivul românesc în -o*, în Rsl, X, 1964, p. 193-194.
58. *Referitor la structura morfologică a verbelor românești*, în StUBB, Series Philologia, fasc. 2, 1964, p. 95-100.

1965

59. (Redactor principal) *Atlasul lingvistic român*. Serie nouă. Vol. IV, [București], Editura Academiei R.P.R., 1965.
60. *Contribuții la studiul derivării românești*, în *Omăgiu lui Alexandru Rosetti*, București, Editura Academiei R.P.R., 1965, p. 681-682.
61. *O morfologičeskoj strukture rumynskich glagolov slavjanskogo proischoždenija*, în *Slavjanska filologija*. Tom VII. *Ezikoznanie*, Sofia, 1965. (Materiali ot VII Meždunaroden kongres na slavistite), p. 338-339.

62. Intervenție la: Z. Stieber, *Jak brzmiało prasłowiańskie y*, *ibidem*, p. 103.
63. Intervenție la: G. Mihăilă, *Knižnoslanjanskoe vlijanie na rumynskij literaturnyj jazyk*, *ibidem*, p. 345-346.
64. Contribuții la studiul structurii morfologice a limbii române, în CL, X, 1965, nr. 1, p. 29-35.
65. „Imprumuturi prin filieră”, în CL, X, 1965, nr. 2, p. 327-336.

1966

66. (Redactor principal) *Atlasul lingvistic român*. Serie nouă. Vol. V, [București], Editura Academiei R. S. România, 1966.
67. *Reflexele vocalei *q în imprumuturile vechi românești*, în CL, XI, 1966, nr. 1, p. 189-192.

1967

68. (Redactor principal) *Micul Atlas lingvistic român*. Serie nouă. Vol. II-III, [București], Editura Academiei R. S. România, 1967.
69. *Referitor la cronologia elementelor de origine sud-slavă. În legătură cu sl. o și q*, în CL, XII, 1967, nr. 1, p. 21-27.
70. *Évolution du système de la flexion verbale roumaine*, în *Xe Congrès International des linguistes. Résumés des communications*, Bucarest, 28 août - 2 septembre 1967, p. 273-274.
71. [În colaborare cu Malvina Pătruț] *Toponime bănățene în -ești* (I), în CL, XII, 1967, nr. 2, p. 289-298.
72. *Abdulah Škaljić, Turcizmi u srpskohrvatskom-jeziku* (Turcismele din limba sârbocroată), Sarajevo, 1965, 662 p., [Recenzie] în CL, XII, 1967, nr. 2, p. 337-340.

1968

73. *Sur la chronologie des éléments d'origine sud-slave de la langue roumaine. À propos du sl. o et q*, în *Actes du Premier Congrès International des Études balkaniques et Sud-est européennes*, VI, Sofia, 1968, p. 321-328.
74. *Calques slaves et grecs en roumain*, în *Κυπλλω και Μεθοδω τόμος Εορτιος επί τη χιλιοστή και έκασοστή έτηρλδι*, tom II, Salonic, 1968, p. 237-243.
75. *Otnositel'no drevnosti slavjanskogo vlijanija na rumynskij jazyk*, în Rsl, XVI, 1968, p. 23-29.
76. *K voprosu o prodolžitel'nosti obščeslanjanskogo jazyka*, în RRI, XIII, 1968, nr. 6, p. 617-621.
77. *Vsnuzi s drevnost'ju slavjanskogo vlijania na rumynskij jazyk*, în *VI Mezindrodní sjezd slavnistů v Praze 1968. Resumé přednášek, příspěvků a sdělení*, Praha, 1968, p. 495.
78. *Originea rom. sută*, în CL, XIII, 1968, nr. 1, p. 87-89.
79. Intervenție la: V. Hořejší, *Les noms hétérogènes et l'opposition animé - inanimé dans les langues balkaniques*, în *Actes du Premier Congrès International des Études balkaniques et sud-est européennes. VI. Linguistique*, Sofia, 1968, p. 121-122.
80. Intervenție la: Iv. Gălăbov, *Contribution au problème des contacts bulgare-roumains au sud du Danube*, *ibidem*, p. 231-232.
81. Intervenție la: Sh. Demiraj, *À propos du changement de genre au pluriel dans l'albanais confronté aussi avec le roumain*, *ibidem*, p. 388.
82. *Le rom. sută et le problème des premières relations linguistiques slavo-roumaines*, în *Al XII-lea Congres International de Lingvistică și Filologie Romanică. Rapoarte și comunicări. Rezumate*, București, 16-20 aprilie 1968, p. 167.
83. *Academicianul Emil Petovici*, în „Tribuna”, XI, 1968, nr. 45 (815), p. 2.
84. [În colaborare cu Malvina Pătruț] *Toponime bănățene în -ești* (II), în CL, XIII, 1968, nr. 2, p. 201-209.

1969

85. (Redactor principal) *Atlasul lingvistic român*. Serie nouă. Vol. VII, [București], Editura Academiei R. S. România, 1969.
86. *Toponime oficiale și populare*, în *Studii și materiale de onomastică*, București, Editura Academiei R. S. România, 1969, p. 81-85.
87. *Referitor la evoluția sistemului verbal românesc*, în FD, VI, 1969, p. 131-139.

88. *Academicianul EMIL PETROVICI (1899-1968)*, în CL, XIV, 1969, nr. 1, p. 3-5.
89. *Despre vechimea relațiilor slavo-române*, în CL, XIV, 1969, nr. 1, p. 23-29.
90. *Cu privire la limba română comună*, în CL, XIV, 1969, nr. 2, p. 209-211.
91. Intervenție la: Emil Petrovici, *Interpénétration des systèmes linguistiques*, în ACIL X, vol. I, p. 60-63.
92. [Sextil Pușcariu] *Istoric al limbii și dialectolog*, în StUBB, Series Philologia, fasc. 1, 1969, p. 110-113.
93. *Elemente latine și slave în lexicul limbii române*, Sinaia, 1969 (Universitatea București. Cursurile de vară și colocvile științifice), 18 p. (litografiat).

1970

94. *Sur l'évolution du système de la flexion verbale du roumain*, în ACIL X, vol. IV, p. 305-310.
95. Intervenție la: P. Garde, *Les propriétés accentuelles des morphèmes dans les langues slaves*, în VI. *Mezinárodní sjezd slavistů v Praze 1968. Akta sjezdu*, I, Praha, 1970, p. 31-32 (litografiat).
96. Intervenție la: V. Mareš, *The Historic Development of the Slavic Declension of Nouns II. The Development of Forms*, ibidem, p. 46-47.
97. *Primele relații slavo-romano-grecești și durata limbii slave comune*, în Rsl, XVII, 1970, p. 21-30.
98. *Din nou despre toponime oficiale și populare*, în CL, XV, 1970, nr. 1, p. 85-90.
99. *În legătură cu penetrabilitatea sistemelor lingvistice*, în CL, XV, 1970, nr. 2, p. 231-237.

1971

100. *Le roumain sută „cent” et le problème des premières relations linguistiques slavo-roumaines*, în ACILFR XII, vol. II, p. 1061-1066, 1968.
101. *Latin et slave dans le lexique du roumain*, în RRL, XVI, 1971, nr. 3, p. 299-309.
102. *Din nou despre ambigenele românești*, în CL, XVI, 1971, nr. 1, p. 151-156.
103. *Despre vechia influență slavă din limba română. Probleme de metodă și terminologie*, în CL, XVI, 1971, nr. 2, p. 241-246.
104. *L'importance de l'Atlas linguistique roumain pour l'étude de la langue roumaine*, în XIIIe *Congrès International de Linguistique et Philologie Romanes. Résumés des communications*, Université Laval, Québec, 29 août - 5 septembre 1971, p. 124-125.
105. *Emil Petrovici. 1899-1968*, în „Cyrillomethodianum”, I, Salonic, 1971, p. 226-227.
106. *Emil Petrovici. 1899-1968*, în FD, VII, 1971, p. 345-346.
107. Intervenții la comunicările prezentate de D. Șandru, Al. Cristureanu, R. Vulcănescu, R. Todoran, N. Korițăceanu, D. P. Bogdan la al XII-lea *Congres Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică*, București, 16-20 apr. 1968, în ACILFR XII, vol. I, p. 1023, 1098, 1103; vol. II, p. 191-192, 1052, 1059.

1972

108. (Redactor principal) *Atlasul lingvistic român. Serie nouă. Vol. VII*, [București], Editura Academiei R. S. România, 1972.
109. *Pierwsze kontakty językowe słowiańsko-romańsko-greckie a okres trwania języka prastowiańskiego*, în „Rocznik Slawistyczny”, XXXIII, 1972, nr. 1, p. 7-19.
110. *Sur la structure et l'origine des hypocoristiques slaves*, în XIe *Congrès international des sciences onomastiques*, Sofia, 28 juin - 4 juillet 1972. *Résumés des communications*, Sofia, 1972, p. 166 (litografiat).
111. *Folklorističke preopracije akad. Emila Petrovicia*, în *Simpozijum o srpsko (jugoslovensko)-rumunskim uzajamnostima u oblasti narodni književnosti. Simpozijum dedical reciprocitâților srbă (iugoslavo)-române în domeniul literaturii populare. Saopštenja (rezultate). Comunicări (rezumate)*, Pančevo, 1972, p. 32 (litografiat).
112. *Note asupra sistemului fonologic al limbii române*, în CL, XVII, 1972, nr. 1, p. 179-183.
113. *Vechi toponime românești în Transilvania*, în CL, XVII, 1972, nr. 2, p. 287-294.

1973

114. *Note de onomastică română*, în „Analele Societății de limba română”, 3-4, Panclova-Zrenjanin, 1972-1973 [apărut în 1973], p. 369-374.
115. *Despre structura și originea hipocoristicelor slave*, în CL, XVIII, 1973, nr. 1, p. 75-84.

116. *Probleme și melode în antroponimia românească*, în CL, XVIII, 1973, nr. 2, p. 235-241.
117. *Ob edinstve i prodolžitel'nosti obščeslavjanskogo jazyka*, în VII Międzynarodowy Kongres Slawistów. Warszawa, 21-27 VIII 1973. Streszczenia referatów i komunikatów, Warszawa, 1973, p. 59 (litografiat).
118. *Cyrilomethodianum, I, Thessalonique, 1971*, [Cronică] în CL, XVIII, 1973, nr. 1, p. 189.
119. *Al XI-lea Congres internațional de științe onomastice*, [Cronică] în CL, XVIII, 1973, nr. 1, p. 195-198.
120. *Societatea de limba română din P. S. A. Voivodina (Iugoslavia)*. [Cronică] în CL, XVIII, 1973, nr. 1, p. 198-197.

1974

121. *Studii de limba română și slavistică*, Cluj, Editura Dacia, 1974, 296 p.
Recenzii: D. Macrea, *Noi teze în slavistica românească*, în „România literară”, VIII, nr. 6, 6 febr. 1975, p. 6; B. Kelemen, în „Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények”, XIX, 1975, nr. 1, p. 105; D. Gămulescu, în SCL, XXVII, 1976, nr. 1, p. 92-95; Elena Scărlătoiu, în „Revue des études sud-est européennes”, XIV, 1976, nr. 3, p. 533-537; V. Frătilă, în „Orizont”, nr. 4 (360), 24 ian. 1975, p. 5; T. Blajovici, în „Familia”, X, nr. 12, 1974, p. 2; I. T. Stan, în „Făclă”, nr. 861, 21 iulie 1974, p. 2; M. S. Mladenov, *Nouvelles recherches sur les liens linguistiques slavo-roumains*, în „Études balkaniques”, Sofia. [XI], 1975, nr. 3, p. 130-133; idem, *Quelques éclaircissements nécessaires*, [XIII], 1977, nr. 2, p. 135-136.
122. *O carte binevenită*, Interviu [cu I. Patruț] realizat de Viorel Hodîș, în „Steaua”, XXV, 1974, nr. 11, p. 38.
123. *Rumynskij lingvističeskij atlas*, în V pamet na Profesor Stojko Stojkov (1912 - 1969). Ezikovedski izsledbanija, Sofia, 1974, p. 347-352.
124. *Pozdravna reč prof. dr. Joana Patruca*, director Institutu za lingvistiku iz Kluža - Alocuțlunea prof. dr. doc. Ioan Patruț, directorul Institutului de lingvistică din Cluj, în RADOVI SIMPOZIJUMA o jugoslovensko-rumunskim uzajamnostima u oblasti narodne književnosti - ACTELE SIMPOZIONULUI dedicat reciprocității iugoslavo-române în domeniul literaturii populare (Pančevo, 28 IX - 1 X 1972), Pančevo, 1974, p. 27-28.
125. *Preocupările folclorice ale lui Emil Petrovici*, ibidem, p. 465-470.
126. *Intervenție la: Radu Flora, Lat. calendae, v. sl. koleda, român. colindă*, ibidem, p. 210-212.
127. *Emil Petrovici - la 75 de ani de la naștere*, în LR, XXIII, 1974, nr. 6, p. 469-477.
128. *Sextil Pușcariu*, în CL, XIX, 1974, nr. 1, p. 5-7.
129. *Relations linguistiques slaves-grecques-roumaines*, în A. I. E.S.E.E. *Résumés des communications. Tome II. Linguistique, littérature, folklore, ethnographie, arts, droit et institutions*, Bucarest, 1974, p. 65 (litografiat).

1975

130. *Emil Petrovici (1899-1968)*, în CL, XX, 1975, nr. 1, p. 5.
131. *Relații onomastice slavo-române*, în CL, XX, 1975, nr. 2, p. 137-151.
132. *Toponimul Zagra*, în SCL, XXVI, 1975, nr. 4, p. 411-413.
133. *Un remarcabil bilanț de activitate*, [Cronică] în CL, XX, 1975, nr. 1, p. 113.
134. *RADOVI SIMPOZIJUMA o jugoslovensko-rumunskim uzajamnostima u oblasti narodne književnosti - ACTELE SIMPOZIONULUI dedicat reciprocității iugoslavo-române în domeniul literaturii populare (Pančevo, 28 IX - 1 X 1972)*, Pančevo, Libertatea, 1974, 658 p., [Recenzie] în CL, XX, 1975, nr. 2, p. 228-229.

1976

135. *O edinstve i prodolžitel'nosti obščeslavjanskogo jazyka*, în „Rocznik Slawistyczny”, XXXVII, 1976, nr. 1, p. 3-9.
136. *Din nou despre toponime formate din antroponime*, în CL, XXI, 1976, nr. 1, p. 39-44.
137. *Despre durată și structura dialectală a limbii slave comune*, în CL, XXI, 1976, nr. 2, p. 183-188.
138. *Toponime formate din antroponime*, în SCL, XXVII, 1976, nr. 1, p. 17-19.
139. *Rapports slavo-roumains dans l'onomastique*, în Universitatea din București, Facultatea de limbi slave, *Simpozionul româno-iugoslav - Rumunsko-jugoslovenski Simpozijum. Rezumatetele comunicărilor - Rezimei referate*, București, 1976, p. 69 (litografiat).

140. *Limba și cultură*, interviu [cu I. Pătruț] realizat de Gabriel Vasiliu, în „Transilvania”, nr. 11/[19]76, noiembrie, p. 43-44.
141. *Cuoptn de deschidere* [la a IV-a Consfătuire de onomastică], în SO, [I], p. 1-2 (lito-grafiat).
142. *Relații slavo-române în onomastică*, în SO, [I], p. 143-150 (lito-grafiat).

1977

143. *Referir la vechimea toponimelor românești de origine slavă*, în *RADOVI SIMPOZI-JUMA o jugoslovensko-rumunskim jezičko-dijalektalnim interferencijama i filološkim parale-lizmima - ACTELE SIMPOZIONULUI dedicat interferențelor lingvistice-dialectale și paralelismelor filologice iugoslavo-române* (Zrenjanin, 9-13.X.1974), Pančevo-Zrenjanin 1977, p. 327-333.
144. *Les recherches onomastiques à Cluj-Napoca*, în „Onoma”, XXI, 1977, nr. 3, p. 643-645.
145. *Alte vechi toponime românești în Transilvania*, în CL, XXII, 1977, nr. 1, p. 73-76.
146. *Despre stratificare în toponimie*, în CL, XXII, 1977, nr. 2, p. 209-211.
147. *Vechi nume românești de localități din Transilvania*, în „Analele Societății de Limba Română”, 8, Zrenjanin (Iugoslavia), 1977, p. 134-137.
148. *Dimitrie Macrea la 70 de ani*, în CL, XXII, 1977, nr. 2, p. 133-134.
149. *Dimitrie Macrea*, în „Tribuna”, XX, 1977, nr. 30 (1975), p. 2.
150. *Antroponime românești formate cu sufixul -i-*, în SCL, XXVIII, 1977, nr. 6, p. 631-637.
151. *Encore une fois sur les relations linguistiques slavo-roumaines. Repense à une comple-rendu*, în „Études balkaniques”, [XIII], Sofia, 1977, nr. 2, p. 132-134.
152. *Coordonate temporale și spațiale în procesul formării limbii române*, în Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, *Cursul de vară internațional „Civilizația românească - Civilizația universală”*, 11-30 iulie 1977, p. 22-35 (lito-grafiat).
153. *Odobești, Odobescu*, în *Studii de limbă, literatură și metodică*, Cluj-Napoca, 1977, p. 93-98 (lito-grafiat).
154. *Sextil Pușcariu și Muzeul limbii române*, în volumul *100 de ani de la nașterea lui Sextil Pușcariu (1877-1948)*, Cluj-Napoca, 1977, p. 65-70 (lito-grafiat).

1978

155. *Alte toponime formate din antroponime*, în CL, XXIII, 1978, nr. 1, p. 63-67.
156. *Antroponime/toponime*, în CL, XXIII, 1978, nr. 2, p. 191-193.
157. *Nume de scriitori*, în LR, XXVII, 1978, nr. 2, p. 144-150.
158. *Antroponime și toponime românești formate cu sufixele -e/-ə-*, în LR, XXVII, 1978, nr. 3, p. 287-291.
159. „PALAEOBULGARICA/STAROBĀLGARISTIKA”, Sofia, 1977, [Recenzie] în CL, XXIII, 1978, nr. 1, p. 139-140.
160. *Mesto gipokoristov v slavjanskoj onomastike*, în *Studii de limbă, literatură și metodică*, II, Cluj-Napoca, 1978, p. 115-123 (lito-grafiat).
161. *Mesto gipokoristov v slavjanskoj onomastike*, în *VIII Međunarodni Slavistički Kongres. Zagreb 3-9 IX 1978. Ljubljana. Knjiga referata. Sažeci. II*, Zagreb, 1978, p. 676 (lito-grafiat).
162. *Dimitrie Macrea - la 70 de ani*, în StUBB, Philologia, XXIII, 1978, fasc. 2, p. 3-4.

1979

163. *Raporturi slavo-române în onomastică*, în *Actele Simpozionului de raporturi culturale, literare și lingvistice româno-iugoslave - Radovi Simpozijuma posređenog rumunsko-jugo-slovenskim kulturnim, knjižennim i lingvističkim vezama*, București, 1979, p. 455-457.
164. *Note de onomastică*, în CL, XXIV, 1979, nr. 1, p. 45-46.
165. *Dimitrie Macrea*, în „Analele Academiei R. S. România”, anul 111 (1977), Seria a IV-a, vol. XXVIII, București, p. 142-146.
166. *Radovi Simpozijuma o jugoslovensko-rumunskim jezičko-dijalektalnim interferencijama i filološkim paralelizmima - Actele Simpozionului dedicat interferențelor lingvistic-dialectale și paralelismelor filologice iugoslavo-române* (Zrenjanin 9-13.X.1974), Pančevo-Zrenjanin, Libertatea, Societatea de Limba Română din P.S.A. Voivodina, 1977, 559 p., [Recenzie] în CL, XXIV, 1979, nr. 1, p. 107-108.
167. *Al VIII-lea Congres Internațional al Slaviștilor. (Zagreb-Ljubljana, 3-9.IX.1978), [Cronică]* în CL, XXIV, 1979, nr. 1, p. 115.

168. *Antroponime-toponime*, în CL, XXIV, 1979, nr. 2, p. 211-212.
 169. *Le cinquième symposium national d'onomastique*, [Cronică] în „Onoma”, XXIII, 1979, nr. 1, p. 162-163.

1980

170. *Onomastică românească*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980, 200 p.
Prezentări și recenzii: Al. Graur, *Nume proprii*, în „România literară”, XIII, 1980, nr. 19, p. 8; Béla Kelemen, în „Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények”, XXV, 1981, nr. 1, p. 112-115; Ștefan Glosu, *Onomastică românească*, în „Cronica”, XV, 1980, nr. 42 (768), p. 3; I. T. Stan, *Orientări noi în onomastica românească*, în „Tribuna”, XXIV, 1980, nr. 20, p. 6; Eugen Pavel, în CL, XXVI, 1981, nr. 2, p. 222-223; Liviu Groza, *Onomastică românească*, în „Universitatea comunistă”, nr. 1 (42), 1981, p. 10; J. Thiele, în „Namenkundliche Informationen”, 40, Karl-Marx-Universität Leipzig, 1981, p. 75-77; Ole Hjordt-Vetlesen, *Dissimilation dans les hypocoristiques („Materiel Pătruț”)*, în RIDS (Copenhaga), nr. 93, 1981, p. 15-38.
 171. *Slavjansko-rumynskie otnošenija v onomastike*, în *V čest na Akademik Vladimir Georgiev. Ezikovedski proučvanija. Po slučaj sedemdeset godini ot roždenieto mu. Studia linguistica in honorem Vladimiri I. Georgiev*, Sofia, 1980, p. 253-258.
 172. *Prenume românești din etnonime?*, în SCL, XXXI, 1980, nr. 4, p. 453-455.
 173. [Cuvînt din partea Universității „Babeș-Bolyai”] *100 de ani de la nașterea lui Theodor Capidan*, în *Analele Academiei Republicii Socialiste România*, anul 113 (1979), seria a IV-a, vol. XXIX, București, 1980, p. 191-192.
 174. *Preocupările lui Theodor Capidan în domeniul relațiilor lingvistice slavo-române*, în *Analele Academiei Republicii Socialiste România*, anul 113 (1979), seria a IV-a, vol. XXIX, București, 1980, p. 199-202.
 175. *Note de onomastică*, în CL, XXV, 1980, nr. 1, p. 51-53.
 176. *Din nou despre hipocoristicele slave*, în CL, XXV, 1980, nr. 2, p. 231-233.
 177. *Theodor A. Naum (1891-1980)*, în CL, XXV, 1980, nr. 2, p. 253.
 178. *Roumania. Recherches onomastiques 1978-1979*, în „Onoma”, XXIV, 1980, p. 236-237.
 179. Redactor responsabil: M. Homorodeanu et al., *Probleme de onomastică*, Cluj-Napoca, 1980, 311 p.

1981

180. *Referitor la vechimea atestării românilor*, în SCL, XXXII, 1981, nr. 1, p. 69-70.
 181. *Antroponime românești în -lu*, în CL, XXVI, 1981, nr. 1, p. 63-67.
 182. (Redactor principal) *Micul Atlas lingvistic român*. Serie nouă. Vol. IV, [București], Editura Academiei R. S. România, 1981.
 183. *Cuvînt de deschidere [la Cel de al V-lea Simpozion național de onomastică, Cluj-Napoca, 16-17 noiembrie 1978]*, în SO, II, p. 3.
 184. *Onomastică transilvăneană în documente*, în SO, II, p. 134-140.
 185. *Despre numele lui Ioan Budai-Deleanu*, în CL, XXVI, 1981, nr. 2, p. 173-179.
 186. *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni - Banat, I*, sub conducerea lui Petru Nelescu, de Eugen Beltechi, Ioan Falcluc, Nicolae Mocanu, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1980, XXXII + 174 p. (cuprinzînd 7 hărți introductive, 155 hărți mari, CXVI hărți interpretative și sintetice) + [broșura] *Date despre localități și informatori*, 154 p., [Recenzie] în CL, XXVI, 1981, nr. 2, p. 217-219.
 187. *Elena Scărlătoiu, Relații lingvistice ale aromânilor cu slavii de sud. Cuvînte de origine slavă*, București, 1980, 189 p., [Recenzie] în CL, XXVI, 1981, nr. 2, p. 232-233.
 188. *Probleme de metodă și grafie în toponimie*, în *Comunicări filologice*, Bala-Mare, 1981, p. 61-65.

1982

189. *Sufizul -og- în antroponimia românească*, în CL, XXVII, 1982, nr. 1, p. 28-30.
 190. *Profesorul Alf Lombard - la 80 de ani -*, în CL, XXVII, 1982, nr. 2, p. 117-118.
 191. *Contradicție în principii*, în CL, XXVII, 1982, nr. 2, p. 129-133.
 192. *Din nou despre Lugoj*, în LR, XXXI, 1982, nr. 3, p. 266-267.
 193. *Onomastică, istorie și geografie*, în SO, III, p. 232-240.

194. *V fest na Akademik Vladimir Georgiev. Ezikonedski proučvanija. Po služaj sedemdeset godini ot roždenieto mu. Studia linguistica in honorem Vladimiri I. Georgiev*, Sofia, 1980, 519 p., [Recenzie] în CL, XXVII, 1982, nr. 1, p. 102—103.
195. *Toponimul Pensus*, în „Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași” (serie nouă). Secțiunea III. c. Lingvistică, XXVIII/XXIX, 1982/1983, p. 141—142.

1983

196. *Cuvânt înainte la Dacoromania. Bibliografie*, București, 1983, p. 5—9.
197. Coordonator la *Dacoromania. Bibliografie*, București, 1983, 852 p.
198. *Le slave commun à la lumière des interférences linguistiques*, în Rsl, XXI, București, 1983, p. 3—11 (litografiat).
199. *Sincronie și diacronie în dialectologie*, în „Materiale și cercetări dialectale”, II, Cluj-Napoca, 1983, p. 215—222 (litografiat).
200. *Toponimul Plan*, în CL, XXVIII, 1983, nr. 1, p. 67—68.
201. [Grigore Rusu] *Structura fonologică a graiurilor dacoromâne*, [Recenzie] în „Făclia”, XXXIX, 1983, nr. 11408, p. 2.
202. „Dacoromania” [Bibliografie, București, 1983, 852 p.], [Recenzie] în „Făclia” XXXIX, 1983, nr. 11455, p. 2.
203. Cu prof. univ. dr. docent Ioan Pătruț despre *Cultivarea limbii române*, în „Cronica”, XVIII, 1983, nr. 41 (924), p. I. Interviu realizat de Mircea Popa.
204. *Eugen Seidel (1906—1981)*, în CL, XXVIII, 1983, nr. 1, p. 92.
205. *Sufixul antroponimic -m-*, în CL, XXVIII, 1983, nr. 2, p. 152—154.
206. Alf Lombard, Constantin Gâdei, *Dictionnaire morphologique de la langue roumaine*, Lund—București, 1981, [Recenzie] în CL, XXVIII, 1983, nr. 2, p. 164—165.
207. *Bela Kelemen (1913—1983)*, în CL, XXVIII, 1983, nr. 2, p. 177.

208. Bibliografia analitică anuală (Inceput din 1961) a lucrărilor de slavistică (cărți, articole, recenzii etc.) apărute în țara noastră, publicată (sub inițialele I.P.) și în curs de publicare în revista „Rocznik Slawistyczny” (a Academiei Poloneze de Științe), XXVI, 1986 seq.

ABREVIERI

ACIL X	<i>Actes du Xe Congrès International des Linguistes. Bucarest, 28 août — 2 septembre 1967</i> , vol. I—IV, București, Editura Academiei R. S. România, 1969, 1970.
ACILFR XII	<i>Actele celui de al XII-lea Congres Internațional de Lingvistică și Filologie românească</i> , vol. I—II, București, Editura Academiei R. S. România, 1971.
CL	„Cercetări de lingvistică”, Cluj, 1956 și urm.
DR	„Dacoromania”, Cluj, 1920—1921 și urm.
FD	„Fonetica și dialectologie”, București, 1958 și urm.
LR	„Limba română”, București, 1952 și urm.
RL, RRL	„Revue de linguistique roumaine”, „Revue roumaine de Linguistique”, București, 1956 și urm.
Rsl	„Romanoslavica”, București, 1958 și urm.
SCL	„Studii și cercetări lingvistice”, București, 1950 și urm.
SO	<i>Studii de onomastică</i> , vol. I, II, III, Cluj-Napoca, 1978, 1981, 1982 (litografiat).
StUBB	„Studia Universitatis Babeș-Bolyai”

DIN ISTORICUL CONJUNCȚIEI ÎNSĂ

DE

ANTON GOȚIA

Alături de lat. *ille*, pronumele *ipse* a avut un important rol în întregirea paradigmelor pronominale de persoană a III-a ale limbilor române. Pentru domeniul sard, descendenții lui *ipse* i-au înlocuit pe cei ai lui *ille*, iar în italiană s-au menținut ambele serii¹. Serii paralele, la persoană a III-a, au circulat și în perioada veche a limbii române, româna comună și epoca veche a dacoromânei, dar urmașii lui *ipse*, fără a dispărea din uz, au cedat locul descendenților lui *ille*, rămânând ca serii alternative (*îns[ul]-dîns[ul]*).

Valoarea primară (pronume de identitate, de întărire) a continuat să existe și s-a dezvoltat în două sensuri. Primul s-a cristalizat în pronumele de întărire (*însu — însuși*). Cel de al doilea s-a dezvoltat într-o largă disponibilitate de potențare, de subliniere a valorilor lexico-gramaticale ale unor prepoziții, conjuncții sau adverbe. Această direcție își revendică originea, credem, atât de la noua serie a pronumelui personal, cât și de la cea a pronumelui de întărire. Este cunoscut faptul că, în funcția de pronume personal, textele vechi îl înregistrează aproape exclusiv însoțit de prepoziții: *cătră-nసు, cu nusul, cu rusul, cu rușii, într-însu, pri-nసు, sprî-nసు*² etc., cu care, uneori, s-a aglutinat.

Afinitatea față de prepoziții, extinsă și la alte instrumente gramaticale (conjuncții, adverbe), a putut fi asociată cu valoarea de identificare prezentă la pronumele de întărire. Astfel, *îns*, indeosebi în varianta *însă* (= sens neutral), ajunge un instrument marcă (un evasimorfem) al accentuării funcțiilor gramaticale și lexicale la prepoziții, conjuncții ori adverbe: *Crez întru Dumnezeu, în tatăl putearnicul [...]* și *întru unul Domn Isus Hristos, fiul [lu] Dumnezeu, ce-au născut [d]inioară, însă din tatăl născu, ma[i]nte de toate reacurele*³; *Răspunse lor Ruven și dzise: însă nu nu dzis roao aceasta dzicînd: să nu cădem în greșale drept cest poroboc, ce voi nu vrut să ascultați...*⁴; *Cădea-ra de partea ta mii și întunearece de-a dereapla ta; e cătră tine nu apropie-se. E însă cu ochii tăi previ-veri și plătirea păcătoșilor vedea-veri* (*Psaltirea Scheiană*, p. 191)⁵.

¹ *Istoria limbii române*, volumul II, București, 1969, p. 241.

² *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește*, ediție critică de I.-A. Candrea, vol. II, București, 1916, indicele de cuvinte s.v. *însu* (în continuare: *Psaltirea Scheiană*); *Codicele Voroneșean*, ediție critică, studiu filologic și studiu lingvistic de Mariana Costinescu, București, 1981, indicele de cuvinte s.v. *însu*, *însă* (în continuare: *Codicele Voroneșean*).

³ *Liturgierul lui Coresi*, text stabilit, studiul introductiv și indice de Al. Mareș, București, 1969, p. 141 (în continuare: *Coresi, Liturgierul*).

⁴ *Palia de la Orăștie 1581 — 1582*. Text — Facsimile — Indice, ediție îngrijită de Viorica Pamfil, București, 1968, p. 148 (în continuare: *Palia*).

⁵ Este vorba de *e* și *ce*, vezi mai jos, conjuncții.

Cu valoare de subliniere, de precizare, *însă* apare și înaintea unei întregi propoziții: *Iosif ... dzise purtătorului de grija casei sale: du-lăuntru cești bărbați în casă, însă giunghe și gătește pre mîncare, că astăzi vor prîndzi cu mine (Palia, p. 152).*

În cadrul acestei largi game ocurențiale *însă* participă la un întreg șir de valori contextuale.

Cumulativ: *Den aceastea toate nu-s multe care n-au ieșit în limba rumânească den ceale cărți sîrbești și grecești, însă acmu asupra de-aceastea tipăritu-se-au ceastea doo cărți denîniu a lu Moisi proroc (Palia, p. 4);*

Explicativ: *Auzi ce zice de mine Domnul Dumnezeu; că zice-va pace spre oamenii săi [...] și spre cea ce întore inema cătr-îns. Însă aproape de fricoșii lui spăsenia lui, să bage slavă în pămîntul nostru⁶;*

Concesiv: *Dirept ești, o, Doamne, de mă voiu și prigoni cu tine, ce drept însă lasă să grăiesc cu tine de giudecățile tale⁷;*

Consecutiv: *Și fu foamete acolo în acel ținut, drept însă Arraam pogori gios la Eghipt (Palia, p. 44);*

Conclusiv: *Toată Scriptura de la Dumnezeu e răsuflată și e de folos spre învățătură, spre certare, spre dojană [...] Lipsă iaste drept însă de cuvîntul lui Dumnezeu, ca și de lumină în casă în vreme de noapte... (Sicriul de aur, p. 3^v);*

Copulativ: *Înțeș că face-va Domnul giudețu mișeiloru și plătire measerilor. E însă dreptii ispovedescu-se numelui tău și intra-voru dreptii cu fața ta (Psaltirea Scheiană, p. 292);*

Adversativ: *De multe ori luptară-se cu mine de tinereașele mele, e însă nu putură mine (Coresi, Psaltirea, p. 543).*

Exemplificările de mai sus dovedesc cu prisosință că valoarea adversativă este doar una dintre cele la care participă *însă* în urma polarizării sale.

Însoțind conjuncțiile adversative, a căror valoare o subliniază inițial, *însă* împrumută sensul opozițional al acestora, precum și capacitatea de a apărea, de data aceasta independent, în contexte cu conținut specific adversativ: *E de cu față îmblă omul, e însă în deșertu se munceaște (Psaltirea Scheiană, p. 74); Nimea destoinic [...] să slujască ție, împărat de slavă [...] Ce însă negrăită și nemăsurată la oameni iubirea ta... (Coresi, Liturghierul, p. 138); ... den plodul pomilor ce sînt în raiu mîncăm, însă den plodul pomului ce iaste în mijlocul raiului, porîncit-au noao Domnezeu să nu mîncăm (Palia, p. 18); ... ajutoriul lor vecheaște întru iad, de slava sa împenseră-se. Însă zeul izbăvi sufletul meu den mîinile iadului cînd priimeăște-mă (Coresi, Psaltirea, p. 214—215).*

Deci, de la ce, e⁸ adversativi, la ce *însă*, e *însă* cu conținut adversativ, pentru a ajunge la *însă* adversativ.

⁶ Coresi, *Psaltirea slavo-română* (1577) în comparație cu psaltirile coresiene din 1570 și din 1589, Text stabilit, Introducere și Indice de Stela Toma, București, 1976, p. 361 (în continuare: Coresi, *Psaltirea*); vezi și *Dicționarul limbii române*, tomul II, partea I, București, 1934, s.v. *însă*.

⁷ *Sicriul de aur*, Sas-Sebeș (Sebeș — Alba), 1883, p. 81 (în continuare: *Sicriul de aur*).

⁸ Ovid Densusianu, în *Istoria limbii române*, vol. II, secolul al XVI-lea, București, 1961, p. 184, arată că e apare frecvent cu sens adversativ.

Asemănătoare trebuie să fi fost etapele adăugării, deși mult mai rar, a valorii copulative: *Fă și doo nașfe și doo lanțure den curat aur, carele doo capete să aibă, însă zalele una de alaltă să fie prinse și acestea tu le înfige în nașfe* (Palia, p. 271).

După cum rezultă din materialul prezentat, epoca veche a dacoromânei este neunitară cu privire la statutul conjuncțional al lui *însă*. De multe ori același text conține multiple valori (inclusiv cea adversativă). Dar din multitudinea lor s-a gramaticalizat doar *însă* adversativ⁹.

O motivație a acestei selecții poate fi găsită în faptul că, pe cînd ceilalți termeni care admiteau prezența lui *însă* (*derept*, unele adverbe sau prepoziții) nu s-au constituit în instrumente conjuncționale la nivelul frazei sau al propoziției, conjuncțiile *ce* și *e* aveau un statut stabil pentru a exprima valori adversative atît în cadrul propozițiilor cît și în cel al frazelor (*ce* — numai adversativ, *e* — copulativ și adversativ). Acest fapt i-a creat lui *însă* adversativ o poziție forte față de celelalte contexte neconjuncționale sau conjuncționale.

Pe de altă parte, ocurența independentă cu funcție nepronomină, de insistență, raportată la o întreagă propoziție sau la o sintagmă, a favorizat tocmai valoarea adversativă, insistența asupra cuiva sau ceva punîndu-l implicit în opoziție cu ceilalți membri ai seriei în care apare¹⁰.

Definitivarea valorii conjuncționale adversative, concomitent cu eliminarea celorlalte, s-a făcut într-un timp foarte lung. În limba actuală vorbită (neliterară) se întâlnește asocierea *dar însă*, de unde reiese că vorbitorul îl are încă pe *însă* ca element de sprijin. Alte exemple, de data aceasta aparținînd uzului normat, precum: *Drept însă cine mă ie?*; *Acesta este însă un motiv plauzibil*, arată că funcția de subliniere (funcție neadversativă) care a determinat polarizarea ilustrată mai sus nu a dispărut prin hipertrofierea celei adversative, ci s-a menținut alături de ea ca un relict din perioada genezei.

Observațiile pe marginea decupajelor sincronice în diacronie, făcute strict la obiect, au beneficiat la relativa bogăție calitativă a faptelor care au permis juxtaponerea etapelor în lanțul parcurgerii drumului de la pronume la conjuncție.

Dacă funcția adjectivală, înțeleasă într-un sens foarte larg, de la determinant al numelui, pînă la însoțitor al unor adverbe, prepoziții sau conjuncții, a stat la baza procesului de conjuncționalizare, acesta s-a putut definitiva numai în relații specifice, conjunctogene. Din multitudinea acestor raporturi, cel adversativ s-a dovedit a avea cele mai puternice elemente, care i-au asigurat impunerea și continuitatea.

Specifică numai dacoromânei¹¹, conjuncționalizarea lui *însă* pare să fie un fenomen dialectal sudic. Urmărind raportul dintre *îns* — *însă* pronume și *însă* conjuncție¹² în textele vechi, constatăm că, exceptînd

⁹ Viorica Pamfil ș.a., *Istoria limbii române. Fonetică, Morfosintaxă, Lexic*, București, 1978, p. 361.

¹⁰ Vezi W. Meyer — Lübke, *Grammaire des langues romanes*, tome III: *Syntaxe*, Paris, 1900, p. 620: cf. și D.A. s.v. *însă*.

¹¹ Vezi Viorica Pamfil ș.a., *op. cit.*, p. 361.

¹² După Florica Dimitrescu, *Contribuții la istoria limbii române vechi*, București, 1973, p. 172.

Tetraevanghelul lui Coresi, funcția conjuncțională (valori neadversative și adversative) este mult mai bine reprezentată în textele sudice :

<i>Evangeliiarul slavo-român</i>	15 — pronume	65 — conjuncție
Coresi, <i>Liturghierul</i>	8	4
Coresi, <i>Cazania a doua</i>	345	193
<i>Palia</i>	123	24

față de cele nordice :

<i>Psaltirea Scheiană</i>	139	14
<i>Codicele Voronețean</i>	23	2

Această realitate este confirmată și de *Sicriul de aur* al lui Ioan Zoba din Vinț în care nu apare *însă* adversativ, deși conjuncția este prezentă, dar cu alte valori¹³.

Sondajul pe care l-am întreprins în diacronie, sperăm, a putut să evidențieze aspecte intrinsece ale laboratorului limbii, în speță disponibilități pentru noi relații, polarizarea morfofuncțională și selectarea apoi a structurilor mai bine fixate, constituite în poziții forte.

FROM THE HISTORY OF THE CONJUNCTION ÎNSĂ

(Abstract)

Following the stages of the evolution of the pronoun to the conjunction starting from the pronominal adjectival emphatic functions, the present article evidences the polarization of *însă* (= neutral meaning) and the contraction of functions possessing a value of underlying the morpho-lexical meaning as well, beside the adverbs, prepositions and conjunctions. The occurrence in conjunctival contexts proves to be more numerous and more varied from the quality point of view: conclusive, copulative, concessive, adversative, etc. Among these, the adversative relation profited by favouring elements, which had provided it a stronger position, in relation to the others and this had been an enforcing fact. As a regional distribution, conjunctivalization seems to be mainly a south dialectal presence.

Martie 1983

Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie
Str. Horea, 31

¹³ Vezi A. Goția, *O tipăritură transilvăneană din secolul al XVII-lea. Sicriul de aur* — rezumatul tezei de doctorat —, Cluj-Napoca, 1978, p. 17.

NOTE ASUPRA ACCENTULUI ÎN SUBDIALECTUL BĂNĂȚEAN (I)

DE

EUGEN BELTECHI

1. copil — cōpil. Perechea de cuvinte *copil* — *cōpil* se numără între sigur foarte puținele¹ în subdialectul bănățean al căror sens se diferențiază doar prin locul accentului². La plural, însă, accentului *i* se mai adaugă o deosebire formală: *copli*, față de *cōpili*.

Primul dintre ele — *copil* —, cu sensurile 'fiu, fiică', 'băiat sau fată în primii ani de viață', este comun întregii arii lingvistice bănățene (NALR — *Banat*, [509]³). Celei mai mari părți a acesteia îi este propriu și un sens restrictiv față de cel anterior: 'băiat' (NALR — *Banat*, [515]); aici o propoziție de folul *Am doi copii: un copil* 'un băiat' și o *fată* este firească și corectă⁴.

Al doilea — *cōpil* —, cu înțelesul 'copil din flori, copil nelegitim', este răspândit într-o arie sudică și estică a subdialectului bănățean (NALR — *Banat*, [519])⁵. Derivate de la acest sens sînt altele două, înregistrate în cîteva localități de aici: 'copileț la porumb', în punctele cartografice 1—3, 11, 25, 69, 73 (NALR — *Banat*, [2021]), și 'copil, lăstar sălbatic la vie', în punctele 1 și 11 (NALR — *Banat*, [2146])⁶. Doar în această arie mai restrînsă, din sudul și estul Banatului, se manifestă, deci, rolul

¹ Numărul unor astfel de cuvinte deosebite ca sens numai prin poziția accentului este în general necaracteristic și de aceea A. Martinet nu admitea concepția fonologilor praghezi conform căreia tocmai în această calitate de a diferenția semantic perechi de cuvinte omonime ar consta funcția esențială a accentului liber (*La linguistique synchronique*, Paris, 1965, p. 143; cf. și Paul Garde, *L'accent*, Paris, 1988, p. 109).

² S. Pușcariu, *Limba română*, II. *Rostirea*, București, 1959, p. 65, numește „omomorfe” asemenea cuvinte; Paul Garde, *op. cit.*, p. 109: „cupluri de evasi-omonime”.

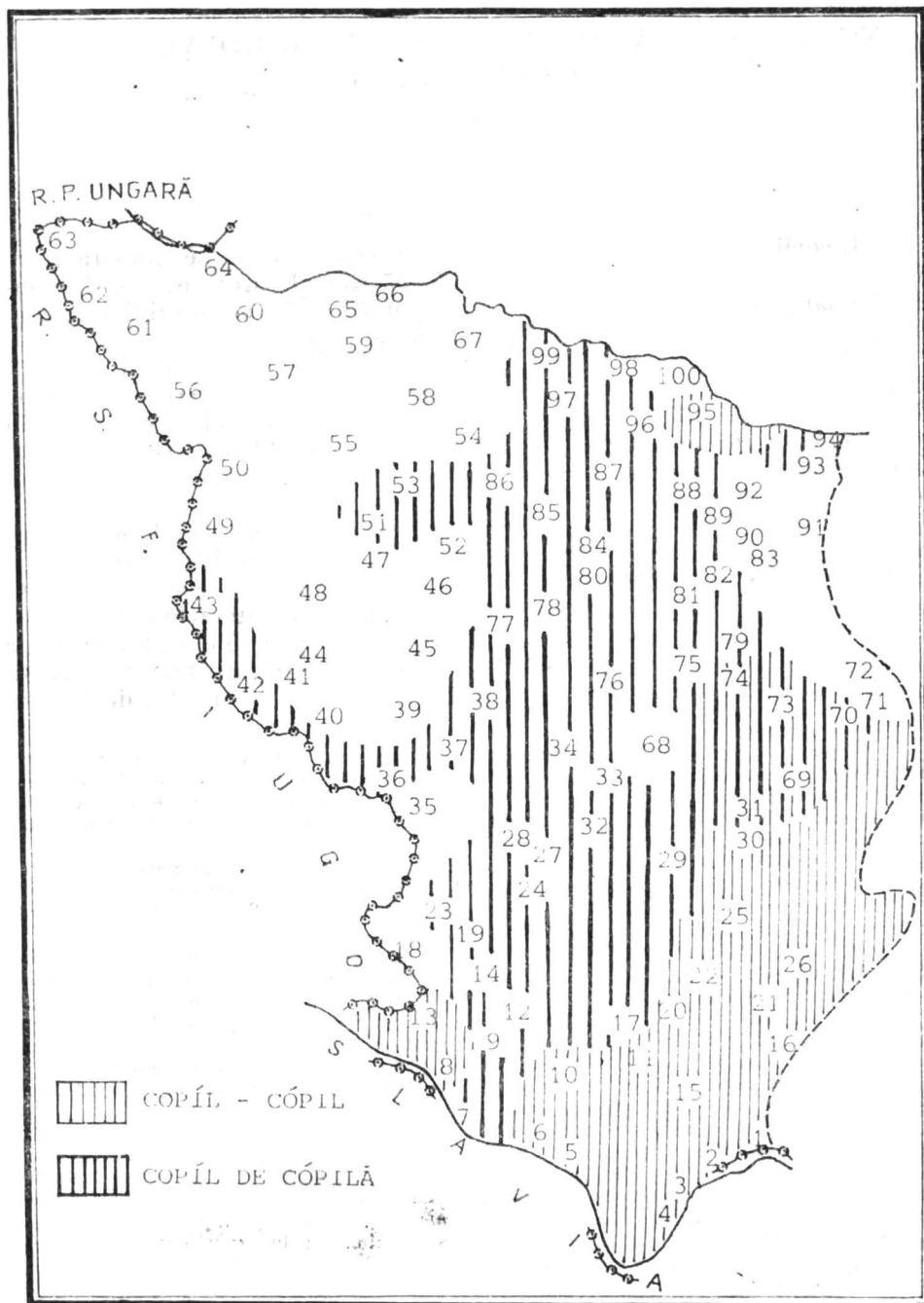
³ Deoarece materialul NALR — *Banat* avut în vedere aici este nepublicat, trimiterea se face la numărul chestiunii sub care a fost înregistrat.

⁴ Cf. și la Emil Petrovici, *Folklor din Valea Almăjului (Banat)*, în AAF, III, 1935: „Sic-o fost un uoim s-o avut o fată ș-un copil. Ș-o murit mumă-sa. Ș-o luvăt altă muleri. O luvăt mumă vitrică la ai doi copii” (p. 82); „Cînd îl boacădză și ie copil și vrie să facă fată, atunșa cîm vine dl la boacădz, îl baqă pră feriasță și îl scoacă pră usă. Ș-atunș face fată după copil” (p. 48). *Copil* nu-l exclude, însă, pe *băiat*, care e înregistrat cu o frecvență mai mică. De asemenea, în sudul Banatului, *copli* 'fiu, fiică', 'băiat sau fată în primii ani de viață' e dublat de *gloută*; *glouce*: „Și la a dl la urmă puhe două gloace miă, un copil ș-o fată, unu d-o parce unu dă alta” (E. Petrovici, *op. cit.*, p. 136).

⁵ La E. Petrovici, *op. cit.*, p. 49—50: „*cōpil*. Dîzîe că-i dîn căpătot: n-are tată. Cîm să dușe la vinat apu are să zgădzască ['să nimerescă'], că lei îi *cōpil*”.

⁶ Cele două întrebări — [2021] și [2146] — nu au fost puse în întreaga rețea a NALR — *Banat*. După Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, [București], 1978, p. 278, „*cōpil*, pl. *cōpili* 'copileți (de porumb)' e calchiat după bulgară (v. ALR II, vol. I, h. 103)”. Dar, între altele, situația asemănătoare a lui *șpur*, *cucon*, *bitang* etc. (vezi *infra*, nota 8) s-ar opune acestei interpretări. Pentru alte sensuri ale lui *cōpil* în dacoromână, vezi DA, s.v. *copil*.

NOUL ATLAS LINGVISTIC ROMÂN, PE REGIUNI - BANAT

de diferențiere semantică al accentului în perechea *copil* — *côpil* (vezi harta; cf. și ALR I, vol. II, h. 181 și 211; ALRM I, vol. II, h. 292).

Aria va fi fost însă mai mare, căci forma feminină *copilă* este răspândită într-o arie destul de întinsă, învecinată primeia, în sintagma *copil de copilă* (în punctele 43 și 57: *copil din copilă*), cu același sens: 'copil din flori' (vezi harta). De asemenea, poate fi considerată o relievă a acestei arii, odată mai întinsă, și existența lui *côpil*; *côpili* în graiul unei localități izolate din nord-est (punctul cartografic 95)⁷. Opoziția *copil* — *côpil* a pierdut teren, probabil, fie pentru că numai accentuarea diferită va fi fost simțită ca insuficientă pentru a realiza deosebirea de sens între cele două cuvinte evasiomonime, fie, dimpotrivă, pentru că realitățile numite de ele fiind foarte apropiate, va fi părut de ajuns același cuvânt — *copil* — pentru amindouă (cum, de altfel, fusese inițial; vezi mai jos), diferența urmind să se realizeze prin atașarea pe lângă acesta a unui determinant, pentru 'sensul secundar' — 'copil din flori'. Determinantul a fost, așadar, femininul vechiului *côpil*⁸. După cum tot în Banat — în nord-vest —, dar și în alte spații ale dialectului dacoromân (din care unele vor fi cunoscut, desigur, și opoziția *copil* — *côpil*), s-au plăsmuit, pentru aceeași situație, determinanți cu valoare expresivă, metaforici: (*copil*) *din flori*, *de la arghelă* 'hergholie', *din vînt*, *din buiezi* 'buruieni' etc.⁹.

⁷ Cf. și atestarea verbului *a copili* 'a tăia, a rupe copileții' în punctele cartografice 73, 81, 84 (*copilesc*), 85 (*cupilesc*), 88 (*copilăd*) (NALR — Banat, [2022]): în ALR II s.n., vol. I, h. 104, verbul e atestat sporadic în Oltenia (812, 872) și Muntenia (723, 728).

⁸ O situație asemănătoare: și substantivul *bitang* 'copil din flori', propriu unor graiuri din Transilvania (ALR I, vol. II, h. 211), devine, în graiul altorva localități din vest, adjectiv pe lângă substantivul *copil* (*fată*), pentru a denumi aceeași realitate: *o fată bitângă* (58/Mică-lăca-Arad), *copil bitânc* (85/Almaș), *copil bitâng* (87/Săvișln), *copil dă bitâng* (11/Ofcea, R.S.F. Iugoslavina) (*ibidem*).

⁹ Mai clară încă, din acest punct de vedere, este situația din Oltenia și Muntenia. Dacă opoziția *copil* — *côpil* apare în aceeași formulă ca în și în continuarea arii sudice și estice bănățene doar în nord-vestul Olteniei (NALR — Ol., vol. II, h. 163 și 167; ALR I, vol. II, h. 191 și 211), forma *côpil*; *côpili* cu sensurile 'copileț la porumb' și 'copil, lăstar sălbatic la vie' conturează arii compacte în est (mai întinsă) și în sud-vest (mai restrînsă) (NALR — Ol., vol. IV, h. 598 și 664); *côpil* 'copileț la porumb' acoperă și întreaga Muntenie și Dobrogea (ALR II s.n., vol. I, h. 103). E firesc ca și în aceste arii (Oltenia de sud-vest și de est, continuînd cu Muntenia și Dobrogea) să fi existat pentru *côpil* sensul inițial 'copil din flori', de la care sînt derivate și celelalte (cf. și *șpurii* 'copil din flori, furul [lăstar sălbatic] arborilor și al plantelor', în părțile Năsăudului, la N. Drăganu, în DR, II, 1922, p. 613—614; și în NALR — Trans.: termenii *cucôn* — 246/Singeror-Băl, *șpurî* — 255/Năsăud, *bitâng* — 258/Gilgău etc. semnifică, pe lângă 'copil din flori', și 'copileț la porumb'; vezi și Al. Niculescu, *Termeni românești care denumesc noțiunea copil nelegitim*, în „Analele Universității C. I. Parhon”, seria științelor sociale, 7, 1955, p. 38). Ulterior, pentru acesta au fost create și preferate sintagme sau termeni derivați, precum: *copil din flori*, *copil de tufă*, *tufean*, *tufar*, *tufăriș*, *dudale*, *dudăiaș*, *copil de (prin) buruieni*, *copilete* etc. (NALR — Ol., vol. II, h. 167; ALR I, vol. II, h. 211), forma *côpil* menținîndu-se aici doar cu sensurile derivate, opoziția *copil* — *côpil* continuînd, adică, să funcționeze, deosebind însă sensuri din sferă noțională îndepărtate.

Că unitatea *côpil* 'copil din flori' a avut în trecut o extindere mai mare și că era în evidență opoziția semantică cu *copil* o atestă și prezența ei în diferite acte oficiale și mai ales în codice de legi din secolele anterioare: „Cînd se culcă cu mulare afară de casa lui, acela copil ce va face se chiamă copil”; „Copiii cei adevărați nu se învrednicesc întru numele celor ce sînt copii” etc. (cf. Al. Niculescu, *op. cit.*, p. 37; TDRG, DA, s.v. *copil*; vezi și Lucia Dăjano-Diaconiță, *Le terme „copil” dans la langue des chartes slavo-roumaines de la Valachie*, în RRI., XX, 1975, nr. 5, p. 483—485).

Côpil 'copil din flori' (dar cu pluralul *côpii*) mai apare în dialectul dacoromân, în afară de aria din sudul și estul Banatului — nord-vestul Olteniei, și în nordul Crișanei și Maramureș (ALR I, vol. II, h. 211; ALRR — Mar., vol. I, h. 199). Opoziția cu perechea oxitonă

Oricum, diferența semantică se realizează astfel mai tranșant, cu atât mai mult cu cât în aria sintagmei *copil de copilă* opoziția accentuală funcționează chiar în interiorul sintagmei. În fapt, ea și rămâne doar între aceste limite, căci o opoziție cu femininul paroxiton *copilă* (deci *copilă* – *copilă*) nu există, acesta fiind înregistrat sporadic și nesemnificativ în subdialectul bănățean (NALR – *Banat*, [514]). *Copilă* e folosit în general în sintagma în discuție și de reținut ca importantă este schimbarea de sens produsă odată cu crearea formei feminine: de la masculinul *copil* 'copil din flori' la femininul *copilă* 'fată (femeie) care a născut un copil din flori, mamă a unui copil din flori' (*copilă îi fătă căre s-o copilă* – 20; „*copilă* e o fată nemăritată care are un copil” – 36, 53, 93, 94, 96; etc.). (Că în cîteva localități din sudul Banatului, situate în aria opoziției *copil* – *copil*, s-a înregistrat femininul *copilă*; *copile* (1–4, 6, 8, 10, 15, 26), *copilă*; *copili* (11, 13) cu sensul 'fată din flori' ni se pare mai puțin concludent: deși nu negăm categoric această posibilitate, credem că sensul (și, probabil, chiar forma feminină) poate fi, mai degrabă, o creație *ad hoc* a informatorilor pentru a răspunde la o întrebare suplimentară, imediat următoare chestiunii [519] *Copil din flori* (Dacă e parte femeiască cel născut de o fată (femeie) nemăritată, cum îi spui?)¹⁰. În cîteva sate din Valea Almăjului s-a răspuns la aceeași întrebare, într-o anchetă mai cuprinzătoare, cu *fată de copil*. Relevantă ca fază intermediară în evoluția morfologică și semantică a cuvîntului se dovedește, însă, întrebuintarea formei masculine ca determinant pe lingă un verb – (*îi* 'este', *făcut* 'născut') *de copil* (1, 2, 21, 94), pe lingă un substantiv – (*copil*) *de copil* (17, 31, 69), (*fată*) *de copil* (în Valea Almăjului) sau independentă – *de copil* (5, 6, 10), cu sensul '[copil] nelegitim, din flori': *o făcut una doi* [copii] *de copil* (2; și în ALR I, vol. II, h. 211: *de copil* – 12/ Borloveni Vechi = 20 în NALR – *Banat*; cf. și *i de copil* în 837/Cloșani, în Oltenia de nord-vest). Cronologic, determinarea adverbială (*copil făcut de copil*) va fi premers celei adjectivale (*copil de copil*). Cu același sens și cu aceeași distribuție a fost folosită și forma feminină, atestată ca atare și ea: (*o făcut*) *dă copilă*, (*fără bărbat, îi*) *dă copilă* (36), (*l-o făcut*) *dă copilă* (82), (*îi făcut*) *dă copilă* (84), *de copilă* (26; și în ALR I, vol. II, h. 211: *l-o făcut dă copilă* – 28/Cîlnic-Reșița = 33 în NALR – *Banat*, *copil dă copilă*, *no făcut dă copilă* – 30/Ferendia = 37 în NALR

– *copil* – se realizează, însă, numai parțial, căci acesta din urmă apare aici sporadic, termenii proprii acestor graiuri fiind, în primul rînd, *prunc* (Crișana) și *cocon* (Maramureș) (ALR I, vol. II, h. 181; ALRR – *Mar.*, vol. I, h. 198). În Maramureș e curent pentru *copil* și sensul 'copile' la porumb' (ALR II s.n., vol. I, h. 103; în ALRR – *Mar.*, termenul e atestat în majoritatea localităților anchetate).

Și în dialectul aromân există (mai corect: exista) opoziția *copil* (*coklă*) 'băiat (unăr' (întrebuințat mai rar: neînregistrat în ALR I, vol. II, h. 181) – *copil*: *copili* 'copil din flori' (ALR I, vol. II, h. 211), ne asigură Th. Capidan, *Raporturile albane-române*, în DR, II, 1922, p. 524–525. În *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic* (ed. II, București, 1974) al lui Tache Papahagi, sînt atestate doar *copil* 'copil din flori' și *copela* 'copilă'. Același *copil* 'copil din flori' caracterizează și dialectul meglenoromân (ALR I, vol. II, h. 211; Th. Capidan, *Meglenoromânii*, vol. III, s.v. *copil*; I.-A. Candrea, *Glosar meglenoromân*, în GS, III, 1927, s.v. *copil*; vezi și D.A., s.v. *copil*).

De asemenea, *copil* 'bastard' sau cu alte sensuri este propriu limbilor balcanice, ca și altora.

¹⁰ Pentru nordul Crișanei, realitatea este, se pare, indubitabilă: în DA, s.v. *copilă*, se glosează: *copilă* „bastardă, fată din flori”, cu trimitere la VAIDA (Sălaș).

— *Banat, copil făcută dă copilă* — 24/Măidan = 24 [Brădișoru de Jos] în NALR — *Banat*)¹¹ și, în aria aci în discuție, (*copil*) *de copilă*¹². Mai notă și mai la îndemână, sintagma din urmă s-a impus, căci din sensul 'nelegitim', oarecum mai abstract, al locuțiunii (adverbiale și adjectivale) *de copil(ă)*, printr-o analiză cuvint de cuvint a sintagmei — *copil de copilă* = 'copil de fată nemăritată' —, destrămindu-se unitatea morfologică și semantică a lui *de copil(ă)*, s-a desprins ușor sensul 'fată nemăritată care a născut un copil, mamă unui copil din flori' pentru substantivul *copilă*¹³. Nu trebuie omisă nici ideea de 'tină, fără experiență', care va fi fost și ea asociată cuvintului. Inexistența femininului paroxiton *copilă* în subdialectul bănățean va fi facilitat, de asemenea, apariția acestui sens, neînregistrat de dicționare, pentru *copilă*, care, formal și semantic, se opune, așadar, doar altor arii dacoromâne, cărora le este proprie forma *copilă* (cf. ALR I, vol. II, h. 191).

Tot în acest context e de reținut verbul *a (se) copili*, înregistrat în câteva sate din sudul Banatului, cu un sens care se poate deduce fără prea mare greutate din explicația informatorilor din 20/Borloveni Vechi: *copilă îi făta căre s-o copilit* (NALR-Banat, [519]), Fata zice: „*m-am copilit, am făcut o glodă*” (ALR I, vol. II, h. 211), ea și din sintagma *fată copilă* (15, 17)¹⁴.

Vechiul *copil*, presupus element de substrat¹⁵, cumula, se pare, sensurile 'fiu, fiică', 'băiat sau fată în primii ani de viață' și 'copil din flori'¹⁶. L-a pierdut, mai tirziu, pe cel din urmă, cind, în epoci diferite și în regiuni diferite, denumirea noțiunii au preluat-o alți termeni, în primul rind lat. *spurius*¹⁷. Și *copil*, devenit „cuvint general balcanic”¹⁸ a fost reîmprumutat de o parte a graiurilor românești (în Banat - Oltenia din sirbucroată¹⁹) și adoptat și de limba documentelor administrative și legislative, pentru același sens restrictiv — 'copil din flori', sub forma *copil*,

¹¹ Cf. și în DA, s.v. *copil*: „*copil de copilă* (sau numai *de copilă*) [...] (Oravița, com. A. COCA)”.

¹² O anume preferință pentru o asemenea construcție sintactică sugerează și sintagma (*copii*) *dă țamână* 'gemeni' (în 54: *copii dă țamân*), proprie unei arii aproximativ aceeași cu aceea a lui *copil de copilă* (NALR — Banat, [544]).

¹³ De reținut și: *spuroaică* (*șpuroaică*) 'fată din flori', dar și 'mamă copilului din flori', în valea Someșului (N. Drăganu, în DR, II, 1922, p. 613). Cf., de asemenea, și bg. *kopelâna* 'femeia care a născut un bastard' (N. Gerov, *Rečnik na bulgarski ezik*, s.v. *kopelana*; DA, s.v. *copil*).

¹⁴ DA, s.v. *copil* înregistrează pentru acest verb: „*refl. a lepăda copilul, a avorta* (Banat, com. A. COCA)”. În harta citată a ALR I, verbul mai apare în două localități din Crișana: 302 — *s-o copilit făta*, 305 — *Fata s-o copilit*, fără a fi glosat, dar e de presupus sensul menționat la Borloveni Vechi. Vezi, pentru verbul *a copili* 'a tăia, a rupe copileții', *supra*, nota 7.

¹⁵ Cf. *Istoria limbii române*, vol. II, București, Editura Academiei R. S. România, 1968, p. 340 (cu bibliografie), 364: I. I. Russu, *Etnogeneza românilor*, București, 1981, p. 295 - 297 (cu bibliografia la zi și discuție).

¹⁶ În *Istoria limbii române*, vol. II, p. 340: „*bastard* (sensul vechi)”. Cf. și G. Giuglea în DR, X, 1943, partea II, p. 439 - 440.

¹⁷ Vezi N. Drăganu, *op. cit.*; Teofil Tenha, *Noi mărturii despre persistența elementelor lexicale de origine latină în Transilvania*, în *Materiale și cercetări dialectale*, vol. II, Cluj-Napoca, 1983, p. 287 - 291.

¹⁸ *Istoria limbii române*, vol. II, p. 340.

¹⁹ În Crișana de nord și Maramureș, din ucraineană; cf. Al. Niculescu, *op. cit.*, p. 39; vezi și TDRG: DA; Șt. Binder, Kind, Knabe, Mädchen im Dacoromänischen, Cluj, 1932, p. 14 - 15.

deci cu accent deplasat pe inițială, constituindu-se, odată cu acest împrumut, în graiurile care-l păstrează și pe *copîl*, opoziția accentuală și semantică *copîl* — *cópil*. Pentru acest itinerariu al lui *copil* și pentru vechimea lui, concludentă este păstrarea lui *-lî* în pluralul *cópilî*. Aria în care funcționa opoziția *copîl* — *cópil* fie s-a re-trins treptat, *cópil* fiind înlocuit, pentru sensul 'copil din flori', îndeosebi cu creații metaforice, fie s-a menținut, dar în altă relație semantică, în care sînt implicate sensurile cu care *cópil* sporise între timp. În Banat, ca mai include, astăzi, graiurile din sud și est. Forma feminină *cópilă* a dezvoltat, într-o arie învecinată, un sens original, în cadrul sintagmei *copîl de cópilă*.

NOTES SUR L'ACCENT DANS LES PARLERS BANATIENS (I)

(Résumé)

L'opposition accentuelle et sémantique *copîl* 'fils, fille', 'enfant', 'garçon' — *cópil* 'bâtard' (et, dans quelques localités, 'repousse, telle') caractérise une aire du Sud et de l'Est du Banat. Constituée par le réemprunt de l'ancien *copîl* sous la forme *cópil* et avec le sens restrictif de 'bâtard', l'aire de cette opposition a été, au début, plus étendue. Il en témoigne aussi la forme féminine *cópilă* du syntagme *copîl de cópilă* 'bâtard', qui a engendré, dans une aire voisine, le sens original de 'fille non mariée qui a eu un enfant, mère d'un bâtard'.

Noiembrie 1983

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca. str. E. Racoviță, 21

UNE TENDANCE ACTUELLE DU FRANÇAIS : LE COMPLÈMENT NON PRÉPOSITIONNEL

PAR

LIGIA STELA FLOREA

Notre article se propose, dans un premier temps, de recenser les syntagmes et les groupes nominaux issus de la conversion d'une structure hypotactique (prépositionnelle) en structure paratactique et, dans un deuxième temps, d'examiner dans quelle mesure ce type d'agencement est représentatif voire symptomatique d'une tendance qui se fait jour avec une force croissante dans le français actuel.

On connaît généralement les facteurs sociaux et linguistiques qui président à l'apparition puis à la prodigieuse diffusion de formations comme : *ensemble ville, conduite sport, prise secteur, bas nylon, lit bois, photo couleur, chambre côté parc, chaîne haute fidélité, manteau façon loutre*, etc. La plupart proviennent de la langue publicitaire qui les a créées puis transmises à la langue courante où elles trouvaient d'ailleurs un terrain favorable gouverné à peu près par les mêmes lois : loi de l'efficacité, qui exige de réduire la dépense d'énergie (ou de fonds) mise en œuvre dans la communication, loi de l'expressivité, qui impose le choix de mots et de procédés suggestifs qui renchérissent sur les formes usuelles, liberté à l'égard des règles du « bon usage » qui constituent une entrave pour l'expression (orale ou écrite) car elles gênent, selon le mot de Charles Bally, « les mouvements de la sensibilité et de la volonté »¹.

Ce sont ces lois² qui, dans le français quotidien comme dans celui de la réclame, décideront de la structure du syntagme, de la proposition ou de la phrase : suppression des mots-outils dont le sens trop abstrait ou plutôt le manque de sens ne justifie pas la place (chère) qu'ils occupent dans le texte ou dans la chaîne parlée, recours constant à la juxtaposition et aux effets prosodiques, concentration extrême du message réduit désormais au minimum nécessaire. Tout ceci finira par donner à la phrase orale ou publicitaire une allure télégraphique, hachée, saccadée dont le point d'aboutissement est tantôt la pure phrase nominale non structurée tantôt le groupe nominal paratactique.

Outre le rôle important de la parataxe dans la simplification et l'assouplissement des structures syntaxiques, il convient de mentionner trois autres facteurs qui méritent une attention particulière.

Le retranchement des connecteurs, on l'occurrence des prépositions, a été précédé de la suppression des prédéterminants qui permet au

¹ Charles Bally, *Traité de stylistique française*, tome I, Paris, 1951, p. 312.

² Elles ont été formulées pour le langage de la réclame par Marcel Gallot dans *Essai sur la langue de la réclame contemporaine*, Paris, 1955, p. 11.

locuteur de laisser en suspens la détermination du nombre, avant de renoncer à la marque même du rapport syntaxique, « le message nous parvenant ainsi réduit à son contenu essentiel »³ : *vêtements pour enfants, restaurant pour ouvriers, voyage sans histoire(s), pompe de vidange avec filtre contrat sécurité après vente, paiement par chèque bancaire, explications sur demande, sauvegarde des programmes sur cassette(s)*, etc.

Un des premiers modèles de GN paratactiques a été fourni par les toponymes : *Charleville, Rue Saint-Jacques, Hôtel Dieu* qui remontent à un genitivus possessivus⁴ comme l'attestent la double hypostase de certaines dénominations telles que *Rue de Richelieu / Rue Richelieu, Avenue du Général Leclerc / Avenue Général Leclerc, Place de Clichy / Place Clichy* et la persistance du modèle hypotactique à côté du modèle paratactique : *Rue de Buffon* mais *Rue Cuvier, Boulevard de Magenta* mais *Boulevard Massena, Rue du Montparnasse* mais *Gare Montparnasse, Rue de Monceau* mais *Parc Monceau*, etc, ce qui rend la toponymie française assez peu homogène de ce point de vue⁵.

Les similitudes qui existent entre les GN paratactiques et les noms composés (*timbre-poste, tapis-brosse, roman-feuilleton, patrons-mode, station-service, montre-calendrier, marteau-pilon*, etc.) rendent souvent difficiles sinon impossibles les tentatives de départagement. Il y a, c'est vrai, différents degrés de cohésion et donc de lexicalisation mais perceptibles et discernables par le sens plutôt que par la forme⁶. En fait on est là en présence d'un conditionnement biunivoque : au plan de la diachronie les GN paratactiques ont engendré par lexicalisation progressive les noms composés et au plan de la synchronie les noms composés, une fois créés, ont relancé ce processus, offrant un permanent modèle pour la formation des GN paratactiques.

Si des syntagmes comme *ton canaille, façon bottier, tricotage nature, souliers mode, fabrication maison, cocotte minute, robe chic*, etc, où N₂ apporte une qualification de type adjectival⁷, semblent répondre en premier lieu au besoin d'expressivité, ceux dont on va s'occuper par la suite semblent obéir plutôt à la loi de l'économie. Si les uns sont la création presque exclusive du langage publicitaire, les autres appartiennent aussi bien au langage publicitaire qu'aux jargons techniques ou administratifs. En guise d'illustration, un exemple tiré d'une conversation professionnelle :

G — Nous on a *les services photo composition*... on compose avec... sur *film pellicule Kodak*!

J — C'est incroyable en fait...

³ Aurélien Sauvageot, *Analyse du français parlé*, Paris, 1972, p. 46.

⁴ Cf. Angelica Kalik, *Le syntagme NN' en français moderne*, communication présentée à la Société Roumaine de Linguistique Romane — filiale de Cluj-Napoca — le 10 octobre 1975.

⁵ On retrouve cet état de choses en roumain : *strada Domnița Anastasia / strada Doumnei, Calea Văcărești / Calea Victoriei, Piața Mărăști / Piața Amzei, Șoseaua Giulești / Șoseaua Giurgiului*, etc.

⁶ Bien que les signes graphiques, en l'espèce le trait d'union, soient peu relevant à cet égard, les groupes de mots pourvus de cette marque seront exclus de nos préoccupations.

⁷ Cf. Ligia Stela Florea, *Une permanence du français actuel : le GN paratactique*, communication présentée à une réunion scientifique du Département de philologie romane, le 25 janvier 1982.

G — Tous les gars ils sont sur leurs arbres... Ils développent *leurs pellicules photos* quoi!... Maintenant c'est *des laboratoires photos*... l'imprimerie est à base de ça.

J — On connaît pas tout ça.

G — Tu as des clichés avec des impressions qui ont *un caractère relief*... (Conversation enregistrée le 12 juillet 1973 à l'Institut Censier de Paris)

On peut y relever des groupements présentant deux traits distinctifs dont l'un au moins est définitoire : ils comportent une structure binaire ou ternaire et attestent la réduction en surface de la préposition DE, EN ou POUR généralement faciles à restituer parce que présentes encore dans la conscience du sujet parlant. Les exemples ci-dessous, extraits cette fois de textes publicitaires, en témoignent :

Inspiration Sarongs. Impressions d'Asie, les pantalons s'inspirent des Sarongs, ces jupons indonésiens. (« Elle », 19 juillet 1982)

Arthur Martin a choisi d'automatiser *son contrôle qualité*... Le système de mesure HP-IB assure le *contrôle de la qualité*. (« La Recherche », n° 132, avril 1982)

Le déterminant dérive ici d'un syntagme prépositionnel SP → → DE + Art + N₂ par simple effacement du marqueur de complémentation ou par l'intermédiaire d'une nominalisation (suivie du même effacement) qui transfère le rapport complétif du GV dans le GN. Ces modifications ne visent que l'expression linguistique, le contenu logique du rapport restant pour l'essentiel le même : N₂ est un objet indirect dans le premier cas, direct dans le deuxième (où il provient directement d'un genitivus obiectivus) car le déterminé est dans les deux cas un substantif déverbal. On peut toujours suivre le passage, moins sinueux cette fois, du complément prépositionnel au complément non prépositionnel⁸ dans les deux exemples suivants : passage d'un article publié par « Elle » et annonce d'emploi parue dans « l'Express ».

A. Sabouret a interrogé l'un de ces médecins du quotidien. Il rêve d'une *consultation longue durée*... « Je rêve d'une *consultation dite de longue durée* assimilée à la consultation d'un spécialiste ». (« Elle », 6 décembre 1982)

Société française d'assistance technique à l'exportation recherche : 1 *secrétaire direction*, 5 *ans expérience*, travail administratif et commercial et 1 *directeur d'agence*, 5 à 10 *ans d'expérience*, gestion administrative... (« L'Express », 8 octobre 1982)

Du GN hypotactique au GN paratactique le sens de la relation complétive reste invariable : caractérisation de N₁ par N₂ à l'aide d'un adjectif et respectivement appartenance de N₁ à N₂ et identification (du contenu) de N₁ par N₂.

La riche virtualité du relateur DE — le plus souvent omis parce que le plus fréquent — apparaît dans les sens déterminatifs du complé-

⁸ En fait c'est le second qui précède le premier comme on peut le déduire de ces exemples où la variante paratactique, plus concentrée et plus percutante, est placée dans le titre tandis que la variante hypotactique, plus déployée et plus explicite, dans le corps de l'article.

ment prépositionnel ainsi que non prépositionnel dont DE est la marque zéro (in absentia). En voici les plus importants :

— appartenance

coin couloir, vêtements enfant, pièces automobile, pièces radio, ondes radio, cause décès, portail résidence, table monastère, l'ambiance bureau, le Club Méditerranée, les Intégrales J. Verne, le début mars, la fin juillet, l'été 68, le 27 août 1983, etc.

Le déterminant est dérivable ici à partir du SP DE + (LE/LA) + N₂.

Remarques : La conversion de la structure hypotactique en structure paratactique entraîne parfois, avec l'effacement de la préposition, celui de certains éléments nominaux : *l'été 68* provient de *l'été de l'année 1968*.

Dans *le début mars* et *la fin juillet* on assiste à la réduction de deux syntagmes prépositionnels : *le début du mois de mars*, *la fin du mois de juillet*.

L'expression de la date chiffrée opère couramment une double contraction : *le 27 du mois d'août de l'année 1983* > *le 27 août 1983*.

— destination ou provenance

chaussures sport, ensemble sport, maillot bain, costume plage, livres occasion, caisses exportation, papier toilette, contrat sécurité, verrouillage sécurité, chambre photo, appareil photo, laboratoires photo, services photo composition, etc.

Le déterminant renvoie ici au SP → DE + N₂ qu'on retrouve dans la variante hypotactique de certains groupements : *maillot de bain*, *livres d'occasion*, *verrouillage de sécurité*, *laboratoire de phonétique*, etc.

— matière

lits bois, lits fer et cuivre, croisée acajou, collier perles, bas nylon, gants cuir, chapeaux chanvre et laine, statue cuivre, étoffe fil et coton, draps pur coton, tissu pur fil, col fourrure, etc.

Le déterminant se réécrit ici comme DE + N₂ qui peut devenir aussi une structure de surface : *moufles de cuir*, *flanelle de laine*, *gabardine de coton*, *bas de soie*, *col de fourrure*, *collier de perles*, etc.

Remarques : Marcel Galliot note de curieuses inégalités de traitement pour des formations analogues : *bas nylon* est constant alors que *bas soie* rarissime. On imprime presque toujours *bas de soie*, seule variante admise⁹.

Selon Angelica Kalik, le retranchement de la préposition DE a été favorisé dans ce cas, comme dans les précédents, par certains phénomènes phonétiques : chute de *e* caduc et amuïssement de la consonne *d*, si bien que *bas de nylon* se prononçait (batnil5)¹⁰.

— caractérisation

lait haute protection, chaîne haute fidélité, robe haute couture, géothermie haute ou basse température, tables toutes dimensions, consultation longue durée, un père nouvelle vague, un directeur d'école nouveau style, climat ancien régime, climat vieille France.

Ces GN comportent en suite terminale ainsi que dans l'indicateur syntagmatique de base une structure emboîtée : N₁ + Adj + N₂, respectivement N₁ + DE + (Art) + Adj + N₂.

⁹ Cf. Marcel Galliot, *op. cit.*, p. 423.

¹⁰ Cf. Angelica Kalik, communication citée sous 4.

Le déterminant, accompagné d'un adjectif à valeur superlative, sert à attribuer un caractère, une vertu physique ou psychique au nom déterminé. Le N_2 n'est autre ici que le pendant substantival de l'épithète, analogie concernant le sens et non l'expression linguistique du rapport, qui reste de ce point de vue un rapport complétif. L'apparition en surface de la préposition *DE* en est la preuve péremptoire : « Atrix, une crème de protection par excellence » ; « géothermie de haute/basse température avec, pour objectif principal les réservoirs... » (« La Recherche », n° 132, 1982) ; « une consultation dito de longue durée », « un écrivain de la nouvelle vague ».

C'est toujours là qu'il faut ranger les GN paratactiques dont le N_2 est l'indication chiffrée d'une mesure (dimension, intensité, calibre, durée) : *plateau 12 mm, tapis pure laine 170 × 240 cm, régulateur incorporé 5 V, Riotgun calibre 12, cycle court 46 mn, bidon demi-litre, etc.*

On a relevé un grand nombre de formations ternaires où la caractérisation se réalise par le truchement d'un substantif à portée générale tel que : *couleur, côté, type, style, genre*. Exemples :

un foulard couleur moutarde, des cheveux couleur acajou, une chambre côté jardin, des places côté couloir, un balcon côté mer, un film type 778, une chemise type Western, des photos type presse-bouton, un sac style carton à chapeau, des moufles style boxeur, des meubles style Régence, une robe style Liberty, un homme genre curé de campagne, des palmiers genre Cannes, etc.

On est toujours en présence d'une structure emboîtée : $\text{Préd} + N_1 + N_2 + N_3 + (D^{\text{ant}})$ à l'intérieur de laquelle s'organisent deux, voire trois palliers de relations : $N_1 \leftarrow N_2$, $N_2 \leftarrow N_3$, $N_3 \leftarrow D^{\text{ant}}$ (occurrence facultative). Si la première, une relation complétive dont l'hypotase profonde est $N_1 + \text{DE} + \text{LE/LA} + N_2$, s'avère la constante de ces GN, la seconde varie d'un groupe d'exemples à l'autre : complétive dans *couleur + N₃* ou dans *côté + N₃* et appositive dans *TYPE + N₃*, *GENRE + N₃*, *STYLE + N₃*¹¹.

La conversion d'une structure hypotactique en structure paratactique entraîne l'effacement d'autres prépositions encore : *POUR*, *A*, *EN*, etc. lesquelles ne connaissent pas la polyvalence fonctionnelle de la précédente ni sa fréquence d'occurrence.

POUR sous-tend des syntagmes ou groupes nominaux dont le second substantif — le complément du nom — exprime en général la destination :

pneus pluie, pneus neige, assurance vie, assurance vieillesse, billet aller-retour, moquette spéciale cuisine, vénilia décor, modèle automne-hiver, modèles samedi soir, création printemps
et se déduit à partir du *SP POUR + LE/LA + N₂*. Les GN suivants

¹¹ On retrouve ces quatre groupes nominaux paratactiques en roumain où ils ne connaissent pas cependant la même extension et diversité qu'en français. Exemples : *director film, șef echipă, responsabil tehnic, curea ventilator, articol sport, sticle lapte, cești cafea, ștergătoare parbriz, cheie atelier instalații, semiautomat fasonare cești, germi cafea, tricou bumbac, stofă lână 100 %, garaj flux continuu, cadre înaltă calificare, ochi culoarea cerului, fotografie tip buletin, piesă stil clasic, film gen Western, peliculă 20 mm etc.*

ont tous une structure ternaire et contiennent invariablement en position médiane l'adjectif déterminatif TOUS / TOUTES :

chaussures	tous terrains	postes	toutes ondes
	tous temps	livraison	toutes destinations
	tous pieds	lait démaquillant	toutes peaux

Le déterminant se réécrit comme POUR TOUS / TOUTES / LES + N_2 .

Ce genre de groupement est assez répandu dans le français de la presse et de la réclame. Le passage ci-dessous est tiré d'un article paru dans la revue « Elle » du 19 juillet 1982 :

Marc Held est un homme bourré d'idées *tous azimuts* et de *projets tous horizons*, toujours entre deux trains et deux avions.

Les deux compléments déterminatifs remontent à POUR + TOUS LES + N_2 , équivalant au SP „de toutes espèces”.

Le complément non prépositionnel permet donc aux usagers de faire l'économie non seulement du connecteur mais aussi de l'article, voire même de certains déterminants.

Remarques : Mais cette simplification des moyens linguistiques, cette concentration du GN ne laissent pas d'apporter quelque préjudice à la clarté et à la netteté de l'expression. Comme au niveau du macrosyntagme de proposition ou de phrase, la suppression du relateur brouille parfois les rapports syntaxiques et obscurcit la signification de l'ensemble : *capital culture, grève bouchon, plan jonquille* (de G. Pompidou) *lampe tempête*, etc.¹².

Le complément du nom, avec ou sans préposition, peut facilement acquérir une nuance circonstancielle, pour peu que la nature du déterminé ou le sens du déterminant s'y prête. Ainsi dans *assurance vie* (pour la vie) ou *garantie dix ans* (pour dix ans) le complément déterminatif interfère avec un circonstanciel de temps, de même que dans *la côte Est* (de l'Est) ou *la porte Nord* (du Nord) le même complément interfère avec un circonstanciel de lieu.

D'autres GN paratactiques renvoient en profondeur à la préposition À, support d'une relation complétive à « nuance » circonstancielle. Le déterminant est un complètement d'accompagnement (*glace vanille, canapé deux places, laits Bergasol double action, stick solaire double filtre*) ou d'instrument (*café filtre, lavage machine, allumage batterie, chauffage air frais*) cas où le déterminé est la plupart du temps un substantif déverbal. Ici comme ailleurs on assiste à un traitement inégal appliqué à des formations identiques ou quasi identiques.

Ainsi la langue des menus dit généralement : *glace vanille, sandwich rillettes, sauce mayonnaise, sauce tomate, œuf mayonnaise, œufs coque* mais *pommes à l'huile, tarte aux fruits, tarte à la crème, grenadins au poivre vert*, etc. Le D^{ant} s'y ramène au SP $\bar{A}$ + LE/LA + N_2 .

Remarques : Dans *œufs coque* (à la coque) N_2 n'est pas un comitatif mais plutôt un localif comme dans *veste ras-du-cou* (au ras du cou).

¹² Ces syntagmes exigent, même de la part d'un Français, une connaissance préalable pour être interprétés correctement. Selon Angelica Kalik, on serait là en présence non pas d'une simple ellipse mais d'une opération plus complexe – l'hypostase – qui consiste à condenser une séquence au maximum par élimination de tout élément n'apportant pas d'information cognitive (mots-outils, verbes auxiliaires, termes à portée générale, constituants invariables du syntagme, etc.). Un exemple : *lampe tempête* = lampe qu'on peut allumer même par un temps d'orage sans risquer de la voir s'éteindre.

Dans *sauce tomate* l'emploi du singulier pour le pluriel atteste un degré assez élevé de soudure entre les deux constituants et l'évolution de N_2 vers l'épithète comme en roumain : *sos tomate*.

La langue technique fait un usage courant mais tout aussi fluctuant de la structure nominale comitative : *Citroën LNA 4 cylindres, carrosserie deux et quatre portes, moteur quatre temps, boîte 5 vitesses, etc.*, mais *boîte à 4 rapports tous synchronisés, freins à disque / tambour, arbres à cames, direction à crémaillère, etc.*

Dans une réclame publiée par la revue « Elle » du 6 déc. 1982 on peut lire tour à tour : Deux fours à tout cuire : *le combiné microondes et chaleur tournante M I E L E*

et : En haut le four à micro-ondes... dessous le four à chaleur tournante.

Dans un article de « La Recherche », n° 132, avril 1982, on trouve côte à côte des formules comme : *géothermie long terme, électricité court-moyen terme* et programme de recherche à long terme en géothermie.

Pour ce qui est de la seconde série d'exemples, le SP sous-jacent au déterminant complétif se compose de : $\bar{A} + \text{Num} / \text{Adj} + N_2$.

Remarques : Le complément déterminatif $\bar{A} + \text{Adj} + \text{terme}$ n'apporte plus une détermination comitative mais temporelle comme dans *essorage 100 tours minute* où $N_2 \rightarrow \text{à la minute}$.

Il en est de même de *panneau façon bois, gants façon chacal, manteau façon loure*, groupes ternaires ayant pour N_2 le substantif *façon* qui, à l'instar de son pendant prépositionnel *à la façon de*, s'intègre non pas à une structure comitative mais comparative.

Dans *raccordement TV et cassettes* les deux compléments coordonnés $<$ à un poste TV et à un magnétophone-cassettes nous livrent les objets indirects de l'action désignée par le substantif verbal.

Les syntagmes ou les groupes nominaux : *robe lainage, pull éponge manchon bandoulière, roues alliage, banquettes plastique noir, monture or ou platine, manteau rison lapin véritable*, etc. ont pour marqueur sous-jacent de complémentation la préposition EN. Le N_2 désigne généralement la matière dans laquelle l'objet désigné par le N_1 a été confectionné. C'est là qu'il faut ranger aussi des syntagmes ayant comme second élément le substantif *couleur* : *dessin couleur, film couleur, photo ou dyapo couleur, télévision couleur(s)*.

Le déterminant y est senti toujours comme un complément car le relateur est encore présent dans la conscience du locuteur ou du scripteur qui tantôt l'emploie, tantôt l'omet, l'usage se montrant assez inconséquent de ce point de vue. Ainsi, les textes accompagnant les images publicitaires disent : *vêtements cachemire* mais *robe en cachemire*; *chemisier coton* mais *maillot une pièce en coton*; *semelles cuir* mais *gants en cuir nature*; *robe-pull maille nid d'abeille* mais *pull-blouse en maille*; *manteau imitation fourrure* mais *gilet en imitation fourrure*; *plateau verre 12 mm* mais *cendrier en verre*; *crémaillères aluminium* mais *traverses en aluminium*;

« Un pull Wollmark c'est un pull 100% pure laine vierge » mais « C'est une jupe plissée hanches en pure laine Wollmark », etc.

Les groupes ternaires ayant en position médiane un adjectif tel que *pur, plein, tout* constituent l'expression linguistique courante du rapport produit — matière. Exemples :

tapis pure laine, toile pur lin, confiture pur sucre,
sac plein cuir, reliure pleine peau, salon plein ciel,
carrosserie tout acier, complet tout laine, impers tout coton.

Remarques : Dans *salon plein ciel* le N_2 , centre d'un second SN, désigne non pas la matière mais la position comme dans *chambre en plein nord* (située en plein nord).

Dans *taille à la main 58 facettes* — il s'agit d'un diamant — ainsi que dans *précédé de lavage deux bains* le nom centre est suivi de deux compléments dont l'un prépositionnel et l'autre non. Ce dernier renvoie en profondeur au SP EN + Num + N_3 et apporte une détermination d'ordre circonstanciel (manière) au substantif verbal *taille* (N_1) et *lavage* (N_2).

Il en est de même de *arrêt maladie* et *prestations maladie* où le déterminant completif, dérivable à partir de EN cas de maladie, reçoit de ce fait une teinte circonstancielle (cause — temps).

Le modèle $N_1N_2(N_3)$ relève d'une tendance générale du parler à convertir l'hypotaxe en parataxe et les relations d'implication en simples relations de contiguïté, tendance qui va, on l'a vu, du macrosyntagme de phrase au syntagme nominal.

Elle se manifeste également au niveau du syntagme verbal, avec moins d'insistance peut-être, mais avec des répercussions non moins importantes sur le statut formel et fonctionnel de certains déterminants verbaux. On y assiste, comme précédemment, à l'ascension progressive d'un complément non prépositionnel.

Et, tout comme pour le groupe nominal, ce processus est dû non seulement à la tendance générale dont on a parlé mais aussi et surtout à des causes particulières qui le déterminent d'une façon plus directe.

Il y a en premier lieu la chute des prédéterminants en présence du connecteur, phénomène analogue à celui qu'on a surpris au niveau du GN et entraînant la même imprécision en ce qui concerne l'expression du nombre, voire de la personne. On peut en juger d'après les exemples suivants : *s'en tirer avec avantage* au lieu de *à son avantage*, *envoyer un catalogue sur demande* au lieu de *à la demande de X ou de Y*.

Dans *partir sans bagage(s)* la langue écrite doit trancher l'alternative et opter pour le singulier ou pour le pluriel alors que la langue parlée peut laisser la détermination du nombre en suspens.

Il n'en est pas moins vrai que le fait de „détailler” l'information en spécifiant le nombre des substantifs en question peut sembler parfois sans intérêt : *acheter un appartement sur devis, payer par chèque ou par mandat postal*¹³.

Le parler connaît une profusion de ces stéréotypes : *avec raison, avec fruit, sans accroc(s), sans surprise* (mais à *ma surprise*), etc. Voici à ce propos trois échantillons tirés du corpus du « français fondamental » :

On est logé depuis bien *avant guerre*. (Texte CER₈)

Je suis à votre disposition pour vous avoir avec ce qui faudra *avec gamme* de tissus. (Texte B₃)

¹³ Cf. Aurélien Sauvageot, *op. cit.*, p. 46.

Quelques jours après il reçoit convocation devant le juge. Et puis après il a été condamné *pour baisse illicite*... (Texte G₈)

Il y a en second lieu le principe de l'analogie qui, ayant déterminé l'extension du modèle paratactique offert par les noms composés aux groupes nominaux libres, continue à jouer aussi dans le transfert de ce modèle du GN au GV. Ainsi peut-on établir un parallèle entre :

la question mariage	et	causer mariage
fabrication maison	et	faite maison
façon canaille	et	plié canaille
imitation cobra	et	imprimé cobra
tricot(age) nature	et	tricoter nature
la garantie trois ans	et	garanti trois ans

Dans certains cas on assiste à une transposition intégrale du SN, celui-ci se voyant incorporer par simple changement de position au GV. Exemples :

habit façon grand-duc	→	habillé façon grand-duc
façade côté rue	→	couvert côté rue de ...
quartier centre Paris	→	situé centre Paris
hôtel style Renaissance	→	construit style Renaissance

Un pareil syntagme — devenu complément du verbe — peut apparaître aussi en position détachée à l'instar de certains compléments du nom dérivés toujours à partir d'un syntagme prépositionnel¹⁴.

Mais *question voiture*, c'était au autre homme.

En effet, *côté exécution*, l'ouvrage est irréprochable.

Les deux énoncés sont syntaxiquement équivalents en ce sens qu'ils nous livrent la variante non prépositionnelle du complément de propos (en ce qui concerne/pour ce qui est de X) provenant dans un cas de *s'il était question de* + Art + N₁ et dans l'autre du SP *du côté de* + Art + N₂.

Le substantif *côté* recouvre sa fonction locative initiale dans :

Grand fourre-tout sous tableau de bord, *côté gauche*.

Côté rue, la façade était ornée de quelques figures en plâtre.

Le circonstanciel de lieu renvoie en profondeur à la préposition DE (DU côté gauche, DU côté de la rue). Mais il peut remonter aussi à un SP régi par A : Centre médical situé *centre Paris* (au centre de Paris)

Pierre Cardin parfumeur *Paris* (à Paris)

Ce sont là deux annonces publicitaires dont l'une contient un complément du verbe et l'autre, un complément du nom¹⁵. Le locatif verbal est lui-même un SN paratactique construit sur le modèle du nom composé *centre-ville* reposant, tout comme *côté rue*, sur un rapport de possession.

Dans les emplois qu'on vient d'examiner (CÔTÉ + N₂ complément de lieu ou de propos) le N₁ est le résidu de la locution prépositionnelle DU CÔTÉ DE et garde quelque chose de sa valeur morphémique

¹⁴ Voir à ce propos les deux séquences suivantes : *Accusé de vol, Sylvain, 12 ans, s'est suicidé.* (« Elle », 15 mars, 1982) *Un petit garçon, teint pâle, regard bleu, m'attendait près de la sortie.* L'ellipse de la préposition *y* provoque la dislocation du GN dont la forme initiale est : *Sylvain de 12 ans, un garçon au teint pâle*, etc.

¹⁵ Le locatif nominal doit inévitablement être rapporté ici au SP à *Paris*, ce qui n'est plus possible dans une *idylle rue Plumet* ou une *rencontre place de l'Opéra* du fait que le locatif ne comporte plus d'équivalent prépositionnel en ce cas.

originaire, ce dont témoigne l'extension progressive de ces tours dans le français courant ainsi que dans les jargons techniques-scientifiques :

Côté ménage, elle s'en remettait entièrement à sa mère.

Côté syntaxe, les changements sont peu considérables.

Dans les exemples suivants on porte une atteinte moins grave à l'intégrité de la locution qui se voit ôter un seul DE en position finale sans que sa valeur fonctionnelle s'en trouve sérieusement affectée :

On a fait halte dans une petite bourgade *en face Mulhouse*.

Ils s'étaient arrêtés *près l'escalier du potager*.

Elle demeurait *vis-à-vis la maison de Scarron*.

Ce genre d'ellipse a déjà été signalé par M. Grevisse qui l'attribue à l'usage familier tout en précisant qu'elle se produit habituellement devant un nom de lieu ¹⁶.

Mais le plus souvent la préposition disparaît sans laisser de trace. C'est alors qu'on est vraiment en présence d'un complément non prépositionnel du verbe. On en a relevé quatre types principaux :

1. Les hommes parlent *politique* ou *affaires*, les femmes parlent *chiffons*.

Mais si nous parlions *prix*? (« La Maison », n° 36, 1970)

Le retranchement de la préposition DE régie par le verbe *parler* ou *causer* transforme le complément d'objet indirect en complément d'objet direct.

2. C'est un ouvrage fait *main*. C'est du cousu *main*.
un décor peint *main* / des sourcils dessinés *main*.
une bougie « faite *maison* ». (« La Maison », même numéro)

L'effacement de la préposition A et de l'article défini (à la main, à la maison) semble acheminer le nom (complément d'instrument ou de lieu) vers l'adverbe de manière qui adhère directement au verbe.

3. Tricotez *nature*! (réclame parue dans « Elle », 19 juillet 1982)
Il porte un veston plié *canaille* sur l'épaule.

L'étrange personnage était habillé *façon grand-duc*.

Ces exemples rappellent les précédents en ce sens que le complément non prépositionnel y est toujours un circonstanciel de manière. Mais à l'encontre de celui-là, celui-ci ne succède pas à un complément prépositionnel, dérivant plutôt d'une épithète substantivale (aspect *canaille*, *tricot nature*) par simple « conversion adverbiale » tout comme *juste* et *blanc* dans *frapper juste* et *laver blanc*. Malgré une première hypostase prépositionnelle *façon grand-duc* peut être expliqué de la même manière, c'est-à-dire en le rapportant à *manteau façon loutre*.

Par le même procédé *dispute maison*, *conduite sport* et *maquillage cinéma* ont donné *se chamailler maison*, *conduire sport* et *se maquiller cinéma* ¹⁷. Dépourvu d'article et de préposition, marques de la substantivité par excellence, le nom se rapproche graduellement jusqu'à s'y confondre de l'adjectif voire de l'adverbe.

¹⁶ Cf. Maurice Grevisse, *Le Bon Usage*, Gembloux, 1970, pp. 903 et 904. Il y cite également Ferdinand Brunot : « Dans *en face le ministère en face* est devenu une véritable préposition » (*La Pensée et la Langue*).

¹⁷ Exemples empruntés à Angelica Kellik, *op. cit.*, voir aussi le résumé paru dans « Etudes romanes », Bulletin de la SRLR, 1976, p. 158.

4. Outre À et DE il y a également d'autres relateurs qu'on supprime — PAR, POUR, SUR — sans affecter la clarté de la phrase pas plus que le statut fonctionnel-syntaxique du déterminant. Exemples :

- a. Les routes mauvaises, *suite au dégel*. (France-Inter)
- b. J'hésite à appeler, *crainte de la réveiller*. (San-Antonio)
- c. Ces couettes sont marquées Laplaud et garanties *trois ans*.
- d. La jupe est plissée et cousue *hanches*. («Elle», 6 déc. 1982).

Au complément prépositionnel se substitue ainsi un complément non prépositionnel mais assumant toujours le rôle de circonstanciel de cause dans a et b, de temps dans c et de lieu dans d (sur les hanches).

Remarquable économie de moyens et d'effort mis en œuvre dans la communication, simplification et uniformisation de la structure du groupe nominal et verbal par transfert du modèle paratactique de l'un à l'autre, tels sont les principaux facteurs¹⁸ qui expliquent et justifient la fortune dont jouit actuellement le complément non prépositionnel dans le français quotidien (courant et familier), d'un côté, et dans le français technique, administratif et publicitaire, de l'autre.

O TENDINȚĂ ACTUALĂ ÎN LIMBA FRANCEZĂ : COMPLEMENTUL NONPREPOZIȚIONAL

(Rezumat)

Articolul de față prezintă o tipologie a sintagmelor și grupurilor nominale provenite din convertirea unei structuri prepoziționale într-una paratactică, fenomen ce tinde să se extindă și la grupul verbal atât în limbajele de specialitate cât și în limba curentă.

Sînt trecute rînd pe rînd în revistă : patru GN paratactice derivate dintr-o structură cu DE, bucurîndu-se de cea mai mare răspîndire în franceză, dar și în româna actuală, sintagmele și GN derivate din structuri cu POUR, À, EN, de factură binară, ternară sau cuaternară și patru tipuri de GV paratactice.

Considerabila economie de mijloace lingvistice, simplificarea și uniformizarea structurii GN și GV pe care acest procedeu le realizează explică și justifică extinderea progresivă a complementului nonprepozițional în franceza actuală.

Octobre 1983

Universitățile de Cluj-Napoca
Facultăți de Filologie
31, rue Horea

¹⁸ Si nous n'y avons pas inclus l'influence exercée par l'anglais qu'on invoque souvent à ce propos, c'est parce que les GN paratactiques français obéissent à la loi de « la cadence majeure » qui exige que le D^e précède le D^{ant}. Seuls attestent l'emprise du modèle anglais les syntagmes où cet ordre est inversé et qui forment un groupe restreint de noms propres : *Sud-Radio, Thé-Club, Paris-Match, Lyon-Soieries, Azur-Verres, Cristal Bar, Omlette-Sandwich*, etc. (Voir l'article de Mia Zabb, *Le syntagme nominal à double nom* paru dans *Etudes françaises*, Université de Cluj-Napoca, 1982, pp. 61-69).

ORGANIZĂRI DE PROCESE ÎN LIMBĂ : POLISEMIA ȘI DERIVAREA

DE

ILEANA MUREȘANU

1. Polisemie, polisemizare, cuvânt polisemantic

Polisemia, definită drept însușirea semnului lingvistic de a avea mai multe sensuri, se datorează capacității de adaptare a conținutului cuvintelor la schimbările survenite în realitatea înconjurătoare. Fenomenul este generat de posibilitatea de reflectare, prin limbă, a ordinii și interrelațiilor din natură. Niciodată un cuvânt nu primește un sens nou la întâmplare. Există legi precise care dau cuvintelor posibilitatea lărgirii sferei lor semantice, pe măsură ce avansează cunoașterea în sfera realității reflectate de ele. Ordinea care prezidează derivarea morfologică și lexicală, cea care dă atita frumusețe lexicului organizat în familii de cuvinte, în cimpuri lexicale, se regăsește, bazată pe un mecanism la fel de riguros, și la nivel semantic.

Începînd cu cele mai elementare forme de manifestare, viața înseamnă comunicare, iar comunicarea înseamnă existența sistemului. Produs și instrument al gândirii, cuvîntul — celălă vie a limbii — se comportă asemenea unui sistem deschis. Caracteristica de bază a sistemelor deschise este schimbul de energie și informație cu exteriorul. Procesul de schimb, în cazul cuvîntului, are mai ales caracter informațional, determinînd și fiind influențat de context. Schimbul permite multiplicarea sensurilor cuvîntului, totdeauna în aceleași tipare, pe măsura lărgirii orizontului cunoașterii. Desigur, acesta este un fenomen lent, înglobînd adesea, la nivelul limbii comune, experiența lingvistică a mai multor generații.

Caracteristică a numeroase cuvinte românești, mijloc de îmbogățire implicită a vocabularului, polisemia evidențiază capacitatea de *adaptare* a cuvîntului la situații noi din realitate și din gândire. Și această proprietate a cuvîntului — *adaptarea* — asigură individului integrarea în mediu, dă limbii statutul de instrument activ al cunoașterii. Polisemia reprezintă reflectarea în limbă a unei laturi a procesului de cunoaștere izvorîtă din particularitatea gândirii de a se organiza, adaptîndu-se la lucruri, și de a structura lucrurile, organizîndu-se¹.

Polisemia ia naștere în limbă ca rezultat al imperativelor comunicării.

O descriere multumitoare a polisemiei face necesară abordarea ambelor sale componente : proces semantic și efectul acestuia.

¹ Cf. J. Piaget, *Nașterea inteligenței la copil*, București, 1973, p. 16.

Vom numi *polisemizare* procesul, adică mecanismul prin care cuvîntul își lărgeste sfera semantică. Rezultatul concret al polisemizării îl reprezintă *cuvîntul polisemantic*. Efectul polisemizării, în ansamblu, îl va constitui polisemia, văzută drept capacitate de a reflecta, prin același complex sonor, secvențe diferite de realitate, între care gîndirea a *stabilit* anumite relații sau le-a *sensizat* și *evidențiat*.

Pornind de la dihotomia „langue/parole”, unii structuraliști consideră polisemia proprie doar limbii, în vorbire aceasta fiind înlocuită de omonimie. Dacă din punctul de vedere al realității fonetice lanțul vorbirii nu poate fi nicicînd decît o succesiune regulată de sunete, respectiv cuvinte, în ceea ce privește realitatea semantică lucrurile diferă. În unele cazuri, cum ar fi limbajul poetic, decodarea totală a mesajului este posibilă numai prin raportarea la întreg conținutul semantic al cuvîntului. Înțelegerea unui transfer semantic prin care cuvîntului i s-a acordat o accepțiune inedită pretinde o „fotografiere” simultană a tuturor sensurilor cuvîntului. Înțelegerea noului sens dă culoare comunicării. Prezentă în limbă, polisemia se actualizează în vorbire. Existența polisemiei atît în fondul lexical pasiv cit și în cel activ al fiecărui vorbitor al unei limbi naturale face posibilă comunicarea. Polisemizarea este o componentă semantică a competenței fiecărui individ. Aceasta înseamnă stăpînirea mecanismelor logice prin care un cuvînt și-a îmbogățit sau își poate îmbogăți accepțiunile. Astfel, anumite straturi lexicale sint frecvent îmbogățite prin polisemizare: limbajul poetic, argoul, jargonul, porecele, terminologiile populare ș.a.

Polisemizarea se bazează pe asocierile logice dintre obiecte diferite și expresia lor lexicalizată. Acoloși mecanismism duc, atunci cînd necesitățile exprimării o cer, la îmbogățirea conținutului semantic al unor cuvinte. Dacă sensul nou atașat unor termeni vechi este necesar și corect încadrat în sistemul de derivare semantică a cuvîntelor, acesta are sorți de generalizare. Dacă nu este necesar, dar subliniază o situație, dă culoare exprimării (respectînd același sistem), va fi înțeles, dar va rămîne în fondul pasiv al receptorului (vezi limbajul poetic).

2. Derivare semantică și derivare morfolexicală

Procesul polisemizării privit ca *derivare* semantică poate fi studiat în paralel cu *derivarea morfolexicală*², ambele mijloace de îmbogățire a lexicului, ambele motivate semantic și inserate în tipuri de paradigme asemănătoare. Considerînd cuvîntul polisemantic drept o mulțime de sensuri ordonate potrivit legii implicației, înțeleasă în sensul că fără valoare primară nu poate apărea nici valoarea secundară într-un sistem lingvistic dat³, pot fi descrise trei tipuri de polisemizare.

Notînd cu C cuvîntul și cu $s_1, s_2, \dots, s_k$ sensurile componente, vom avea :

$$C = \{s_1, s_2, \dots, s_k\}$$

² Vezi și M. Bucă, I. Evseev, *Probleme de semasiologie*, Timișoara, 1978, p. 42.

³ P. Schveiger, *Limbă și vorbire în afazie*, Cluj-Napoca, 1980, p. 29.

Descrierea lingvistică a sensurilor tot prin cuvinte (definiții, explicații) o vom reda prin echivalențele :

$$s_1 = e_1, s_2 = e_2, \dots s_k = e_k,$$

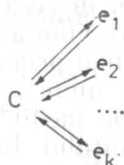
unde $e_1, e_2, \dots e_k$ reprezintă expresiile lexicalizate ale sensurilor. Rezultă :

$$C = \{e_1, e_2, \dots e_k\},$$

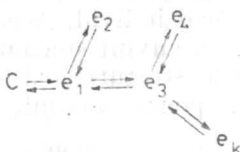
relație care transcrie modul lexicografic de prezentare a conținutului cuvintelor. Teoretic, se întâlnesc următoarele tipuri de derivare semantică⁴ :

I. liniară : $C \rightleftharpoons e_1 \rightleftharpoons e_2 \rightleftharpoons \dots \rightleftharpoons e_k$

II. arborescentă simplă :

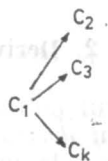
III. arborescentă compusă, cu foarte multe tipuri de combinații posibile :

Înserierea sensurilor cuvântului polisemic în cadrul configurațiilor sale specifice înseamnă, în fond, stabilirea riguroasă a cîmpului semantic⁵ al cuvântului respectiv, cu indicarea implicațiilor logice care ordonează sensurile acestuia.

Referindu-se la formarea cuvintelor prin derivare lexicală în italiana actuală, Maurizio Dardano⁶ descrie trei paradigme derivaționale apropiate, formal, de tipurile de polisemizare descrise anterior⁷ :

A. paradigma a ventaglio :

⁴ O descriere asemănătoare a modificărilor care pot apărea în conținutul cuvintelor o făcea Arsène Darmesteter în cunoscuta lucrare *La vie des mots étudiée dans leurs significations*, Paris, 1887, p. 81, unde vorbește despre radiația sensurilor („du rayonnement”), înălțuire („enchaînement”) și combinare a celor două („mélange”). M. Bucă și I. Evseev, *op. cit.*, p. 68, 69, descriu polisemia „în lanț”, „radială”, precum și diverse combinații între aceste două tipuri.

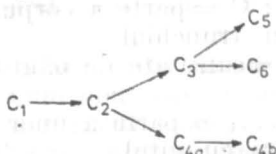
⁵ Acordăm noțiunii de cîmp semantic sensul de ansamblu al actualizărilor unui cuvînt în și prin care acesta primește o încărcătură semantică specifică. Pentru această accepțiune, cf. J. Peytard, E. Genouvrier, *Linguistique et enseignement du français*, Paris, 1970, p. 204.

⁶ Preliminari per lo studio della formazione delle parole nell'italiano di oggi. *Aspetti lessicologici e semantici*, în „Lessico e semantici”, vol. II, Roma, 1981, p. 275—291, 281.

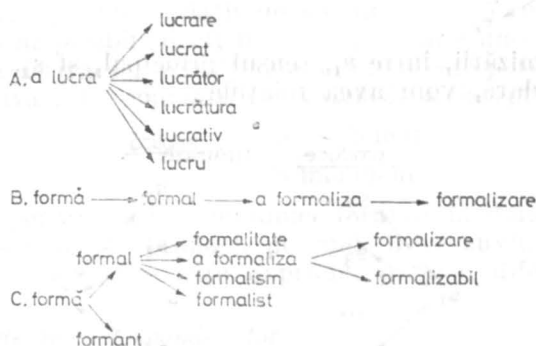
⁷ Cf. I. Mureșanu, *O posibilă abordare metodică a polisemiei*, în „Logos și Methodos”, Cluj-Napoca, 1982, p. 50—55 (comunicare prezentată la dezbaterea „Probleme ale predării limbii române la străini”, Cluj-Napoca, septembrie 1980).

B. *paradigma a cumulo* : $C_1 \rightarrow C_2 \rightarrow C_3 \rightarrow \dots C_k$

C. *paradigma combinată* :

Vom exemplifica cele trei tipuri de paradigme prezentate de Maurizio Dardano prin traducerea și completarea modelelor originale, cu mențiunea că o parte dintre formele derivate au fost preluate ca atare în limba română din diferite limbi romănice :

Menționăm că, asemenea derivării semantice, și în acest caz tipul C, combinat, are cea mai mare frecvență în limba română⁸. Pentru exemplificare cu termenii derivați numai pe teren românesc oferim verbul „a minca”.

Necesitatea motivării, ca mecanism al cunoașterii concrete, structurează în mod necesar asemănător cele două tipuri de derivare, rolul *rădăcinii*⁹ din derivarea lexicală jucîndu-l, în cazul derivării semantice, sensul de bază, activ, *nodul de derivare semantică*¹⁰. Acesta apare în transcrierea grafică a cuvîntului polisemantic fiind reprezentat de fiecare sens generic, din care derivă unul sau mai multe alte sensuri.

⁸ Pentru o descriere asemănătoare a formării cuvintelor prin derivare lexicală, cf. I. Coteanu, A. Bidu-Vrânceanu, *Limba română contemporană*, vol. II. *Vocabularul*, București, 1975, p. 141.

⁹ S. Pușcariu consideră mai potrivită folosirea termenului „tulpină” (vezi S. Pușcariu, *Limba română*, București, 1976, p. 105), iar I. Coteanu, *op. cit.*, p. 137, 138, folosește termenii „cuvînt-bază” sau „bază”.

¹⁰ Acordăm termenului „nod de derivare semantică” sensul de „nucleu semantic fundamental” (apud T. Slama-Cazacu, *La structuration dynamique des significations*, în *Mélanges linguistiques*, București, 1957, p. 113–114).

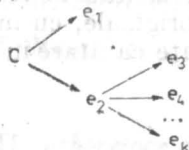
De exemplu :

gît : C = parte a corpului (la om și la unele animale) care unește capul cu trunchiul

e_1 = cantitate de băutură cită se poate bea dintr-o singură înghițitură

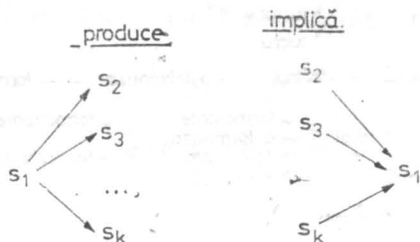
$e_2 \dots e_k$ = parte a unor obiecte, a unor piese etc., care prezintă o asemănare cu gîtul.

Vom avea, deci, următoarea configurație :

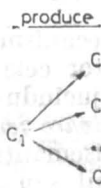
Nodurile semantice sînt reprezentate de C și de e_2 .

În cazul polisemizării, între s_1 , sensul principal, și $s_2, s_3, \dots s_k$, sensuri derivate, secundare, vom avea relațiile :

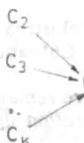

cu variante în care și între sensurile secundare $s_2 \dots s_k$ pot lua naștere relații de implicație generate de existența unor seme comune. Evident, fiecare sens secundar implică, în mod generic, sensul principal evocat în baza căruia s-a format. Sensul principal, fundamental, este resimțit, interpretat drept regent semantic, fapt consemnat și de dicționare prin plasarea acestuia în deschiderea explicațiilor aferente unei intrări în dicționar.

Și în cazul paradigmelor derivării lexicale sînt valabile relațiile descrise pentru polisemizare, adică sînt de aceeași natură :

implică

dar și, în cazul decodării de către receptor,

În acest caz, însă, noile sensuri derivă dintr-o combinație ușor decodabilă, cu condiția cunoașterii valorii semantice a prefixelor sau sufixelor atașate rădăcinii.

Pentru ambele tipuri de descriere se poate vorbi despre o dublă simplificație, apariția unui cuvânt nou sau a unui nou sens avînd originea în necesitatea denumirii unui nou obiect sau a găsirii unei noi expresii, mai plastice, pentru obiectul deja numit. Fiecare, însă, implică cuvîntul sau sensul de bază, pe care îl îmbogățește astfel. Acesta este sensul implicației din perspectiva dinamicii îmbogățirii lexicului. O analiză a paradigmei derivaționale dă posibilitatea descrierii sensului invers, de la cuvîntul sau sensul-bază spre cuvintele sau sensurile derivate.

În cazul polisemizării, lexicalizarea sensurilor din sfera cuvîntului polisemantic poate produce relații de sinonimie. Pentru derivarea lexicală acestea nu sînt posibile decît în cazul prezenței unor afixe sinonime. În nici un caz, în derivarea lexicală sinonimia nu este posibilă între cuvîntul-bază și un derivat, ci numai între derivatele de același grad. De exemplu :

eficient ↗ neeficient
 ↘ ineficient

În schimb, pentru seriile sinonimice formate în sfera cuvîntului polisemantic echivalențele se stabilesc, pe rînd, între cuvîntul exprimat de sensul principal și lexemele care exprimă, paralel, diferite sensuri, de exemplu :

cap = *căpetenie*, *șef*, *conducător*

cap = *vîrf*, *extremitate*,

dar nu între expresiile lexicalizate ale sensurilor secundare. La fel,

ochi = *privire*

ochi = *virtej de apă*

ochi = *orificiu*

ochi = *bucă, laț*

ochi = *mîncare din ouă*,

dar, *privire* ≠ *mîncare din ouă*.

Sau :

gură = *sărutare*

gură = *îmbucătură*

gură = *vorbă, grai, glas ș.a.*

Transferurile semantice prin care are loc proliferarea sensurilor reprezintă și suportul semantic a numeroase sinonime.

Spre exemplu, prin metaforă lexemul *cot* primește sensul secundar (2) „loc, porțiune unde un drum, o vale își schimbă brusc direcția”, devenind, prin același transfer, sinonim cu „*colitură*”, „*întorsătură*” și „*meandru*”. La fel, prin sinecdocă *ureche* devine sinonim cu „*pavilionul urechii*”, iar prin metaforă, cu tot organul respirator al peștilor — „*branchie*”. Tot prin metaforă, *ureche* este sinonim cu „*gaura acului*”, cu „*cheotoare*”, cu „*laț*”, „*belciug*” ș.a. Prin metonimie *sînge* poate fi sinonim cu „*familie*”, „*neam*”, „*soi*”, „*rasă*” sau, mai rar, cu „*omor*”, „*crimă*”.

În cele mai multe cazuri, sensul principal este definit, explicat pe larg și are mai rar sinonime denotative. Cînd înregistrează totuși asemenea

sinonime, acestea sînt, de obicei, din limbajele de specialitate sau din alte registre ale limbii, apropiindu-se de tipul sinonimiei totale, propriu-zise. De exemplu :

porumb = păpușoi = cucuruz = mălai

Într-un asemenea caz, sinonimia totală dintre C_1 și c_1, c_2 anulează, pentru aceste sensuri, polisemia. Pentru :

FAȚĂ : partea anterioară a capului unui om sau animal; *chip, figură*, deci : *față = chip = figură*, polisemia va fi asigurată de valențele figurate, metonimice, ale sinonimelor.

Sinonimele rezultate prin lexicalizarea unor sensuri metaforice sînt sinonime contextuale, parțiale. În aceste situații, relația de echivalență care se stabilește este de la sensul secundar spre cel principal, în vorbire întîlnindu-se cuvîntul polisemantic, decodat contextual prin unul dintre sinonimele înregistrate.

Prin urmare, se cere subliniată ideea că polisemia este sursă a relației de sinonimie, dar nu a termenului sinonim, pe cînd termenul sinonim este o nouă expresie a acestui sens. Aceasta, întrucît relația de asemănare sau de contiguitate se stabilește pornind de la sfera semantică a termenului sinonim metaforic spre termenul polisemantic echivalent. Spre exemplu, revenind la cazul echivalențelor,

I II

ochi = geam

ochi = bulboană, copcă

ochi = buclă, laț

ochi = za

ochi = boxă,

dacă între coloanele I și a II-a avem semnul egalității contextuale, acesta este asigurat de o relație stabilită de la coloana a II-a spre a I-a, generată de asemănarea care s-a făcut, pe rînd, între obiectele denumite metaforic și referentul termenului de bază.

Considerăm că asemenea comparații neexprimate, concretizate prin sinonime, au reprezentat, de fapt, modelul polisemizării și pentru mult mai numeroase cazuri în care sensurile secundare ale cuvîntului polisemantic, mai precis obiectele reflectate de acestea, nu au un echivalent în lexic. Raționamentul ar fi fost acesta : dacă *copea* e ca un *ochi* și dacă atunci cînd spun *ochi* pentru *copeă* sînt înțeles, înseamnă că pot numi cu același cuvînt și „petele colorate de pe coada păunului” și „golurile aflate între firele unei împletituri” și „întinderea de apă în formă circulară, în regiunile mlăștinoase, mărginită cu papură” ș.a.

Este o ipoteză care nu își va putea găsi confirmarea decît printr-un adîncit studiu diacronic și comparativ. Sigur este că, în cazul sinonimelor metaforice, relația de simetrie nu este adevărată, deci, dacă

$$A = B$$

$$B \neq A$$

adică, dacă

$$\text{ochi} = \text{za}$$

$$\text{za} \neq \text{ochi},$$

sau,

ureche = toartă toartă $\neq$ ureche,

spre deosebire de sinonimele denotative care apar, de obicei, ca echivalente ale sensului principal și unde această relație se verifică :

A = B și B = A

porumb = cucuruz cucuruz = porumb.

Analiza formării sensurilor secundare din sfera cuvîntului polisemantic, urmărită în paralel cu derivarea propriu-zisă și cu sinonimia, a căutat să evidențieze caracterul de sistem aparte de îmbogățire semantică a lexicului pe care îl reprezintă polisemia.

Scopul unei asemenea descrieri este dublu :

a) cel de a analiza modalitățile prin care iau și pot lua naștere noile sensuri, cerute de necesitatea numirii unui nou obiect sau atribuirii unui nume nou, mai expresiv, obiectului deja denumit ;

b) cel de a pune în evidență o schemă generală de analiză a cuvintelor polisemantice existente, a legăturilor dintre diversele accepțiuni actualizate în cazul decodării mesajelor.

Demonstrația și-a propus să evidențieze legăturile dintre diferite procese semantice și lexicale, guvernate de aceleași legi ale gândirii și cunoașterii logice.

ORGANISATIONS DE PROCESSUS DANS LA LANGUE : LA POLYSÉMIE ET LA DÉRIVATION

(Résumé)

L'auteur vise à approfondir l'étude de la polysémie en mettant en évidence les mécanismes et les processus logiques qui expliquent le phénomène. On fait appel à deux moyens différents d'enrichissement du lexique : la dérivation lexicale et la synonymie.

Le but de la démonstration est de faire ressortir les liaisons qui existent entre les différents processus sémantiques et lexicaux gouvernés par les mêmes lois de la pensée et de la connaissance logique.

Martie 1983

Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie
Str. Horea, 31

NOTE LEXICALE ȘI ETIMOLOGICE

DE

VALENTINA ȘERBAN

țoșcă. În dicționarele mai noi ale limbii române (DL și DM) este inserat cu sensul de „săculeț, traistă” fără vreo indicație etimologică.

Dintre dicționarele mai vechi, SCRIBAN, D. îl pune în legătură cu *țușcă* „mișcă, basma răsucită și înnodată cu care copiii se bat în palmă la un joc de arșice”, de unde și jocul *de-a țăușca*.

CADE, de asemenea, îl apropie de *țușcă*, dar și de *tașcă* („geantă, torbă de vinătoare, pungă de piele pentru bani, tutun etc.”).

G. Pascu, dînd exemple de cuvinte scurtate de la altele, amintește de **moțoșcă* și *motoșcă* care au dat *foșcă* și, respectiv, **toșcă* și **tioșcă* (PASCU, C. 236).

În cele ce urmează vom prezenta aspecte legate de evoluția cuvintului în limbă.

Față de înțelesul existent, în DLR (manuscris) sînt atestate și alte sensuri ale cuvintului: (regional) „bucată de pinză prinsă de niște țăruiși pentru a improviza în cîmp un leagăn de copil” (ALR II/I MN 76, 2 657/605) și „turnură (I 2) la rochie” (*Noră-sa ... are să poarte rochiile cu țoște*. ARHIVA, II, 325).

La cuvîntul *foșcă* sînt înregistrate următoarele variante lexicale: *foașcă* și *toșcă*. Cunoscut și răspîdit mai ales în Moldova sub forma *toșcă* (*Traistele sau toștele pentru adunat colacii, covrigii și poamele*. PAMFILE, CR. 38; (adjectival) „plin, ticsit”. *Dă babei vreo cîteva gîturi de rachiu și apoi îi mai întinde și o pungă toșcă cu bani*. CREANGĂ, P. 171), termenul în discuție ni se pare și nouă mai degrabă apropiat de *motoașcă* (și variantele *motoșcă*, *motroașcă*, *mofoașcă*, *moștoacă*), acesta avînd sensuri înrudite cu ale lui *foșcă* (*toșcă*), răspîdit tot în partea de est a țării. Cităm din sensurile lui *motoașcă*: „legătură făcută dintr-o bucată de pinză, o basma sau un săculeț în care se leagă, se țin, se transportă obiecte mărunte”; „șervet, basma, batistă mare răsucită și înnodată, folosită la jocul de-a mișca”; „scul sau ghem făcut din fire textile”.

Considerăm că formele *foșcă*, *toșcă* pot fi explicate prin tendința de economie a limbii (cf. *teică* — *peteică*). Evoluția lor semantică a avut loc independent de a lui *motoașcă*, ele dezvoltînd pe lingă unele sensuri asemănătoare și înțelesuri care le deosebesc.

țăpoi, țăpoșică; țepos, țepușă. Adoptarea formei pentru cuvîntul-titlu în dicționar este adesea dificilă, rezolvarea ei fiind strîns legată de diverși factori: etimologie, arie de răspîndire, ortoepie și ortografie etc.

În majoritatea dicționarelor limbii române, la fel și în recentul *Dicționar ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* (DOOM), cuvintele de mai sus figurează astfel: *țepos* (*țeapă* + suf. -os), *țepușă* (*țeapă* +

suf. -ușă), dar *țepoi* (*țeapă* + suf. -oi), *țapoșică* (*țepos* + suf. -ică), așadar o oscilație a formelor cu *ță-* și *țe-*.

Urmărind materialul din DLR (manuscris) semnalăm și alți termeni neatestați pînă acum în dicționare unde, de asemenea, e posibilă această oscilație: *țepar*² (regional) 1. „furcă cu coada lungă și cu dinții drepți cu care se ridică snopii de grîu, finul, paiele” (*țeapă* + suf. -ar); *țepăros*, -oasă „ascuțit la vîrf” (*țeapă* + suf. -ăros); *țepăruie* (regional) 1. „băt sau vergea de lemn ascuțită la un capăt” (*țeapă* + suf. -ăruie); *țepărușă* (regional) „țeapă care se înfige în capătul loitrelor cînd se transportă nutrețul” (*țepar* + suf. -ușă); *țepeligă* (prin Ban. și Olt.) 1. „bucată (mică) despicată dintr-un lemn sau dintr-o scindură, de obicei, ascuțită la un capăt” (*țeapă* + suf. -(ă)ligă); *țepigă* (regional) 1. „așchie, țandără” (*țeapă* + suf. -igă); *țepoc* (prin Bucov.) 1. „băt rotund și ascuțit care se întrebuințează la facerea gardurilor” (*țeapă* + suf. -oc) și alții.

În mod corect, acești termeni vor figura în dicționar în varianta lor literară cu *țe-*, aceasta în primul rînd pentru aspectul etimologic și pentru că termenii citați sînt atestați pe lingă forma regională și cu corespondentul lor literar. O astfel de situație ne obligă, din aceleași considerente, să înregistrăm cuvîntul-titlu în varianta literară și cînd e vorba de termenii în discuție: *țepoi* cu sensul cel mai răspîdit „furcă cu coada lungă și cu dinții drepți, cu care se ridică snopii de grîu, finul, paiele etc.”, derivat de la *țeapă* + suf. -oi, *țapoșică*, numele a două plante (*țepos* + suf. -ică), de asemenea, verbul *țepoi* „a sta drept în sus” (de la subst. *țepoi*), adjectivul *țepoiat*, -ă (despre coarnele animalelor) „ridicat în sus și ascuțit” (derivat de la vb. *țepoi*), ultimele două atestate numai în DLR (manuscris).

țăpălău. Apare numai în DLR (manuscris) și este glosat în această formă cu sensul regional de „lingură mare de lemn” (PAPAHAGI, M. 235). Sub aspectul etimologiei credem că *țăpălău* este o formație de la *țeapă* (*țapă*), fiind vorba de o analogie cu aceasta, și sufixul -ălău.

Spre deosebire de cele spuse mai sus (pentru *țepoi* și *țapoșică*), pe *țăpălău* îl avem atestat numai în forma regională cu *ță-*. În acest caz autorii dicționarului nu pot reface o formă-titlu cu *țe-* și prin urmare în dicționar va figura în varianta regională.

țucan. Este înregistrat în DLR (manuscris) numai cu înțelesul regional de „om mic de statură” (com. din STRAJA — RĂDĂUȚI).

Cuvîntul pare un derivat de la *țuc*² „termen de adresare în vorbirea cu copiii” (*Măi țucule*. ALAS 20 XI 1938, 7/3), cu sufixul -an.

Noiembrie 1983

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

NUME DE FAMILIE PROVENITE DE LA NUME DE LOCALITĂȚI (I)*

DE

DUMITRU LOȘONȚI

Lucrarea *Dicționar al numelor de familie românești* a acad. Iorgu Iordan¹, așteptată nu numai de către specialiști, ci de către toți cei interesați să cunoască originea numelor de familie, își propune să umple un gol în lingvistica și cultura românească. Un prim merit al dicționarului și, evident, nu singurul, îl constituie faptul că el va impulsiona cu siguranță studiul numelor de familie românești, ramură a antroponomasticii căreia lingviștii noștri i-au acordat, în mod nejustificat, puțină atenție până acum. Este vorba de prima lucrare de mari proporții care conține material din toate regiunile țării. Cele mai numeroase nume provin din Moldova și Muntenia.

Datorită surselor pe care le-a consultat, autorul nu a realizat un inventar complet al numelor de familie românești, obiectiv pe care, de altfel, nici nu și l-a propus. De asemenea, n-a reușit să explice corespunzător originea multora din cele înregistrate².

În cele ce urmează vom încerca să facem unele rectificări și precizări privind originea unor nume de familie provenite de la nume de localități, pe baza materialului cules pentru atlasele lingvistice care s-au elaborat și se elaborează la Cluj-Napoca, pe baza celui cules cu CHESTIONARUL IV, a comunicărilor făcute de colegi și cunoscuți și, nu în ultimul rînd, pe baza propriilor noastre anchete dialectale.

Evident că unele dintre numele pe care le vom discuta puteau fi explicate corect dacă Iorgu Iordan ar fi utilizat *Indicatorul localităților din România* de Ion Iordan, Petre Găstescu, D. I. Oancea³, lucrarea lui Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*⁴, revistele de specialitate (în primul rînd „Dacoromania”) etc. Pentru explicarea altor nume era nevoie de lucrări preliminare: dicționare regionale ale numelor (cu atestări istorice și cu indicarea formelor fonetice locale), dicționare toponimice regionale, un dicționar al numelor populare ale localităților și unul al numelor cu care sînt numiți (sau se numesc) locuitorii fiecărui sat (pentru că nu totdeauna se poate intui din birou derivatul real) etc.

* Pe marginea lucrării *Dicționar al numelor de familie românești*, de Iorgu Iordan.

¹ Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983.

² Lucrarea a fost criticată, uneori cu prea multă asprime, în recenziile apărute pînă acum.

³ Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1974 (în continuare :

Indic.)

⁴ Editura Academiei Republicii Socialiste România, [București], 1968 (în continuare : SUCIU).

Ardean „< n. top. *Arden* (Ardeal), cu suf. -an”. Toponimul nu figurează nici în *Indic.*, nici în SUCIU. E o greșeală de transcriere sau de tipar pentru *Ardan* BN sau *Ardeu* HD. De la acesta din urmă derivatul e într-adevăr *ardean* (CHEST. IV, 5/110).

Barean „< *Bărc* (Ardeal); cf. n. top. *Barcana*, *Barcanele*, *Barcani*”. Poate proveni și din *barcan* [sic] < *Bărcu*, sat sau cătun NT ce nu figurează în *Indic.* (CHEST. IV, 5/550-a).

Băișan(u) „< n. top. *Băiașa*, cu suf. -an(u)”, dar și din *Băița* HD (CHEST. IV, 4/91) și *Băișoara* CJ.

Bălășean(u), cu varianta (grafică) *Bălășianu*, este considerat „aceiași cu *Bălășan(u)*” (< „*Balaș(a)*, cu suf. (antroponimic) -(e)anu”. Nu-i exclus să fie și o formă hipercorectă a lui *bălăcean* [*bălășân*] < *Bălăceana* SV (CHEST. IV, 5/376).

Bănar(i)u : „*bănar* ‘funcționar sau lucrător la monetăria statului, cel care făcea bani’”, dar și din *Ban* SJ.

Băran „< n. top. *Bara* (Banat) sau *Băra* [= *Bîra* MS] (Ardeal)”, dar și din *Bîra* NT (CHEST. IV, 5/546-c-1).

Bărbuceanu : „*Bărbuc* (...), cu suf. (antroponimic) -eanu, sau n. top. *Bărbuceni*; cf. și n. top. *Bărbuceanu*”. Credem că numele trebuia raportat în primul rînd la *Bărbucea*, vechea denumire a satului *Bărbuceni* VL.

Băreuțeanu „< n. top. *Băreuț* (Ardeal)”. Poate deriva de la un toponim minor *Băreuț* (< *Bărc* cu suf. -uț sau *băreuț* < *bărc* cu suf. -uț), întîlnit în unele sate transilvănene, dar mai probabil, este vorba de *Bărcuț* BV (de la care derivatul este într-adevăr *băreuțean* : CHEST. IV, 5/161), scris greșit cu *t* și în *Indic.*

Beclereanu : „ar putea fi o greșeală de transcriere pentru *Beche-reanu* < *Becher*, cu suf. (antroponimic) -eanu”. Numele este corect și provine din *beclerean* ‘locuitor din *Beclean* BV’ (v. și DR, VI, p. 534; VII, p. 156).

Beldean(u) : „*Beldea* (...), cu suf. (antroponimic) -eanu”, dar și de la *beldean* < *Beldiu* [*Bêld'u*] AB (CHEST. IV, 5/137). De la *Beldiu* este explicat *Beldan*, cu specificarea că „s-a pornit de la numele maghiar al localității (*Marosbêld*)”.

Berceanu : „[din antroponimele] *Bercea*, *Berciu* sau < n. top. *Berceni*”, dar și din *Bercea* SJ.

Berchișan „< n. top. *Berchieșu* (Ardeal), cu suf. -anu”. Poate fi o variantă a lui *bercheșan* (< *Berchieșu* [*bercêș*, *bert'êș*, *berkêș*] CJ), dar provine și din *berchișan* < *Bérchiș*, azi Borzești CJ.

Bețeanu : „*Bețea* (...), cu suf. (antroponimic) -eanu”, dar și (sau mai degrabă) din *Beța* AB (CHEST. IV, 5/137).

Bîrs(e)an(u) „< n. top. *Bîrsa* (= *Țara Bîrsei*), cu suf. -(e)an(u)”, dar și din *Bîrsa* AB (CHEST. IV, 5/62) și *Bîrsa* SJ.

Blăjan „< n. top. *Blaj*; cf. n. top. *Blăjani*”, dar și din *Blaja* SM, *Blăjel* SB (NALR — Trans., 7/357) etc.

Bodeanu : „*Bodea* (...) cu suf. (antroponimic) -eanu”, dar și din *Eod* BV (NALR — Trans., 7/418). Cf. și *Bodea* SV, VL.

Bogățeanu „< n. top. *Bogați*”, dar și din *Bogata Olteand* BV (CHEST. IV, 5/164) și, probabil, din alte localități *Bogata*.

Boian : „bg. *Bojan* (și sl. *Bojan*). Ar putea fi, uneori, un derivat de la n. top. *Boia*. Cf. n. top. *Boian(ul)*”. E și de la *Boiu Mare* (ALR II/130).

Bojan(u) : „bg. *Božan*”. Provine și de la *Boju CJ* și *Boj*, azi *Bozeni MS* (CHEST. IV, 5/232).

Borean : „*borean*; cf. și n. top. *Borcanul*”. Este și din *Borca NT* (CHEST. IV, 2/569). Poate avea și o altă origine. DOR, p. 210, înregistrându-l din primele documente din Muntenia, avertiza că „acest nume se confundă formal, nu etimologic, cu subst. *borean*”.

Borhidan : „pare a fi produsul unei contaminății între *burduhan* și sinonimul *borhei*”. E derivat din *Borhid*, azi Valea Vinului MM (v. și DR, VII, p. 162).

Boroșteanu „< n. top. *Boroști*”, dar și *Boroșteni* ALR II/836).

Boșcan : „[antroponimul] *Boșca*”, dar și *Boașca* (sat desființat, înglobat la satul Frîncești) GJ (ALR II/836).

Brebenaru : „*breabăn* ‘o plantă’, cu suf. *-ar*, care poate da derivatului un înțeles colectiv”. E un derivat (cu suf. *-ar*, care arată originea locală) de la unul sau mai multe nume de sate *Brebeni* existente în CT, MM, OT. Poate fi uneori și o variantă a lui *Brebinaru* (< *brebinar*) < *Brebina* MH.

Burean : „*burean*, variantă a lui *buruiană*”. Derivă din (sau și din) *burean* < *Buru CJ* (cf. și CHEST. IV, 2/249–1).

Butean „< n. top. *Buta*; ar putea fi uneori același cu *Boteanu*”. Derivă și de la *Butea IS* (CHEST. IV, 5/546-b, 546-c-2).

Căinar : „*căinar* ‘vînt de miază-zi’”. Credem că este o variantă a lui *Căienar* (înregistrat sub forma *Căenar*) < *Căianu Mare* și *Căianu Mic* BN.

Călășeanu : „s. cr. *kalaš* ‘derbedeu, înșelător’; cf. și bg. *Kalaša*”. Poate fi o formă hipercorectă pentru *Călăceanu* [călășănu] < *Călăcea* TM.

Călăteanu : „gr. *Kalatis*, cu suf. (antroponimic) rom. *-eanu*”. E un derivat din *Călata CJ*.

Călcăianu : „*Călcăi*, cu suf. (antroponimic) *-eanu*”. E din n. top. *Călcăi* BC.

Călniceanu : „*Calinic*, nume calendaristic, cu suf. (antroponimic) *-eanu*”. Poate fi și o variantă (grafică) a lui *cîlnicean* < *Cîlnic* AB, CS etc. (CHEST. IV, 2/132; NALR – *Ban.*, vol. I, h. 3, punctul 33).

Căluian(u) : „același cu *Calotian*”. Cf. *Călui* OT.

Căpîlnaș : „*căpîlnă*, cu suf. *-aș*, care arată apartinerea, de unde urmează că acest nume e sinonimul lui *bisericaș* sau *enoriaș*; cf. n. top. *Căpîlnaș* (Ardeal)”. Derivă din *Căpîlna SJ*, cu suf. *-aș* care arată originea locală.

Cățălineanu : „tema pare a fi un n. top. *Cățăleni*, neatestat; cf. *Cățălești*”. Indic. îl atestă totuși ca veche denumire a satului *Gușoianca* – *Cățăleni*, înglobat la satul Teiul VL.

Cațeanu : „*Cață* sau *Cața*, cu suf. (antroponimic) *-eanu*”. Este și din *Cața BV* (CHEST. IV, 5/159).

Cecan(u) : „același cu *Ciocan(u)*”. Derivă din *Ceaca SJ*. Cf. și *Ceacu IL*.

Cehan : „tema este (sau pare a fi) aceeași ca a numelui următor” [Cehovici < *ceh-* ‘locuitor al Cehiei = Boemie’]. Provine din *Cehu* (Silvaniei) SJ.

Cenan : „cf. bg. *Čena*”. Derivă din *Ceanu Mare*, *Ceanu Mic* CJ (NALR — *Trans.*, 7/304, 305). Cf. și *Cean* SM.

Cerăceanu : „n. top. *Cerașul*, cu suf. (toponimic) *-eanu*”. E din *Cerătu* GJ (ALR II/872).

Cernățeanu : „n. top. *Cernați*”. E și din *Cernatu*, sat înglobat în orașul Săcele BV (ALR II/182).

Cesăuan, înregistrat fără explicație, pare o greșeală pentru *Chesăuan* [kesăuán] < *Chesău* CJ.

Cesereanu : „*Cezar*, cu suf. (antroponimic) *-eanu* (?)”. Nu, ci din *Cesariu*, sat desființat, înglobat la Sintioana CJ.

Chibeleanu : „cf. ung. *kebel* ‘maiou’, cu suf. (antroponimic) *-eanu*”. Provine din *Chibelia* (ung. *Kebele*), azi Sinișor MS și *Chibelia* Sintioana (ung. *Kebeleszentivány*), azi Ivănești MS.

Chicideanu „< n. top. *Chiced* (Ardeal), cu suf. (toponimic) *-eanu*”. Credem că e o variantă a lui *Chiciudeanu*, bine explicat din *Chiciud* [azi Miceștii de Cimpie] BN. Numele satului *Chiced* (ung. *Kecsed*, azi Aluniș CJ) se pronunță popular *kičét’* (cu *t* nu cu *d* sint și cele mai vechi atestări; v. SUCIU), iar locuitorii sint *kičét’én* (sg. *kičét’án*).

Chiodan și Chiotan „< n. top. *Cheud* (Ardeal)”. Din *Cheud* (ung. *Köd*) avem *cheudean* [t’eud’án], nu *chiodan*, *chiotan*.

Cibianu : „*Cibi* (cf. ung. *csibe* ‘pui de găină; găinușă’), cu suf. (antroponimic *-eanu*)”. Provine din *Ciba*, *Cibu* MS.

Ciehirdan : „tema este identică cu numele precedent [*Cichirda*], iar *-an* trimite la originea locală, de unde ar urma că *Cichirda* e n. top.”. Credem că este vorba de *Cictrd(a)* AB.

Ciochinaru : „*ciochinar* ‘nasturele dindărătul șelei (calului)’”. E din *Ciochina* IL (ALR II/723) sau, mai puțin probabil, din antroponimul omofon, cu suf. *-ar*⁵.

Cioeșan : „[antroponimul] *Ciociu*, cu suf. compus *-ișan*”. Credem că e varianta locală [čeošán] a lui *chiochișan* < *Chiochiș* BN.

Cioroboreanu : „(a) *ciorobori* «sinonim» cu *a ciorovăi*”. Provine din *Cioroboreni* MH.

Cistelecan „< n. top. *Cistelnic* (< ung. *Csehtelke*) (Ardeal)”. Numele corect al satului este *Cistelec*.

Citeăuan, înregistrat fără explicație, o fi *Cișcăuan* < *Cișcău* CJ.

Ciulian(u) : „*ciulean*, variantă a lui *ciuciulete*, nume al unor ciuperci”. E din (sau și din) *Ciula* (azi *Ciuleni*) CJ, *Ciula* SJ etc.

Ciurileanu : „*Ciurilă*, cu suf. (antroponimic) *-eanu*”. E din (sau și) din *Ciurila* CJ.

Cirlomăneanu : „*Cirloman*, cu suf. (antroponimic) *-eanu*”; < *Cirloman* TR.

Cîrnaru : „*carne*, cu suf. *-ar* (absent în dicționare)”. E din *Cîrna*, azi Blandiana AB (CHEST. IV, 5/117; v. și DR, VII, p. 160).

⁵ Pentru funcțiile sufixului *-ar*, vezi excelentul studiu al lui Dragoș Moldovanu. *Sufizul -ari* (pl. lui *-ar*) în toponimia românească. *Origine, funcționalitate, dinamică*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, tomul XXVII, 1979–1980, p. 21–68.

Crăciuneanu „< n. top. *Crăciuneni*; ar putea fi și un derivat, cu suf. (antroponimic), de la *Crăciun*”. Provine și din *Crăciunelu de Sus* AB (ALR II/141, NALR — *Trans.*, 7/356).

Cocan : „bg. *Kokan*”. Provine și din *cocan* < *Co(o)c*, azi Pădureni MS (CHEST. IV, 5/292). (Cf. și *Coca* SM, BZ.

Coccan : *cocean* ‘tulpina unor plante cultivate, cu deosebire a porumbului și a verzei’”. Derivă din *Coci* BN. Cf. și *Coca* SM, BZ, *Cociu* BC, *Cocu* AG.

Copăceanu : „< n. top. *Copaciul*; cf. n. top. *Copăcenii*”. Provine și de la *Copăcel* BV (CHEST. IV, 5/176-a; NALR — *Trans.*, 7/440).

Costinar, înregistrat fără explicație, poate proveni din (forma literarizată a lui) *costînar* < *Costîna* SV (CHEST. IV, 5/376), sau, mai puțin probabil, din antroponimul *Costin* cu suf. -ar.

Coștean „< n. top. *Coștei* (Banat); cf. și n. top. *Coșteni*”. În Banat există *Coșteiu* și *Coșteiu de Sus*. De la primul, derivatul este *coștian* [coșciân] (NALR — *Banat*, vol. I, h. 3, punctul 84), iar de la al doilea *coșteian* (CHEST. IV, 5/86). N-ar fi exclus să fie într-adevăr vorba de o formă contrasă din *Coștian*, dar poate avea și o altă proveniență.

Cuceanu : „< n. top. *Cuca*”. Provine și din *Cuci* MS. Cf. și *Cuci* NT, VL.

Culceanu : „*Culcea*” (hipocoristic al lui *Neculcea*). E și din *Culcea* MM, *Culciu Mare*, *Culciu Mic* SM.

Curceanu „< [antroponimul] *Curcea*”. Derivă și din *Curciu* SB.

Curecheanu : „*curechi* (sau *Curechi(u)*), cu suf. (antroponimic) -eanu”. Provine și din *Curechiu* HD (CHEST. IV, 5/70).

Darolți, înregistrat fără explicație, este identic cu *Dorolți*, raportat la n. top. *Dorolț(u)* și *Dorolea*. Este magh. *Daro(U)ci* ‘locuitor din *Dorolț*’, scris cu ortografie românească.

Dănășan, Dănășean și Dănășan < „[antroponimul] *Daneș*”. Pot proveni și din *Daneș* MS (NALR — *Trans.* 7/359).

Dăncean „< [antroponimul] *Dancu*; cf. și n. top. *Dăniceni*”. Provine și din *Dănceu* MH. Cf. și *Danciu* BC, *Dancu* IS.

Decean(u) : „*Deciu*, cu suf. (antroponimic) -eanu”. Provine și din *Decea* AB (CHEST. IV, 2/139).

Deloreanu „același cu *Delureanu* < n. top. **Dealuri?*”. Nu, ci din *delorean* < *Deal* AB (CHEST. IV 5/132). Cf., pentru formare, *lăzoreni* < *Laz* AB (CHEST. IV; NALR — *Trans.*, 7/406), sat în apropiere de *Deal*.

Deteșan, înregistrat fără explicație, poate deriva din *Dateș*, azi *Dătășeni* MS.

Dioși : „cf. n. top. *Dioșag* (Ardeal)”. Un asemenea nume nu figurează în SUCIU; poate e o greșală în loc de *Dioșad*. *Dioși* e o creație maghiară de la *Diós* (rom. *Deuș* CJ), însemnând ‘locuitor (originar) din *Deuș*’.

Dinecanu „< n. top. *Dîncu* (Ardeal)”. Numele pare să aibă o altă proveniență, pentru că atât locuitorii din *Dîncu* CJ cât și cei din *Dîncu Mare* HD sînt *dîncani* (sg. *dîncan*), iar cei din *Dîncul Mic* (popular *Dînșor*) sînt *dînșoreni* (sg. *dînșorean*, de unde *Dînșoreanu*, înregistrat fără explicație etimologică).

Dobroneanu, explicat din sl. *Dobron(a)*, cu suf. (antropo-nimic) *-eanu*, și **Dobru-neanu**, raportat la n. pers. sl. *Dobrona*, pare a fi același nume, derivat din (sau și din) *Dobrun* OT. *Dobroneanu* se poate explica prin asimilarea *o - u > o - o*.

Donecanu : „< [antrop.] *Doncea* sau *Donciu*; cf. și n. top. *Don-
cenii*”, provine și din *Doanca* OT (ALR II/886).

Domoșneanu : „< n. top. *Domoșu*?”. Nu, pentru că de la *Domoș*, derivatul așteptat ar fi *domoșan*. Poate fi o variantă rezultată prin asimi-lare (*o - ă > o - o*) din *domășnean* < *Domașnea* CS.

Dorohonecanu : „< n. top. *Dorohoi*?”. Da; vezi, pentru expli-cație, DR VI, p. 536.

Drăgușan(u) : „< n. top. *Drăguț* sau *Drăgușani*, *Drăgușeni*; cf. și sl. *Dragošan*”. *Drăguț* e o evidentă greșeală pentru *Drăguș* BV.

Enecanu : „< [antroponimele] *Encea* sau *Enciu*, cu suf. *-anu*”, dar și din *Enciu* BN.

Fălăceanu : „< n. top. *Feleac* (Ardeal), cu suf. (topo-nimic) *-eanu*”. Numele are o altă proveniență, pentru că atît locuitorii din *Feleăcu* CJ, cît și cei din *Făleac* BN sînt *felecani* (sg. *felecan*).

Făran și **Fărăianu** sînt explicate din *Fărău* AB, primul cu suf. *-an*, al doilea cu *-ianu* [sic!]. Numai al doilea nume este derivat din *Fărău*, ai cărui locuitori se numesc *fărăieni* (sg. *fărăian*) (NALR — *Trans.* 7/344).

Feneșer : „pare a fi un nume de agent, în *-er* (*-ar*), de la ung. *fenés* (cf. *Fenes*, a doua posibilitate), cu sensul de «cel ce ascute (cuțite etc.); ungător». E un derivat de la *Feneș* AB (ALR II/102; NALR — *Trans.*, 7/369; vezi și DR VII, p. 160).

Feneși(u), considerat același cu antropo-nimul „*Feneș* (*-i* arată pronunțarea «moale» a lui *ș*)” poate fi magh. *Fenesi* < *Fenes*, *i* fiind sufixul care arată originea locală.

Ferneșan, înregistrat fără explicație, poate fi o greșeală în loc de *Verneșan*, bine derivat din n. topice *Verneș*.

Feurdean(u), înregistrat fără explicație, este o variantă a lui *Feiur-dean* < *Feiurd* (azi *Feiurdeni*) CJ.

Fierar(i)u : „*fierar*; cf. și top. *Fierari*”, dar și de la *Ocna de Fier* CS (popular *Fieru*).

Frățeanu : „*Frate*, cu suf. (antropo-nimic) *-eanu*; cf. n. top. *Frățeni*”. Derivă și din *Frata* CJ.

Fulezan : „< n. top. *Fofaza*” (BC). Provine din (sau și din) *Fufez* SJ.

Gemenaru : „*gemănar* ‘cu două ramuri gemene’”, și varianta regio-nală **Jemănaru** : „*gemănare* 1. ‘ramură bifurcată’; 2. ‘furculița carului’” sînt derivate cu suf. *-ar* de la unele din multele localități *Geamăna*, *Gemenca*, *Gemeni*. Uneori ar putea fi și un derivat cu suf. *-ar* de la antro-po-nimele *Geamăn(u)*, *Gemene* etc.

Ghimbăș(e)anu : „< *Ghimbus*, cu suf. (antropo-nimic) *-(e)anu*; cf. și n. top. *Ghimbășeasca*”. Numele e în primul rînd un derivat de la *Ghimbar* (săș. *Weidenbach*) BV. Cf. și *Ghimboasa* PH. Pentru săș. *-bach* > rom. *-băș* vezi, mai jos, *Hămbășanu*, *Holboșan* etc.

Giudeanu : „*giudea* ‘lance, sulită’, cu suf. (antroponimic) *-eanu*”. Provine din *giudean* < *Adjudei* NT (CHEST. IV, 5/546-c-1, 546-c-2).

Giureanu : „[antroponimele] *Giurcu* sau (și) *Giurca*, cu suf. *-an*; cf. și n. top. *Jurca* (Ardeal), de la care este posibil un derivat *Giurcanu*; cf. și n. top. *Giurcani*”. De la *Jurca* CJ derivatul e *jurcăn*, întilnit și ca nume de familie în județ. Ținând seama și de existența numelui în GJ, credem că *Giurcanu* trebuia raportat mai întâi (sau și) la *Giurcu*, sat înglobat la Totea GJ.

Greceanu : „< n. top. *Grecea* (sau/și *Greci*); cf. și rus. *Grečanin*, *Grečaniť*”. *Grecea*, care nu figurează în *Indic.*, poate fi o greșeală în loc de *Greaca* BT, IF. Provine într-adevăr și de la *Greci* (ALR II/848).

Gugianu, explicat din *gugi* ‘un fel de guler lat și pătrat, care atârna pe spate, la mantalele țărănești’, cu suf. *-an*, e un derivat din *Gugea*, sat înglobat la Valea Oilor IS.

Gulian „același cu *Golianu* [< n. top. *Golia*]; cf. n. top. *Gulieni*”. Credem că provine de la (sau și de la) *Gulia* IF, SV.

Habudeanu : „< n. top. *Abud* (Ardeal)”. Cf. *Hăbud* PH.

Halasanu : „cf., pentru temă, ung. *halasz* ‘pescar’, **Halășanu :** „ung. *hálásan* ‘recunoscător’” și **Hălășan(u) :** „*haleș*, variantă a lui *jaleș* ‘o plantă’, cu suf. *-(e)an*; cf. n. top. *Haleșul*” pot proveni din *Haleș* BZ și *Haloș*, sat desființat, înglobat la satul Pîrvulești, com. Mănăstirea Cașin BC. Din *Haleș* derivatul așteptat este *hăleşan* > (prin asimilare : *ă - e* > *ă - ă*) *hălășan*; din *Haloș* > *hăloșan* > (prin asimilare : *ă - o* > *ă - ă*) *hălășan*. *Halasan*, nume întilnit în BC, și *Halășan* pot fi variante regionale ale lui *hălășan*, rezultate din trecerea lui *ă* protonic la *a* și rostirea lui *ș* ca *s* (fenomen întilnit în BC).

Hălmăgeanu : „< n. top. *Hălmagiu* (Ardeal)”. Provine și din *Hălmeag* BV (CHEST. IV, 5/177-e).

Hămbășean : „*hambes*, ‘harnic’, cu suf. (antroponimic) *-eanu*; cf. și n. top. *Hamba* (Ardeal)”. Derivă într-adevăr din *Hamba*⁶ SB (săs. *Hahnenbach*). Cf., mai sus, *Ghimbășan* < *Ghimbav*.

Henegar, înregistrat fără explicație, ar putea deriva din *Henig* AB.

Herșinaru : „< n. top. *Herșeni* (Ardeal), cu suf. (toponimic) *-ar*”. Forma *Herșeni*⁷ pentru *Hîrseni* BV este greșită. Din *Hîrseni* avem *hîrserean* (CHEST. IV, 5/176-a, 176-g), nu *herșinar*. Mai degrabă s-ar putea explica din *Herișani* AG (> *herișănar* > *herișinar* > *herșinar*).

Hildan : „*hıldan*, variantă a lui *hăldan* 1. ‘fire de cinepă semănată prin popușoale’; 2. ‘cămașă de cinepă pentru ciobani’, cu *-i*-pseudoetimologic”. Poate fi o formă hipercorectă din *hıldan* (= *fildan*) < Filu SJ.

Hoban : „cf. n. top. *Hobița*, a cărui temă *hob(a)* va fi existat ca nume topic”. *Hobița* este un diminutiv din *Ohaba*. *Hoban* e un derivat de la *Ohaba-Forgaci* TM (com. prof. dr. I. Pătruț) și, probabil, de la alte sate *Ohaba*.

Hobirteanu : „< *horbotă* ‘dantelă’, cu suf. (antroponimic) *-eanu* (și metateza lui *r*)” e același cu *Hopîrteanu*, bine explicat din *Hopîrta* AB.

⁶ Într-un document din veacul al XVIII-lea apare sub forma *Hambav* (v. SUCIU s.v.).

⁷ Luată din C. Martinovici și N. Istreți, *Dicționarul Transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite*, Cluj, 1921.

Holboșan : „(a) *bolboșa* ‘a holba ochii’, cu *b-* pt. *h-*, ca în cazul dubletelor *hulboană* — *bulboană*” provine din *holboșan* ‘locuitor din Holbav BV’ (CHEST. IV, 5/178-a), formă rezultată prin asimilare din *holbășan* < *Holbar* (săș. *Holbach*), cu suf. *-ean*.

Honecanu : „< *Honeea* sau (și) bg. *Honec*, cu suf. (antroponimic) *-canu*” derivă și din *honecan* < *Gurahonț* AR (CHEST. IV, 5/166-b), uneori, probabil, și din *Hoancă*, toponim frecvent în Munții Apuseni. *Honțaru*, explicat din *Gurahonț*, are deci o altă origine.

Horlăceanu : „ucr. *gorlač* ‘o specie de porumbel’, cu suf. (antroponimic) *-eanu*”. E derivat din *Horlacea* CJ.

Horodniceanu : „< n. top. *Horodniceni*”, dar și din *Horodnicu de Jos*, *Horodnicu de Sus* (CHEST. V, 5/386 ; 2, 5/387, 387-1, 387-2).

Hruban : „pol. *Hruban*; ar putea fi și un derivat de la *hrubă* ‘pivniță mare’, cu suf. *-an*”, **Hrubariu :** „derivat, absent în dicționare, a lui *hrubă* [‘pivniță mare’], cu suf. *-ar*, avînd sensul de ‘cel care construiește pivnițe’” și **Hurubean :** „[antroponimul] *Hurubea* [< *hurubă*], cu suf. *-an*” se explică (sau se pot explica) de la *Hrube*, *Hurube*, nume ale unor ulițe sau părți de sat cu case foarte modeste, cu *h(u)rube* ‘bordeie’, existente în multe sate din Ardeal și, probabil, din Moldova.

Noiembrie 1983

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

ANTROPONIME DIN ETNONIME?

DE

I. PĂTRUȚ

Urmăresc*, în continuare¹, originea antroponimelor românești explicate din etnonime în unele lucrări de lingvistică.

Antroponimul *Berinde* este grupat în DOR s.v. *Berendei* „etnic < berendeii popor turco-peceneg, migrator în sec. al XII-lea” (p. 200); acad. Iorgu Iordan pe *Berinde(a)* și *Berindei* le raportează de asemenea la *Berendei*, urmat de aceeași explicație². Adaug că *Berinde* este înșirat, în *Istoria României*, printre toponimele de origine pecenegă și cumână, fără să se menționeze însă vreo formă ca nume al poporului respectiv³.

Berinde este un nume de familie actual, destul de cunoscut. El stă la baza toponimului *Berindești*, sat în județul Argeș, purtat, până nu demult, și de o așezare înglobată la satul Gișteni, jud. Bacău.

După părerea mea, originea lui *Berinde* este alta. El e un derivat românesc, cu sufixul -d- (ca și *Birdea* nfm, *Boldea* nfm, *Bordea* nfm etc. *On. rom.*, p. 39—43), față de *Berin* nb (înregistrat în DOR, p. 199), cf. și (der. cu suf. -c-) *Berınca* (*ibidem*).

Berindei reprezintă, evident, un antroponim, format cu sufixul -ei- (cf. *Scorei* nfm, față de *Score*, *Scorea*, existente în DOR, p. 368; vezi *On. rom.*, p. 39; *Turei* nfm actual, cf. *Tura* nfm, *Turea* nfm, în DOR, p. 393 ș.a.; vezi *On. rom.*, p. 118). Numele este din vechime atestat la români: 1502 *варе колико ест дел Нѣг Бериндею, понеже прѣнде Нѣг пред господство ми* (DRH, B, II, p. 36) „oricât este partea lui Neag Berindeiu [sic; recte: Berindei]⁴, pentru că a venit Neag în fața domniei mele” (*ibidem*, p. 38). Există, cu acest nume, și un sat (jud. Olt), atestat într-un document din 1512—1513: *свѣдѣтелі: ѿт Бериндѣи* (DRH, B, II, p. 209) „martorii: din Berindeai” — în loc de *Berindei*, cum figurează în indice (*ibidem*, p. 213, 495).

* Utilizez următoarele abrevieri: DOR = N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, Editura Academiei, 1963; DRH, A, I = *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova. Volumul I* (1384—1448), Editura Academiei, 1975; DRH, B, I = *Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească. Volumul I* (1247—1500), Editura Academiei, 1966; *On. rom.* = Ioan Pătruț, *Onomastică românească*, București, 1980.

¹ Vezi I. Pătruț, *Prenume românești din etnonime?*, în SCL, XXXI, 1980, nr. 4, p. 453—455.

² *Dicționar al numelor de familie românești*, București, 1983, p. 61, 62.

Autorii celor două lucrări acceptă părerea lui V. Bogrea, exprimată într-o recenzie din „Anuarul Institutului de istorie națională” [din Cluj], I, 1921—1922, p. 410.

³ *Istoria României*, II, Editura Academiei, [1962], p. 70.

⁴ *Бериндею* e un dativ cu funcțiune de genitiv ca și numeroase altele în documentele noastre: cf. în același document: *ѿт сыновъ Даниюла и Радюла*, [...] *да сѣтъ жупанъ Радюла а жупанъ Петръ* (*ibidem*, p. 36), „[nimeni] din[tre] fiii lui Danciul și Radul, [...] ci să fie jupanului Radul și jupanului Petru” (*ibidem*, p. 39).

Într-adevăr, uneori, în documente sau în traduceri, *Berendei* apare ca variantă a lui *Berindei*; cf. în indice : „*Berindei*, stolnic în sfatul domnesc (1389...) 11; v. și Dragomir al lui *Berendei*” (DRH, B, I, p. 533); în documentul nr. 11, indicat, apare : *столник Бериндѣи* (DRH, B, I, p. 30) „stolnic Berindei” (*ibidem*, p. 31). De asemenea, în documente moldovenesti : (în indice) „*Berindei* (Berendei), stolnicul lui Iliș voievod” (DRH, A, I, p. 439); (într-un suret din anul 1435) „Berendei stolnic” (*ibidem*, p. 196); în același an și fiind vorba de aceeași persoană : *вкра пана Бериндѣа столника* (*ibidem*, p. 197) „credința panului Berindei stolnic” (*ibidem*, p. 118); într-un suret „scos moldoveneste”, din anul 1436 : „credință dumnealui Berandii stolnic” (*ibidem*, p. 201), în notă : „Pentru [=în loc de] « Berendei » ” (*ibidem*, p. 202); (referitor la aceeași persoană și în același an, 1436) *вкра пана Бериндѣа столника* (*ibidem*, p. 224) „credința panului Berendei stolnic” (*ibidem*, p. 225); (în documentul următor) 1436 *и вкра пана Бериндѣа столника* (*ibidem*, p. 226) „și credința panului Berindei stolnic” (*ibidem*, p. 227) etc.

Din atâtea citate — și numărul lor poate fi sporit —, reiese că alternanța *Berindei/Berendei* ne dă dreptul să-l considerăm pe cel din urmă ca o variantă (rezultată prin asimilarea -e- -i- -e > -e- -e- -e- i) a lui *Berindei*, căruia i-am explicat proveniența mai sus. Și, fapt deosebit de important : reiese, totodată, că *Berindei/Berendei* apar și ca nume unice. Reproduc, ca dovadă, încă un fragment, numai în traducere, dintr-un document moldovenesc : 1435 „Iar la aceasta este credința domniei mele mai susscrise, Ilie voievod, și [...] credința panului Vilcea vornic, credința panului Șteful și a fratelui său, pan Mîndrea, [...] credința panului Cozma al lui Șandru, credința panului Iacuș, credința panului Berindei stolnic, credința panului Duma, [...] și credința tuturor boierilor noștri, și mari și mici” (DRH, A, I, p. 198). Menționez că *Vilcea*, *Șteful*, *Mîndrea*, *Cozma*, *Șandru*, *Iacuș* și *Duma* apar ca nume (unice) în *Pomelnicul Minăstirii Bistrița* (publicat de Damian P. Bogdan, București, 1941) (vezi indicile), ceea ce ne îndreptățește să-i conferim și lui *Berindei* o asemenea funcțiune și, de asemenea, și lui *Berinde*, din tema cărui este derivat. Valoarea de prenume constituie un argument în plus împotriva explicării lor dintr-un etnonim.

ANTHROPONYMES PROVENUS D'ETHNONYMES ?

(Résumé)

L'auteur soutient que *Berinde* — *Berindei/Berendei* ne proviennent pas d'ethnonymes, mais ils sont des dérivés roumains.

Octombrie 1983

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 81

TERMENI ENTOPICI DIALECTALI CARACTERISTICI BANATULUI, NORDULUI OLTENIEI ȘI SUD-VESTULUI ARDEALULUI*

DE

RADU SP. POPESCU

Toți cercetătorii care s-au ocupat de graiurile din nord-vestul Olteniei au remarcat numeroasele elemente lingvistice comune cu graiurile transcarpatice: Mehedințiul, în special partea sa apuseană, resimte o puternică influență bănățeană, iar în Gorj, îndeosebi în partea de nord, întâlnim multe fapte dialectale comune cu Țara Hațegului.

Aceste elemente comune sînt firești, dacă avem în vedere cîteva fapte: 1) la origine, graiurile din nord-vestul Olteniei au fost graiuri de tip bănățean¹; 2) vechea comunitate de arie lingvistică a fost asigurată, o vreme, și de limite administrative: Gorjul și Țara Hațegului formau o unitate politică pe vremea lui Litovoi, menținută pînă pe la 1400, iar Mehedințiul, partea de apus a Gorjului și o fișie îngustă din Dolj au făcut parte, vreme de aproape trei veacuri, din Banatul de Severin²; 3) revărsările și infiltrările de populație dinspre Ardeal spre Oltenia (în special în zona de nord), fenomen demografic petrecut în cursul unui îndelung șir de epoci³; 4) contactele permanente care au avut loc între românii de pe cele două versante ale Carpaților (existente încă și azi)⁴. Toți acești factori au dus la o unitate între cele trei arii geografice, inclusiv sub aspect lingvistic (fenomen ce se poate observa și pentru alte zone din țară situate de o parte și de alta a Carpaților).

Constatarea este valabilă și pentru toponimie.

Interesant, dar nu întîmplător, este faptul că, de pildă, și în Gorj și în județul Hunedoara întâlnim sate și cătune cu numele *Obîrșa*, *Peșteana*, *Săcel*, *Suseni*, *Curpeni*, *Gureni*, *Ohaba*, *Hobița* etc.

* Comunicare susținută la cel de-al II-lea Simpozion Național de Dialectologie, Timișoara, 4–5 iunie 1982.

¹ Vezl, de ex., G. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iași, 1948, p. 201; idem, *Istoria limbii române*, Iași, 1980, p. 391–392; Marin Petrișor, *Graiuri mixte și graiuri de tranziție. Cu privire la un grai mixt din nord – nord-vestul Olteniei*, în I.R. XI, 1962, nr. 1, p. 87–94; idem, *Graiul bufenilor din Banat*, în I.R. XVII, 1968, nr. 2, p. 151; etc.

² Vezl Marin Petrișor, *Graiul bufenilor...*, p. 147 și urm.; idem, *Graiurile din Oltenia. Situația lor actuală*, în „Philologică”, II, 1972, p. 41–55; Radu Sp. Popescu, *Graiul gorjenilor de lângă munte*, Craiova, 1980, p. 7 (în continuare: R. Sp. Popescu, *Graiul gorjenilor*); etc.

³ Gr. Brâncuș, *Cercelări asupra unui grai de tranziție*, în „Revista Universității C. I. Parhon”, seria științelor sociale-filologie, 1955, nr. 2–3, p. 197–206; R. Sp. Popescu, *Graiul gorjenilor*, p. 8; etc.

⁴ Valeriu Rusu, *Graiul din nord-vestul Olteniei. Fonetică, considerații fonologice*, București, 1971, p. 8; R. Sp. Popescu, *Graiul gorjenilor*, p. 9; etc.

Sînt caracteristici însă, ca circulație sau sens, *îndeosebi* Banatului, sud-vestului Ardealului propriu-zis și nordului Olteniei mai mulți termeni geografici populari și apelative ca, de exemplu :

bulz s.n. (pl. *bulzuri*). DA, s.v., sensul 2 : „O stîncă singuratică” (Uricani — Valea Jiului; informația este luată de DA din *Glosarul* lui Viciu); Ovid Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915, p. 311⁶: *bulz* „bucată, bulgăre : *bulz de piatră* [subl. ns.], de nea, *bulz de caș*”. După G. Giuglea, M. Homorodean și I. Stan (*Toponimia comunei Rîu-de-Mori (Țara Hațegului)*, în FD, V, 1963, p. 49), entopicul are o extensiune mică, fiind specific, într-o oarecare măsură, Țării Hațegului.

El este cunoscut însă și în nordul Gorjului. Un nume topic *Bulz* l-am întîlnit în Topești, iar un altul *Bulzuri* în Runcu (R. Sp. Popescu, *Graiul gorjenilor*, p. 119). Cf. și *Cotoarele Bulzului* (*ibidem*, p. 123) și *Valea Bulzului* (*ibidem*, p. 155) — în Gureni (jud. Gorj). În cursul anchetelor pentru *Dicționarul toponimic român — Oltenia*⁶, numele topic *Bulzu* a fost înregistrat în satul Cerna, com. Padeș (jud. Gorj), precum și în vestul județului Vilcea (satele Bistrița, com. Costești, Romanii de Sus, oraș Horezu). *Bulzu* este și numele unui cătun aparținător de Uricani (Valea Jiului) și al altuia contopit în Poiana Aiudului. Nume topice *Bulzu* au fost atestate și pe Văile Ampoiului și Arieșului (vezi N. Drăganu, *Românii în veacurile IX — XIV pe baza toponimiei și a onomasticeii*, București, 1933, p. 499, nota 1). Un sat *Bulz* există și în Bihor⁷, în locul unde Valea Iadului se varsă în Crișul Repede (vezi Radu Sp. Popescu, *Cu privire la numele topic bihorean Bulz*, în „Crisia”, 1974, p. 349—351).

Toate aceste nume topice au fost notate în zone montane sau deluroase, cu stînci singuratică sau cu blocuri de stînci.

Soluțiile etimologice pentru *bulz* au fost diferite (vezi o bibliografie a etimologiilor propuse, în *Istoria limbii române*, vol. II, București, 1969, p. 368). Toți cercetătorii sînt însă de acord că face parte din fondul vechi al lexicului limbii române.

Bunăr s.n. (pl. *bunare*) „fîntînă, puț”; < scr. *bûnar*. Ada Iliescu (*Entopicul bunar în toponimia Olteniei*, în „Analele Universității din Craiova”, seria științe filologice, VII, 1979, p. 125—128) arată că apare frecvent în județele Mehedinți și Gorj (vezi și NALR — *Oltenia*, vol. II, h. 216, unde reprezintă un „bănățenism”).

Țiocîrlău s.n. (pl. *ciocîrlăie*) „virf ascuțit de deal sau de munte”.

G. Giuglea, M. Homorodean și I. Stan (*op. cit.*, p. 45) îl înregistrează în Rîu-de-Mori (Țara Hațegului) și îl explică prin *cioc* + suf. *-îrlă* + *-ău* (mai precis, *ciocîrlă* + suf. *-ău* — n.n.). Pentru D. Loșonți (*Contribuții toponimico-etimologice*, în LR, XXIV, 1975, nr. 3, p. 241) este o variantă fonetică a lui *ciocărlău* ‘idem’.

Anchetele DTRO au înregistrat numele topic *Ciocîrlău* în cîteva sate din Gorj : Cloșani și Motru Sec (com. Padeș), Preajba (oraș Tirgu-

⁶ În continuare : Densusianu, GTH.

⁷ În continuare : DTRO.

⁸ Entopicul era deci mai extins înalte vreme, dar azi și-a restrîns aria la zonele ce ne preocupă.

Jiu), Pleșa (com. Bumbesti), Arșeni (com. Mușetești), Miroslaveni (com. Albeni) etc.

Țoclovină s.f. (pl. *cioclorine*) „virf, înălțime”. Ion Conea (*Monografia geografică a Republicii Populare Române. I. Geografia fizică*, București, 1962, p. 32) arată că entopicul se întâlnește în munții Olteniei și Banatului. Pentru răspindirea în aceste zone, precum și în sud-vestul Ardealului, vezi și T. Gilescu, *Cercetări asupra graiului din Gorj*, în GS, V, fasc. 1, 1931, p. 120; Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963, p. 323; D. Loșonți, *op. cit.*, p. 244; R. Sp. Popescu, *Graiul gorjenilor*, p. 121; M. Homorodean, *Vechea vatră a Sarmizegetusei în lumina toponimiei*, Cluj-Napoca, 1980, p. 123⁸; etc.

În cursul anchetelor pentru DTRO numele topic *Cioclovina* a fost înregistrat în satele gorjene Tismana, Suseni (com. Runcu), Vădari (com. Stănești), Stănești (com. Mușetești). Cf. și *Cioclora* (Costești, jud. Vilcea), provenit de la un entopic de la care se poate explica (cu sufixul *-ină*) și *cioclorină*.

Cleanț s.n. (pl. *cleanțuri*) „munte cu panta abruptă și cu colțuri de stîncă” < scr. *klanac* (DA, s.v.; DM, s.v.; etc.). Vezi Densusianu, GTH, p. 63 (*Cl'ianțu Bubărăți* — stîncă, în Clopotiva) și p. 313 (*clianț* „stîncă”); M. C. Gregorian, *Glosar regional (la Graiul și folklorul din Oltenia nord-vestică și Banatul răsăritean)*, în *Folclor din Oltenia și Muntenia*, vol. I, București, 1967, p. 401⁹ (Gregorian citează, pentru Banat, și *Graiul bănățean* de I. Costin); NALR — Banat. *Date despre localități și informatori*, p. 28, 29, 48 etc.; R. Sp. Popescu, *Graiul gorjenilor*, p. 122: *Cl'anțu Pătrunș* „stîncă prăpăstioasă, în locul numit Pătrunsa” (Runcu, jud. Gorj). Anchețele DTRO: *Cleanțurile* (Cloșani — Gorj), *Cleanțu Pleșii* (sat Marița, com. Vaideeni, jud. Vilcea).

Alte informații de ordin bibliografic, vezi la Dorin Gămulescu, *Elementele de origine sîrbocroată ale vocabularului dacoromân*, București — Pančevo, 1974, p. 174.

Comândă s.f. (pl. *comende*). CADE, s.v.: „Casa primăriei în ținuturile grănicerești” — sens întâlnit în Banat (vezi și Vasile Ioniță, *Relicte lexicale în toponimia Banatului*, în *Studii de onomastică*, [I], Cluj-Napoca, 1976, p. 210); „pichet de comandă, grăniceresc sau militar” (R. Sp. Popescu, *Graiul gorjenilor*, p. 122: *Comanda* — în Runcu; p. 125: *Dîlma Coménzi* — în Dobrița; p. 146: *Poiana Coménzi* — în Topești. Cf. și *Texte dialectale. Oltenia*, București, 1967, p. 141 — în Obîrșia-Cloșani — Mehedinți).

Numele topic *Comanda* a fost înregistrat, în cursul anchetelor DTRO, într-un număr mare de localități, în special din Gorj: Topești (com. Tismana), Vaidei (com. Stănești), Gornicel (com. Schela), Bumbesti, Radoși (com. Crasna), Hirișești și Bercești (oraș Novaci), Baia de Fier, Țicleni, Barza (com. Dănești), Valea lui Stan (com. Stoina) etc. *Comanda* e și numele unui sat care ține de orașul Strehaia (jud. Mehedinți).

Din DTRO reiese, pentru *comandă*, și un sens pastoral, întâlnit în Gorj (*Comanda de Iarnă* — sat Gornovița, com. Tismana), dar mai ales în Vilcea (Izvoru Rece, com. Vaidei; Ciunget, com. Mălaia; etc.).

⁸ În continuare: Homorodean, *Vechea vatră*...

⁹ În continuare: Gregorian, *Gl. reg.*

Sensul pastoral este întâlnit și în Țara Hațegului (Romulus Vuia, *Tipuri de păstorit la români*, București, 1964, p. 194 : „stînă de vaci, în munții Clopotivei”) și în Banat (V. Ioniță, *op. cit.*, p. 210 : *Cracu cu Comanda*, din Borlovenii Noi).

Apelativul în discuție nu este un neologism (nu are nici o legătură cu fr. *commande*). Forma sa veche, menținută încă în graiuri, este *comeandă* și ea ne trimite spre un etimon slav (cf. pol. *komenda*; vezi DEX, s.v. *comenduire*).

Côrcote s.pl. Gregorian (*Gl. reg.*, p. 403) îl dă, pentru Banat, cu sensul de „bolboroase de apă, ochiuri de apă”. Noi am înregistrat un nume topic *Côrcotele* „țaneuri” în Crasna (R. Sp. Popescu, *Grainul gorjenilor*, p. 122). Cf. *corhodol* „locuri cu surpături, locuri prăpăstioase”, în Meria (Densusianu, GTH, p. 314).

Cornét s.n. (pl. *cornete*), dar nu cu sensul de „loc cu corni”, ci cu cel de „deal pietros, loc înalt cu sfîrîmături de stînci”. Vezi Gregorian, *Gl. reg.*, p. 403; R. Sp. Popescu, *Grainul gorjenilor*, p. 123; M. Homorodean, în CL, XVI, 1971, nr. 2, p. 286; D. Loșonți, *op. cit.*, p. 239; etc.

Covél s.n. (pl. *coreie*) „drum cotit”. ALR II s.n., vol. III, h. 860 („drum întortocheat”) îl înregistrează în pct. etg. 2, 29, 836. Vezi și Gregorian, *Gl. reg.*, p. 404 („ocol la drum, cotitură”). Pentru Țara Hațegului, vezi Densusianu, GTH, p. 313.

Covérea s.f. (pl. *coverci*) „palancă din scinduri sau fin, în apropiere de sat, pentru paznicii vici, ai ogoarelor etc.”. Din ALR II, vol. I, h. 258, reiese că este întâlnit în Oltenia centrală și de nord-vest, dar el s-a infiltrat și în graiul satelor de peste Cerna, fiind atestat și în toponimie (vezi Rodica Suflețel, *Lexic dialectal în toponimia din sud-estul Banatului*, în *Studii de onomastică*, II, Cluj-Napoca, 1981, p. 198). În Oltenia centrală și de sud-est a fost înregistrat și cu sensul de „coliba ciobanului” (vezi NALR — *Oltenia*, vol. IV, p. 302).

Cúcă s.f. „virf izolat, de pe care se vede bine în jur” (cf. și DA, s.v.; I. Iordan, *op. cit.*, p. 35). Termenul entopie mai circulă prin Oltenia de nord (vezi NALR — *Oltenia*, vol. II, h. 338, pct. etg. 942), Banat (NALR — *Banat. Date despre localități și informatori*, p. 24, 33, 51) și Transilvania. Probabil este foarte vechi (M. Homorodean, *Vechea vatră...*, p. 120, consideră că are la bază un radical preindo-european **cuce-*, cu forme întâlnite din Franța și pînă în Iran și Afganistan). Pentru răspîndire, vezi și D. Loșonți, *Cuc, cucă, gug, gugă și derivatele lor*, în LR, XXVIII, 1979, nr. 1.

Cucú s.n. (pl. *cucue*) „virf de deal sau deal cu virful rotund ridicat deasupra altor dealuri” (DA, s.v.); „ridicătură conică cu virf rotunjit” (T. Porucic, *Lexiconul termenilor entopiei din limba română*, 1931, p. 27); „deal tuguat, deal înalt” (Gregorian, *Gl. reg.*, p. 405; NALR — *Banat*, vol. II, h. 5, II, pct. etg. 78 și NALR — *Banat. Date despre localități și informatori*, p. 76; cf. și p. 41, 44, 53; V. Ioniță, *Nume de locuri din Banat*, Timișoara, 1982, p. 105).

Dumitru Loșonți, (*op. cit.*, p. 54—55) arată că apelativul *cucui* circulă în Banat, Oltenia și sud-vestul Transilvaniei, unde e frecvent și în toponimie; vezi aici și o prezentare a diverselor soluții etimologice propuse (autorul, la p. 55, derivă pe *cucui* de la *cuc* „înălțime” + sufixul *-ui*).

Un toponim *Cucuiul* este atestat încă în 1496, în Ionești, jud. Vilcea (vezi Lucia Djamo-Diaconită, *Limba documentelor slavo-române emise în Țara Românească în sec. XIV și XV*, București, 1971, p. 286).

Dream s.n. (pl. *dreamuri*). Unele terenuri în munte, din Runcu și Gureni (jud. Gorj), se cheamă *La Dreamuri*, fiind numite după unitatea de măsură cu care au fost cindva parcelate (R. Sp. Popescu, *Graiul gorjenilor*, p. 134).

Dreamul (variantă a lui *dram* < ngr. *drami*) era o veche unitate de măsură (de apoximativ 5 000 mp), folosită, în special, pentru terenurile din munți. Gregorian, *Gl. reg.*, p. 413 : „*dream* = unitate de împărțire a dreptului de moștenire în munte”.

Făție s.f. (pl. *fății*) „coasta unui deal sau a unui munte așezată spre soare”. Este un derivat de la *față*, cu același sens. ALR II s.n., vol. III, h. 819 („fața dealului, muntelui”) înregistrează termenul în pct. etg. 27, 95, 102, 812. Vezi și Densusianu, GTH, p. 317; Ion Lăzăreanu, *Lexic reg.*, 2, p. 99 (zona Orăștiei); etc.

Făierogă (*făierogă*, *foierogă*) s.f. (pl. *fuieroaie*, *făieroaie*, *foieroaie*) „vale prăpăstioasă în abruptul unui munte, care curge numai cind plouă”. Circulă în stînga Cernei, dar și în Banat și în județul Hunedoara (vezi Gregorian, *Gl. reg.*, p. 416). DA atestă în Țara Hațegului cuvîntul *făierag* (cf. și M. Homorodean, în SMO, p. 91, care arată că *făierag* înseamnă, în Țara Hațegului, „jgheab, jlip natural”, sens cu care a pătruns în toponimie; la p. 103, M. Homorodean arată că s-ar putea explica printr-un compus maghiar, format din elementele *fa* „lemn” și *jarni* „a umbla” — sau iterativul *járogatni*).

Gregorian, *Gl. reg.*, p. 416 : *Făieragul* de la Costești (jud. Hunedoara) a fost odinioară o cetate a lui Decebal.

Gai s.n. (pl. *gaie*); < scr. *gai* (DA, s.v. *gain*). Pentru Banat îl semnalează G. Weigand (*Der Banater Dialekt*, în „Jahresbericht des Instituts für Rumänische Sprache”, III, 1896, Leipzig, p. 316) și CADE, p. 525, cu sensul de „pădure (la șes)” ; tot pentru Banat, vezi și ALR II s.n., vol. II, h. 585 („huci”), pct. etg. 76; NALR — *Banat. Date despre localități și informatori*, p. 61, 79, 148; Th. Tripcea, *Cuvinte de origine sîrbească din dialectul bănățean (glosar)*, în „Analele Universității din Timișoara”, II, 1964, p. 269; Octavian Răuț și Ioan Bettisch, *Lex. reg.*, 2, p. 36 : „pădure tinăra și deasă” (Bocșa Română) etc. Gregorian, *Gl. reg.*, p. 418, îl înregistrează, în Mehedinți, cu sensul de „tufiș, tufiș de mărăcini”, și tot el — în Țara Hațegului (M. C. Gregorian, *Graiul din Clopotiva*, în GS, VII, 1934, p. 187).

Gădăv s.n. În Dobrița (jud. Gorj), am întilnit n. top. *Pe Gădăv* „țarină” (R. Sp. Popescu, *Graiul gorjenilor*, p. 142). La Ohaba — Ponor (jud. Hunedoara), informatorul i-a explicat lui D. Loșonți n. top. *Călinu Ursului* ca fiind un „gădăv” (vezi D. Loșonți, *Toponime provenite de la apelative pentru noțiunea de „depresiune, groapă, văgăună”* (I), în CL, XXIII, 1978, nr. 2, p. 183). Cf. și *godovan* (pl. *godovane*) „huruitură [= surpătură] de pămînt”, *cătărăni* „locuri gropoase” — înregistrate în sud-vestul Ardealului (vezi M. Homorodean, *Vechea vatră...*, p. 147).

Gărină s.f. (pl. *gărine*) „loc unde s-a tăiat pădurea”. D. Gămuțescu, *op. cit.*, p. 134; < scr. *gărina*. G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, p. 431: în română se păstrează accentuarea veche — *gărînă*, ca la carașoveni.

DA, s.v. : *gărină* se întâlnește în Transilvania (fără însă a se specifica unde). Pentru Banat, vezi CADE, p. 529; ALR II s. n., vol. II, h. 585 („huci”), pet. etg. 29; V. Ioniță, *Nume de locuri din Banat*, p. 54; etc.; pentru nord-vestul Olteniei, vezi NALR — *Oltenia*, vol. II, h. 514 („tăietură”), pet. etg. 937; etc.; pentru sud-vestul Ardealului, vezi Densusianu, GTH, p. 318; „pășune pe un loc unde s-a tăiat pădurea”. Vezi și E. Janitsek, *Contribuții la studiul numelor topice care au la bază noțiunea de defrișare*, în StUBB, series Philologia, 1965, fasc. 2, p. 129—132.

Ġanț s.n. (pl. *ganțuri*) „prăpastie, stîncă prăpăstioasă”, atestat prin Banat (*žanť*) și Mehedinți (Gregorian, *Gl. reg.*, p. 422); vezi și ALR II s.n., vol. III, h. 214 („colț de stîncă”), pet. etg. 2; V. Ioniță, *Nume de locuri din Banat*, p. 73; etc.

Grumulêu s.n. (pl. *grumuleie*) „delușor, movilă”. Densusianu (GTH) îl înregistrează ca toponim (p. 64) și ca entopie în Țara Hațegului (p. 319) și tot el arată că *grumulêu* nu poate fi izolat de arom. *grumur*, cu același înțeles, provenit din lat. *grumulus* (p. 55). Este întâlnit în Țara Hațegului, în Valea Jiului (M. Homorodean, în SMO, p. 98) și în Gorjul de nord (R. Sp. Popescu, *Grainul gorjenilor*, p. 131). Pentru răspîndirea și explicarea apelativului, vezi D. Loșonți, **Grum**, *grumur* și *derivatele lor*, în CL, XXII, 1977, p. 187—188.

Huról — în Banat (Gregorian, *Gl. reg.*, p. 424), **huruitură** — în nord-vestul Ardealului (M. Homorodean, *Vechea vatră...*, p. 145), **hurghăleă** — în nord-vestul Olteniei (R. Sp. Popescu, *Grainul gorjenilor*, p. 175), toate cu sensul de „ripe cu grohotișuri, pante cu surpături”, formate de la verbul *a (se) hurui*.

Plesăc „nisip” (ALR II s.n., vol. I, h. 10, pet. etg. 36), cu variantele *pésac* (NALR — *Banat*, vol. I, h. 2, pet. etg. 60 : *Pésac* — sat), *pésăc* (NALR — *Banat. Date despre localități și informatori*, p. 17); *pesucă* „nisipărie, loc de unde se scoate nisip” (vezi R. Sp. Popescu, *Grainul gorjenilor*, p. 121 : *Chiciora Pesăcii*); *pesac* < scr. *pesak* „nisip”.

Pirg s.n. (pl. *pirguri*) „virf ascuțit, de deal sau de munte”. M. Homorodean, *Vechea vatră...*, p. 161; apare ca nume topic în Munții Retezatului și, descori, în Valea Jiului. În Gorj, *Pirgu* este un deal din Dobrița (R. Sp. Popescu, *Grainul gorjenilor*, p. 144).

Plast s.n. „stog; elaiie (de fin)” ; < scr. *plast* (CADE, s.v.). ALR II s.n., vol. I, h. 133 îl atestă în Banat și Oltenia (pet. etg. 47, 872, 876).

Pribój s.n. (pl. *priboaiie*). Densusianu, GTH, p. 56, 330 : „deal tinos”; I. Conea, *Clopotiva, un sat din Hațeg*, vol. I, București, 1940, p. 135 : „loc periculos, rău; ripă”; CADE, s.v. : „loc unde stîncă muntelui dă de-a dreptul în apa riului, fără a rămînea loc măcar de o potecă”; G. Giuglea, M. Homorodean și I. Stan, *op. cit.*, p. 56 : „loc îngust de lingă apă, pe unde cu greu se poate trece”; etc. Entopicul și numele topic *Priboi* circulă în sud-vestul Ardealului, Banat, Oltenia, Muntenia (vezi I. Iordan, *Top. rom.*, p. 529; M. Homorodean, *Vechea vatră...*, p. 161).

Provine din scr. *priboj* (Densusianu, GTH, p. 56). Prima atestare : anul 1564 (*Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române*, București, 1981, p. 194).

Seqăbă s.f. (pl. *scoabe*) „viroagă, vale strîmtă între stînci”. M. Homorodean, *Vechea vatră...*, p. 153; este cunoscut în Țara Hațegului, Valea

Jiului, nordul Olteniei. Pentru Oltenia, vezi R. Sp. Popescu, *Graiul gorjenilor*, p. 151.

Toaie s.f. (pl. *toi*) „bulboană; baltă într-un riu, unde apa este mai adincă și lină”. Cuvîntul este cunoscut în Valea Jiului (M. Homorodean, *Vechea vatră...*, p. 174) și în nord-vestul Olteniei (Gregorian, *Gl. reg.*, p. 466; R. Sp. Popescu, *Graiul gorjenilor*, p. 154). M. Homorodean (*Vechea vatră...*, p. 174) explică pe *toaie* prin contaminare între *dqáje* (<lat. *dolia*), care circulă în jud. Hunedoara, cu același sens, și *tău*.

După cum se poate constata, majoritatea acestor termeni se referă la aspectul reliefului (în special de deal și de munte): *bulz*, *ciocîrlău*, *cioclovină*, *cleaț*, *corcote*, *cornet*, *cucă*, *cucui*, *făfție*, *fuieroagă*, *gai*, *găldăr*, *geaț*, *grumuleu*, *huroaică*, *pesac*, *pirg*, *priboi*, *scoabă*, *toaie* etc.

Alții sînt rezultatul activității, al acțiunii oamenilor în locurile respective: *bunar*, *comandă*, *covercă*, *dream*, *gărină* etc.

O analiză etimologică a lor ne arată că unii dintre ei sînt termeni vechi (de origine latină sau anteromană), rămași în circulație îndeosebi în aceste zone (*bulz*, *cucă*, *grumuleu* (după Densusianu), *toaie* etc.) sau sînt termeni formați pe teren românesc, prin derivare (*ciocîrlău*, *cornet*, *cucui*, *făfție*, *grumuleu* (după Loșonți), *huroaică* ș.a.).

Ținînd seama de condițiile de ordin istoric și geografic, vom înregistra și termeni de origine sîrbocroată: *bunar*, *cleaț*, *gai*, *gărină*, *pesac*, *plast*, *priboi* etc. Ca și alte cuvinte dialectale, ei au fost împrumutați de bănățeni de la populațiile sîrbești așezate în Banat. Nu este exclus ca unii dintre ei să fi intrat direct (de la sîrbi la români) și în Oltenia nord-vestică, întrucît populații sîrbești s-au așezat și aici (mai mult în Mehedinți, mai puțin în Gorj). Mai mult ca sigur însă că majoritatea elementelor lexicale românești cu etimon sîrbesc întîlnite în Oltenia nu sînt sîrbisme, ci bănățenisme. Ele se explică prin extinderea unor izoglose bănățene dinspre Banat spre nord-vestul Olteniei. Această extindere (cum spuneam la începutul lucrării) trebuie să fi fost ajutată de faptul că nord-vestul Olteniei a făcut parte din Banatul de Severin, cam între 1230—1235 (cînd este creat de regele ungur Andrei al II-lea) și 1526 (cînd, în urma bătăliei de la Mohács, acest Banat pierde teritoriile sale din Oltenia). În perimetrul unor asemenea granițe administrative, populația românească pendula în mod permanent, dezvoltîndu-se asemănător economic, spiritual și lingvistic¹⁰.

Constatarea dialectologilor că între graiurile din Banat, sud-vestul Ardealului propriu-zis și nord-vestul Olteniei există multe note comune este valabilă așadar și pentru toponime. Ele se datorează unor factori istorici și sociali (expuși pe parcursul lucrării).

Credem că se poate afirma că există o microarie toponimică în care sînt adunate cele trei zone, fapt pe care — mai mult ca sigur — materialul adunat pentru *Dicționarul toponimic român* îl va confirma. Această microarie este conturată prin prezența unor toponime comune, a unor termeni entopici și a unor apelative care circulă astăzi (*numai* sau *îndeosebi*) în cele trei zone.

¹⁰ Vezi nota 2.

TERMES DIALECTAUX DÉSIGNANT DES FORMES DE RELIEF COMMUNS AU BANAT, AU NORD DE L'OLTÉNIE ET AU SUD-OUEST DE LA TRANSYLVANIE

(Résumé)

L'auteur énumère et met en discussion quelques termes dialectaux désignant des formes de relief communs au Banat, au Nord de l'Olténie et au Sud-Ouest de la Transylvanie. Leur présence dans cette aire s'explique par certaines circonstances historiques, sociales et politiques. Les termes, qui se rapportent dans leur majorité à l'aspect de relief, sont soit hérités du latin ou des préromans, soit empruntés au serbo-croate. Dans l'Olténie ces derniers proviennent en général des parlers banatiens.

Iunie 1982

*Universitatea din Craiova
Facultatea de Filologie
Str. Al. I. Cuza, 13*

Dicționarul limbii române (DLR), serie nouă, tomul XI, partea a 2-a. Litera T. T — TOCĂ-LIȚĂ, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1982, 376 p.; partea a 3-a. Litera T. TOCĂNA-TWIST, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1983, 764 p.

Anul 1983, prin terminarea publicării literei T din DLR, a adus lingviștilor români satisfacția apropierii cu încă un pas de realizarea unei vechi și mai mult decât justificată dorințe — publicarea integrală a dicționarului-tezaur al limbii române.

Materialul celor două părți care alcătuiesc această literă (partea a 2-a: T — TOCĂ-LIȚĂ și partea a 3-a: TOCĂNA-TWIST¹) a fost redactat și revizuit la Institutul de Lingvistică și Istorie Literară din Cluj-Napoca, de către un colectiv de lexicografi cunoscuți de-acum, în general aceiași care au lucrat și la literele O și R ale acestei mari opere. Consultarea literei T dovedește că membrii colectivului care lucrează la DLR, beneficiind de experiența muncii la volumele apărute anterior, reușesc să îmbine două aspecte esențiale: pe de o parte, o înțelegere și o aplicare creatoare a principiilor de lucru care stau la baza unei opere lexicografice și care se oglindesc în probleme de conținut, începând cu selectarea cuvintelor, schema unui articol, definire etc., iar pe de altă parte, aplicarea riguroasă a normelor tehnice de lucru, operații cu atât mai necesare, cu cât lucrarea, după cum se știe, se redactează în trei centre deferite: București, Cluj-Napoca și Iași; la aceasta se adaugă munca întregului corp de consultanți în probleme de etimologie, ca și îndrumarea redactorilor responsabili ai întregii lucrări. Din această colaborare a rezultat, pe parcursul celor 763 de pagini, ce însumează 9244 de articole de dicționar, o redactare de înalt nivel științific a materialului și o tratare a lui în conformitate cu normele care asigură unitatea întregii lucrări.

Lexicul cuprins în aceste două părți ale volumului al XI-lea nu se diferențiază de cel al altor litere, nici ca etimologie — iate doar prefixele neologice și numeroasele lor derivate să aducă o notă aparte — nici ca extensie a articolelor de dicționar. De aceea, privit în ansamblu, el ridică aceleași probleme pe care le-a cunoscut și redactarea la alte litere din acest dicționar: dincolo de aceasta, fiecare articol în parte constituie un caz particular ca definiție, filiație a sensurilor sau etimologie. Să amintim numai dificultatea de a defini termeni pentru care există una sau numai câteva atestări, uneori contradictorii, munca de discernere a nuanțelor ce se desprind din citate, evidențierea unor evoluții de sensuri, mai ales la cuvintele mari, plasarea expresiilor, stabilirea variantelor, rezolvarea unor etimologii și vom avea o mult prea sumară enumerare a greutăților, fără îndoială frumos de lăvins, pe care le presupune munca redactorului. Redactarea, în aceste două fascicule, a unor cuvinte mari ca de ex. TARE, TĂIA, TOT, TRAGE, TRIECE, TU, a căror multime de sensuri, subsensuri, expresii și variante, extrase din izvoare atât de diferite, înclî însuși interpretarea acestora pune în fața cercetătorului un complex întreg de probleme, poate ilustra cu prisosință efortul pe care-l cere din partea lexicografului o atare operație.

Dar munca lexicografului este circumscrisă fișierului pe care îl are. Unele carențe în extragerea materialului fac posibilă fie lipsa din dicționar a unor cuvinte sau forme, fie redarea greșită a unor variante, mai rar a unor cuvinte-titlu. Asemenea lipsuri, existente în orice lucrare de acest gen, nu pot fi puse, în general, pe seama muncii lexicografului, după cum pentru acesta mai există și unele aspecte greu sau imposibil de sesizat prin redactarea și lectura fragmentară ce revine fiecăruia. Dificultăți de acest gen, la care se adaugă greutățile legate de revizuirea imensului material, de corelarea lui, ne vor prilejui câteva observații și sugestii făcute cu gândul și din dorința ca o viitoare ediție să poată beneficia de tot ce va rămîne, în timp, ca valabil, din rîndurile care urmează.

În recenzia făcută la prima parte a literei T, în LR, XXXII, 1983, nr. 3, p. 264—265, Luiza Seche se referea în special la situația neologismelor în această parte a tomului²; majori-

¹ Partea 1 a tomului al XI-lea o constituie litera Ș, redactată la Iași.

² Ne permitem să atragem atenția că, din seria derivatelor în *-icesc*, pe care autoarea, în mod cu totul justificat le propune printre termenii ce vor trebui să fie incluși în DLR, două trebuie omise: *tipograficesc* și *tiranicesc*, ele fiind date în dicționar.

tatea sugestiilor și completărilor noastre sînt făcute pe baza materialului ALR I și ALR II, adesea incomplet sau inexact extras pentru fișierul DLR.

Astfel, la cuvîntul TABACHERĂ, varianta *tabachère*, pl. *tabachère* este atestată nu numai în punctul 194 din ALR I 1544, ci și în 990. Tot aici, lipsește varianta *tabachér*, înregistrată în punctul 230, ca răspuns la aceeași întrebare din ALR I. TĂRȘUG este atestat, conform DLR, și în ALR I 544/375, 388; în punctul 375 însă, anchetatorul a notat, de fapt, doar *târșuc*, *târșucuri*, variantă care nu e atestată la articolul citat. *Teleguță*, variantă a lui TELEGUȚĂ, se bazează, între altele, pe atestări din ALR I 893. Din sirul punctelor trebuie omise 269 (unde e notată forma *teleguță*) și 578 (în care s-a înregistrat *tallgă*) și introduce 361 și 576: totodată, la acest cuvînt, la sensul 2, trebuie notată și sintagma *teleguța plăgului* din ALR I 893/378, 552, *teleguța plăgului* din punctul 350, așa cum la TEIEAGĂ ar fi trebuit să figureze, tot la sensul 2, sintagma *teleaga plăgului*, înregistrată în ALR I 893/363. Atestările pentru TESCOVINĂ se pot completa, pentru întrebarea 1719 din ALR I, și cu punctele 418, 542 și 748 (aici, de fapt, e varianta *tiscovină*), iar cele din ALR II 6347 și cu punctul 520. În punctul 590 de la întrebarea 1719 s-a înregistrat forma *teșcovină*, care ar trebui, pe baza acestei atestări și pe baza celei semnate de Luiza Seche, în recenzia menționată, să se constituie variantă. Pentru varianta *tărnăf* a termenului TÎRNAȚ există atestări și în harta 234 din ALR II/I. La cuvîntul TOVARĂȘ, varianta *tovăreș* a fost înregistrată în ALR I 1793 și în punctele 160, 770, iar pluralul *tovăreși* și în punctul 885 al aceiași întrebări. Pentru varianta *tovârș*, din ALR I 1793 nu a fost citat decît punctul 727; în această localitate s-a notat și un pl. *tovârși*, care nu e înregistrat în DLR. Aceleași forme (sg. *tovârș*, pl. *tovârși*) sînt înregistrate și în punctul 690, care trebuie să completeze atestările. Singularul *tovârș* (cu un pl. *tovârși* în punctele în care acesta a fost notat) mai apare, ca răspuns la această chestiune, în peste 20 de localități (424, 508, 510, 518, 520, 528, 530, 538, 542, 550, 554, 558, 588, 590, 593, 594, 610, 675, 684, 690, 730, 735, 746), majoritatea din Moldova, acesta fiind, probabil, motivul pentru care nu au fost menționate de dicționar. Între alte atestări, la cuvîntul TOZĂ figurează și ALR I 1541/77: în realitate, în acest punct s-a notat doar varianta *tónzâ*, care va trebui să figureze și ea în dicționar. Articolul Despinei Ursu, citat de Luiza Seche în recenzia menționată, notează și forma TRAGIGESC, care de asemenea va trebui să fie înregistrată în DLR, ca formă-titlu, TRAGHIGESC devenind variantă. La TRICOU figurează varianta *tricîu* (ALR SN IV h 1183), care are un pl. *tricîud*, după care urmează indicația *ib.* În realitate, pe harta 1183 acest plural e atestat doar în punctul 130, care, deci, trebuie indicat. La TRIFOI, varianta *trafói* e atestată și în punctul 109 din ALR I 310, *trifói* și în punctul 900, iar *trefói* și în punctul 582, ambele ca răspuns la aceeași întrebare de mai sus. Am mai amintit, tot pentru variante, că la TĂLMĂCI e dată și o atestare din ANON CAR, dar în această lucrare e notat doar un *tălmăciul*, variantă care lipsește din DLR.

Referindu-ne acum în special la unele forme de plural, menționăm că la cuvîntul TABAC², la alineatul penultim, figurează un pl. (rar, 1.) *tabăcuri*, după care e dată sigla ALR I 1538/259; pe fișa de anchetă din acest punct e notat, însă, pl. *tăbăcuri*, sg. *tăbăc*. Bazat, cum se pare, pe această unică sursă, pl. *tabăcuri* nu se mai susține, însă la varianta *tăbăc*, care figurează în DLR, va trebui înregistrat, deci, un pl. *tăbăcuri*, cu atestarea de mai sus. TELEGUȚĂ are, în dicționar, doar un plural *teleguțe*: ALR I 893/375 atestă însă și un plural *teleguți*. Pluralul *tocormanuri* al substantivului TOCORMAN e susținut în DLR de atestările: ALR II 5194/334, 346, *ib.* 5258/334, 340, ALR SN I h. 121. Pe fișele de anchetă însă figurează: ALR II 5194/334: *tocomâr*; 5194/346: *tocomân⁴*; 5258/344: *tocomâr*; 5258/346: *tocomânur⁴*; ALR SN I h. 121/334: *tocomâr*; -*mânur⁴*; h. 121/340: *tocomân*; -*mânur⁴*. Lăsînd la o parte întrebarea, pe care și noi ne-o punem, dacă un *î* în cuvînte de origine maghiară trebuie interpretat *n*, rezultă că atestările pluralului în discuție trebuie revăzute. TRIHTĂR are și pl. *trîhtere*, atestat în punctul 144 din ALR I 698. Nu știm ce motive au determinat tratarea în feluri diferite a lui TRIHTĂR față de TREGHER, ambele avînd etimoane germane (*Treger*, *Trichler*) care ar fi presupus unul și același reflex al lui *-e-* și deci o consonanță altă în problema finalului cuvîntului-titlu cit și a variantelor lor.

Rămînd încă în domeniul formelor morfologice, ne întrebăm dacă formele *tanagraua* și *tanagrale*, care apar în etatele de la TANAGRĂ, n-ar presupune un singular *tanagră*, neatestat de nici un dicționar.

Pentru că e vorba, acum, de cuvînte-titlu, să spunem aici că poate ar trebui să figureze, printre acestea, și TABUIZĂ (v. DN), dacă din familia lui sînt date TABU, TABUISTIC, TABUIZARE, ca și TAIHISCÔP (v. DEX) și altele, dar lista aceasta este foarte relativă. În afară de discuție este însă necesitatea introducerii lui TIȘCHILEAȚĂ „pungă de tutun din bășică”, ALR II 1544/900.

Și acum, câteva observații referitoare la sensul unor cuvinte. Un mod greșit de extragere a materialului ALR ce figurează sub întrebarea (directă) 2881 „haiduc” a făcut posibilă crearea nejustificată, la cuvântul TÎLIAR, a unui subsens al sensului I.: ♦ Haiduc. Deoarece prin chestiunea mai sus-citată anchetatorul a urmărit termenul Haiduc și sensurile lui, se poate spune (pe baza materialului) despre Haiduc că înseamnă și „tîlhar”, dar nu că TÎLIAR ar înregistra și un sens pozitiv. La această situație s-a ajuns în urma neglijării faptului că e vorba de o întrebare directă și că ceilalți termeni de pe fișe reprezintă (cel puțin în unele cazuri evidente) glosări ale termenului anchetat, făcute fie utilizînd cuvinte ale informatorilor (vezi fișele din punctele 182, 228, 520), fie o explicație a anchetatorului (ca în punctul 514, care, deci, nici nu conține o atestare a termenului TÎLIAR). Uneori, ca în cazul punctului 574, termenul TÎLIAR nici nu apare pe fișă, alteleori el este sinonim pentru IIOȚ (vezi punctele 284 sau 386, unde Haiduc nici nu e înregistrat), iar în alte fișe are un sens greu de precizat (vezi fișele din punctele 250, 260, 272, 353 ș.a.). La cuvântul TATĂ, sub sensul I. 7. figurează expresia *Ca (pe) tatăl nostru* = foarte bine, pe de rost, fără greșală. Noi credem că era necesară așezarea, înaintea acestei expresii, a unei sintagme ♦ *Tatăl nostru* = numele unei rugăciuni foarte frecvente în ritul creștin. Aceasta ar fi explicat mai bine proveniența expresiei mai sus-citate. Sub adjectivul TRĂGULITE apare sintagma *pere trăgulate*; ea poate fi definită cel mult prin „(probabil) pere în formă de trăgălu”, explicația din DLR datorîndu-se unei cronate segmentări a citatului extras din DR I, 360, unde se enumeră soiuri de fructe, fără a se explica. Poate că la TURCIIIZ trebuia, ca și la TURCOAZĂ, menționată valoarea de adjectiv și, conform normelor, înregistrat un cuvînt TURCHIZ (vezi rezolvarea la TERACOT – TERA-COTĂ). Fără îndoială, redactorilor le-au lipsit atestările, dar sensul este cunoscut. Tot din lipsă de atestări unele cuvinte, variante și sensuri nu figurează în DLR, altele au o arie mai restrînsă decît în realitate. Nu vom da aici exemple care ne sînt la îndemînă, căci înșiruirea lor nu poate suplini lipsurile existente din cauza nepublicării continue a unor colecții de glosare regionale.

Vom mai face doar propuneri referitoare la etimologia a două cuvinte. TARÊT, cu etimologia necunoscută, este, credem, o greșită interpretare, în LEX REG, a lui *arêt* din expresii ca *înt-arêtul*... Ne bazăm această observație pe materialul oferit de Rodica Orza într-o comunicare făcută la Sesiunea Universității din Cluj-Napoca în 1982, referitoare la etimologia cuvîntului ARÊT. Autoarea citează, cu acest prilej, materialul înregistrat în ALR II 4852, care conține și formele: *înt-arêtul* în punctul 250, *înt-ătu* în 95, *în arêtul* în 105, 130, 346 și 812, suficiente pentru atestarea variantei accentologice *arêt* și a arăta că este posibilă greșita segmentare la care ne referim. Pentru TÎRLĂVALĂ considerăm posibil un cf. *îlr la vale*.

Dorind să precizăm, dacă mai este necesar, că observațiile noastre nu știrbesc întru nimic meritele unei lucrări de o asemenea amploare, care vine să umple în mod fericit o parte din golul pe care lingvistica noastră încă îl resimte prin lipsa unui dicționar-tezaur complet, rămînîm în așteptarea celorlalte volume. Abia atunci valoarea acestei opere va putea fi apreciată așa cum merită un asemenea monument de limbă.

Octombrie 1983

Doina Grecu

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

LUIZA SECUIE, MIRCEA SECUIE, *Dicționarul de sinonime al limbii române*, București, Editura Academiei R. S. România, 1982, 1113 p.

Dicționarele de sinonime s-au bucurat de mai puțină atenție din partea specialiștilor, aceasta desigur și datorită faptului că nu s-a clarificat pe deplin noțiunea de sinonim, în legătură cu ea mai existînd încă păreri diferite și uneori chiar contradictorii. Dicționarele explicative existente, în care se indică adeseori sinonimele și analogiile, au suplinat însă parțial această lacună.

Se cunosc în istoria lexicografiei românești doar trei dicționare de sinonime: *Vocabular de câteva vorbe sinonime* al lui C. Canella, din 1867, apoi, la o distanță foarte mare în timp, *Dicționarul de sinonime*, lucrare colectivă sub redacția prof. Gh. Bulgar, apărut în 1972, urmat, în 1978, de *Dicționarul analogic și de sinonime al limbii române*, lucrare de asemenea colectivă.

Aceste trei dicționare, reduse ca proporții, și-au propus să răspundă mai ales unor necesități de ordin practic, de informare rapidă a cititorului în probleme de sinonime și de analogie. *Dicționarul de sinonime al limbii române*, elaborat de Luiza Seche și Mircea Seche și publicat la Editura Academiei R. S. România în 1982, este mult diferit de cele de mai sus, atât în ceea ce privește concepția generală care a stat la baza elaborării lui, cât și sub raportul realizării lexicografice. Este vorba de un impozant volum, de 1113 pagini, și care cuprinde o foarte mare bogăție de material de limbă: peste 35 000 de cuvinte cu seria lor sinonimică.

Ca lucrare de mare anvergură, ea și-a propus să identifice relațiile sinonimice din întregul vocabular al limbii române și „să pună în lumină bogăția, diversitatea, originalitatea și expresivitatea sinonimiei românești” (*Prefața autorilor*, p. VII). În acest scop autorii au întreprins, cei dintâi, o selecție și o grupare a sinonimelor în funcție de sensurile cuvintului, fiecare sens constituind în mesaj un termen de sine stătător, fapt care a îmbogățit în mare măsură inventarul lexico-semantic al lucrării.

Problema fundamentală a dicționarului rezultă, fără îndoială, din accepția pe care autorii o dau conceptului de sinonimie. Întreaga lucrare, începând de la adunarea materialului și până la organizarea lui în articole de dicționar, se bazează pe aceasta. Ea este expusă cu claritate în *Prefața autorilor* (p. VIII). O repetăm aici, în esență, ea fiind hotărâtoare și în ceea ce privește modul de apreciere a lucrării din partea cititorilor: „Sunt ușador sinonime toate perechile ori seriile lexicale care, substituite într-un mesaj concret dat, nu alterează conținutul esențial al acestuia”. Iar „apartenența la un stil ori la altul, la o arie geografică sau la alta, la o epocă istorică ori la alta etc. [...] nu poate altera calitatea identității semantice cu atare”.

Această concepție a adus cu sine, în mod explicabil, hotărârea autorilor de a realiza „pe cât posibil, un inventar exhaustiv al relațiilor sinonimice existente”, lăud în considerare „întregul vocabular al limbii române, din toate epocile, regiunile, stilurile și limbajele speciale”, cu unele excepții nesemnificative.

Pornind la realizarea unei lucrări ale cărei temeiuri sînt, în rezumat, cele expuse în rândurile de mai sus, autorii au întâmpinat numeroase greutăți care, după părerea noastră, constau nu atât în lipsa unor opere lexicografice românești similare, cum afirmă autorii la începutul prefeței lor, ci în vastitatea planului rezultat din concepția expusă.

Selecionarea și organizarea în articole de dicționar a enormei cantități de material, ținînd seama de toate aspectele (de ordin semantic, istoric, geografic, stilistic etc., amintite de autori), în așa fel încît cititorul să se poată orienta cu ușurință în alegerea celui mai potrivit cuvînt-sinonim de care are nevoie la un moment dat, a constituit, sîntem convinși, o operație care a solicitat în cel mai mare grad nu numai efortul extins pe un însemnat număr de ani, ci mai ales capacitatea, puterea de discernămint, documentarea, de multe ori cu siguranță și intuiția, întemeiate în mare măsură pe îndelungata experiență lexicografică a autorilor. De altfel, următorea frază a acestora confirmă cele afirmate de noi aici: „Dificultăți enorme au avut de întâmpinat autorii în izolarea sinonimiei figurate de sinonimia proprie...”. Și aceasta este, desigur, numai una dintre dificultățile întâmpinate.

Fără să le reproșăm autorilor lipsa unui studiu, a unei prefețe dezvoltate, ne-am fi așteptat totuși ca, pe baza acestui imens material, aspectul teoretic al problemei să fie mai nuanțat, să se facă unele precizări și mai ales exemplificări. Acestea ar fi oglindit procesul de elaborare a lucrării în complexitatea lui, ar fi concretizat rezultatele acestuia și, în cele din urmă, ar fi evitat multe dintre nedumeririle pe care modul de prezentare a unor perechi sau serii sinonimice le provoacă.

În consultarea cu ușurință și cu rezultatele scontate a dicționarului, o importanță deosebită o are structura articolelor, organizarea sinonimelor pe sensuri, ordinea acestora, stabilirea de relații între diferitele sinonime pe baza „cercuitului închis” etc. Nu putem insista asupra lor; ele sînt expuse de autori și reflectă — ca și întreaga lucrare — experiența câștigată de ei într-o îndelungată activitate la cele mai importante lucrări lexicografice elaborate la noi în ultimele decenii. Dacă vom face totuși unele observații critice și vom avea alte păreri cu privire la anumite interpretări ale autorilor, acestea vor trebui privite (și primite) de ei drept puncte de vedere sub titlu de „discuții”. Iar eventualele greșeli semnalate (există oare dicționare fără greșeli?) nu vor diminua cu nimic aprecierea valorică a lucrării în ansamblul ei.

Considerăm, în primul rînd, că era necesară o mai strictă selecție a cuvintelor incluse în dicționar. Deși intenția de a da o lucrare exhaustivă nu poate fi condamnată, se impunea renunțarea la unele cuvinte care, examinate mai atent, se dovedesc a nu fi sinonimie nici măcar parțial. Menționăm, ca exemple, din această ultimă categorie pe *visa* considerat sinonim al lui *jelu*, pe *prinde*, ca sinonim al lui *uza*, pe *face*, al lui *căpăta*. Este vorba, desigur, despre anumite sensuri și contexte în care cele amintite au fost date ca sinonime. Să ne gîndim însă la nedumerirea pe care, în mod firesc, aceste asocieri o provoacă celui ce le întâlnește în dicționar. Cunoșcînd atât metodele de lucru cât și exigența și corectitudinea autorilor în activitatea lor științifică, nu ne îndolm că ei au „acoperire” pentru exemplele de mai sus. Cu toate

acestea, fiind seamă de marea diferență semantică dintre sensurile general cunoscute ale acestor cuvinte, credem că includerea lor în dicționar nu servește nimănui, mai ales că cititorilor nu li se indică nici o sursă din care să se convingă de corectitudinea faptelor. Autorii nu au dat nici un fel de indicații bibliografice, nici o mențiune despre izvoarele din care și-au extras materialul și pe care cititorii să le poată consulta.

În *Indrumări pentru folosirea dicționarului* se precizează că lista de cuvinte cuprinde două nivele fundamentale: a) Nivelul de bază, în care sînt incluși toți termenii literari ce intră în relații sinonimice și la care se grupează întreaga serie sinonimică, și b) nivelul trimerilor (termeni regionali, învechiți etc.) către corespondentele lor sinonimice de la nivelul de bază. Nu ni se spune însă după ce criterii au separat cuvintele din cele două nivele. Ne punem această întrebare cu atât mai mult cu cît în *Indrumări* (p. XII) se spune: „Cuvintele-titlu și sensurile lor precedate de semnul * aparțin fondului neliterar al limbii române pentru care nu s-au găsit sinonime literare, supraordonate” (s.n.). Ce înseamnă „nu s-au găsit”? Nu există, ori n-au găsit autorii? Un astfel de cuvînt ar fi, de ex.: *PIPA vb. (reg.) a tăbăci. (*Toată ziua ~ mahorcă*). Să mai menționăm aici că fără exemplul din paranteză am cădea într-o nouă nedumerire.

În legătură cu cuvinte de această natură, considerate „regionale”, se pune întrebarea (care s-a mai pus, de altfel) dacă poate exista un cuvînt „regional” fără a avea un corespondent „literar”. Or, dacă e singurul cuvînt cu care se denumește ceva, nu li conferă aceasta calitatea de literar? În cazul citat aici, PIPA, definit în DLR prin „a fuma (cu pipa)”, poate fi considerat ca avînd corespondent literar. Nu ne permite spațiul să dezbatem această problemă. Ea a fost discutată cu alte ocazii.

Revenind la termenii considerați literari, ne vom opri la cîteva exemple care ne-au reținut atenția. Reproducem din dicționar:

ZĂPADĂ s. (MET.) nea, ninsoare, omăt. (*A nins și ~ acoperă cîmpia*).

OMĂT s. (MET.) nea, ninsoare, zăpadă. (*~ul acoperă cîmpia*).

NEA s. (MET.) ninsoare, omăt, zăpadă. (*~ua acoperă cîmpia*).

NINSOARE s. (MET.) 1. (rar) nîngere, nînsătură. (*În timpul ~*). 2. (concr.) nea, omăt, zăpadă. (*~a acoperă cîmpia*).

Articolele sînt clare, toate cele patru cuvinte sînt considerate de către autorii dicționarului ca literare (aparțin nivelului de bază). La fiecare dintre ele se dau toate celelalte (3) ca sinonime, *ninsoare* avînd și un sens în plus. Ceea ce surprinde însă e faptul că *nea* (după DLR termen învechit și regional, folosit mai ales în Transilvania) și *omăt* (termen popular) au fost puși pe același plan cu *zăpadă*, care trebuia să-i subsumeze. În aceeași situație se află *abdomen*, *burtă*, *ptinte*, apreciați toți ca literari și înregistrați la nivelul de bază. *Burtă* nu își avea locul aici, de vreme ce DA îl apreciază ca vulgar, iar DEX îl consideră popular. Ca și în cazul precedent, ei trebuiau grupați într-un singur articol la cuvîntul *abdomen*.

Spre deosebire de acestea, *flînd*, cuvînt vechi în limbă, cu o arie de răspîndire aproape generală și cu expresii consacrate ca literare, este tratat în a doua categorie.

Ne folosim de acest exemplu pentru a ne spune părerea și în legătură cu modul de tratare a regionalismelor, respectiv a trimerilor în acest dicționar:

La BALAMA s-au dat ca sinonime „șarnieră, (pop.) țițnă (Transilv. și Maram.), pipă (prin Ban. și sud-vestul Transilv.), șarc (~la ușă)”, iar la *flînd* găsim: „v. BALAMA, RĂDĂCINĂ, ȘARNIERĂ”. Aut. Între *balama* și *șarnieră*, ambii termeni tehnici și sinonimi, s-a interpus *rădăcină*, despre care, mergînd la locul lui alfabetic, vom găsi că are un sens 2. „(MED.) (pop.) țițnă. (~unui furuncul)”. Considerăm că această tehnică, generală în dicționar și asupra căreia ni se atrage atenția în *Indrumări*, poate genera confuzii, care s-ar fi putut evita eventual prin indicarea sensului la cuvintele polisemantice (în cazul de mai sus la RĂDĂCINĂ) sau prin evidențierea lor cu alte mijloace grafice (de ex. printr-o mențiune în paranteză, cum s-a procedat la cuvintele din prima categorie).

Tot ca urmare a accepției pe care autorii dicționarului de față o dau noțiunii de sinonim considerăm și faptul că cuvintele *ptiru*, *rtu*, *fluviu*, *mare*, *flînd*, *cișmea* sînt tratate ca sinonime ale lui APĂ. Nu ne permite spațiul rezervat acestei recenzii să comentăm (și să combatem) această interpretare. Ne întrebăm doar de ce nu sînt date, în continuare, și alte unități hidrogeografice similare, ca: *lac*, *ocean*, *ballă*, *lău*, *iezer*.

La ȘIȘTAR se dă ca sinonim, între altele, *bărbîntă*. Nu știm pe ce s-au întemeiat autorii cînd au consemnat această sinonimie, știm însă, în mod cert, că cele două cuvinte nu sînt, sub nici un aspect, sinonime. Ele denumesc obiecte diferite (vezi figurile din CADE), cu întrebuințări diferite. Toate indicațiile cuprinse în articolele ȘIȘTAR din DLR și BERBINȚĂ din DA confirmă acest lucru.

S-ar putea da și alte exemple, s-ar putea semnală lipsa unor sinonime etc., dar nu acestea sînt importante și nu acesta este scopul recenzii de față, ci acela de a semnală și a pune

În discuție principalele probleme pe care le ridică *Dicționarul de sinonime al limbii române*, întocmit de Iuliza Seche și Mircea Seche, dicționar care este și va rămâne cu siguranță una dintre principalele lucrări ale lexicografiei noastre.

Octombrie 1983

Ioana Anghel și Vasile Breban
Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române. 1374–1600. Redactor responsabil: GIL. BOLOCAN. Colectivul de autori: GHEORGHE BOLOCAN, VIRGIL NESTORESCU, ION ROBUȚ, CORNELIU REGUȘ, ASPAZIA REGUȘ, MILE TOMICI, ION CIOCEA, OLIMPIA GUȚU, CORNELIA POPESCU, București, Editura Academiei R. S. România, 1981, XLI + 360 p.

Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române, elaborat de către Sectorul de slavistică al Institutului de Lingvistică din București sub îndrumarea lui Gheorghe Bolocan, șef de sector, este urmarea firească a cercetărilor tot mai intense din ultima vreme a actelor de cancelarie, inscripții și însemnări din perioada 1374–1600. Până la tipărirea acestui dicționar, rezultatele altor cercetări au dus la apariția unor lucrări mai mult sau mai puțin întinse¹, dar importante pentru perioada respectivă.

Colectivul larg de colaboratori care au participat la elaborarea acestui dicționar a permis studierea unui imens corpus de documente aflate în diferite arhive și mari biblioteci.

Ne putem da seama de volumul mare de muncă, dacă cercetăm *Lista de documente*, însemnări și inscripții de la sfârșitul lucrării și dacă la aceasta adăugăm încă un mare număr de documente studiate, care au rămas în afara selecționării finale.

Dicționarul cuprinde 1815 cuvinte-titlu (869 nume comune și 946 toponime și antroponime), selectarea lor făcându-se prin stabilirea funcționării lor neîntrerupte atât în textele scrise în limba română veche, cât și în continuare până în prezent.

Raportînd *Dicționarul* (prescurtat DERS), pe care îl prezentăm în rîndurile de față, la ultima lucrare de acest fel, DRLV, constatăm că el cuprinde în plus numeroase cuvinte cu atestări timpurii ca *Holm* M 1443 mai 31, *Malcă* M 1451 oct. 17, *Cucui* TR 1406 aug. 1, *Ileșteu* TR <1496–1508>, *Găvan* TR <1512–1513> iul. 23 etc.

Analizînd doar un singur cuvînt-titlu, spre exemplu *Deal*, observăm că în DERS prima atestare apare într-un document din Moldova la anul 1392 mart. 30, spre deosebire de DRLV unde prima atestare și singura este la 1514 apr. 3 în Țara Românească, deci cu 122 de ani mai devreme; în perioada dintre cele două atestări, cuvîntul *Deal* a fost înregistrat în 43 de documente.

Un număr însemnat de articole din DERS au atestări mai vechi față de cele din DRLV.

DERS-ul este alcătuit din *Cuvînt înainte*, *Introducere*, *Sigle bibliografice*, *Abrevieri*, *Dicționar*, *Anează (elemente de morfologie)*, *Lista de documente*, *Însemnări și inscripții* și, în sfîrșit, *Lucrări consultate*.

Așa după cum se arată în *Introducere*, în *Dicționar* „sînt atestate fapte de istoria limbii române, din domeniul vocabularului, gramaticii, foneticii și grafiei în care apar elemente românești” (p. VII); citatele ilustrative au fost redată fidel, respectîndu-se toate particularitățile textului.

Dicționarul propriu-zis cuprinde: A. *Cuvinte comune*, B. *Antroponime*, C. *Toponime*. Cuvîntul-titlu este reprezentat fie printr-un cuvînt comun, antroponim și toponim, fie numai prin antroponim sau numai prin toponim (ele fiind însemnate cu *). Numele de persoană și de loc furnizează indirect informații prețioase privind existența în limbă a unor cuvinte comune anterioare acestora.

Cele mai frecvente cuvinte comune sînt cele care se referă la organizarea de stat și organizarea administrativă a teritoriului, armată, organizarea fiscală, relații de proprietate, unități de măsură, profesii, meserii, comerț, mărfuri, obiecte de uz casnic, organizarea bisericii etc.

¹ Vezi D. P. Bogdan, *Glosarul cuvintelor românești din documentele slavo-române*, București, 1946; Lucia Djamo-Ivanciuc, *Limba documentelor slavo-române emise în Țara Românească în sec. XIV și XV*, București, 1971; G. Mihăilă, *Dicționar al limbii române vechi (Sfîrșitul sec. X – Începutul sec. XVI)*, (DRLV), București, 1974.

Dicționarul cuprinde cuvinte care nu au fost înregistrate până în prezent în literatura de specialitate (lexicografică), cum ar fi *mângănar* „giuvaergiu”, *canalnic* „paharnic” < reg. *canală* „câniță”, *bulușar* „cizmar”, sau cuvinte cu sensuri necunoscute, ca *desagă* „flșie de pămînt care împarte în două o proprietate”, *meleag* „hotar, graniță, mejdină”, *plasă* „proprietate” ș.a.

Dacă ne referim la cuvintele-titlu care desemnează nume proprii de locuri (toponime), constatăm că marea lor majoritate provin din termeni geografici românești, de obicei de factură populară, care s-au impus în limbă cu mult înaintea apariției toponimului respectiv.

În privința articolelor de dicționar care desemnează nume de persoană (antroponime), acestea au la bază în majoritatea lor porecle, defecte fizice, ocupații, nume de obiecte, de plante, de animale etc.

Cuvîntul-titlu este urmat de indicația gramaticală, de sensul în limba rusă și limba franceză și apoi de materialul ilustrativ redat în ordine strict cronologică, începînd cu forma din cel mai vechi document, cu indicarea documentelor din care a fost extras.

Dicționarul propriu-zis este urmat de *Anează*, care evidențiază elementele de morfologie cele mai frecvente. Avîndu-se în vedere numărul mare de elemente gramaticale românești, în această parte a lucrării se analizează amănunțit aceste elemente (*A. Articolul enclitic* și *B. Desinențele*).

În finalul lucrării se află *Lista de documente, Însemnări și inscripții din Moldova (M) și Țara Românească (ȚR)*, ordonată cronologic, ea cuprinzînd documente, inscripții și însemnări citate în *Dicționar*, indicîndu-se data (anul, luna și ziua), depozitul unde se păstrează originalul sau fotocopia documentului. În cazul în care originalele actelor nu au fost accesibile din diferite motive, faptele de limbă au fost extrase din reproduceri publicate în ediții și reviste, specificîndu-se sursa.

Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române, care reprezintă un prim volum dintr-un studiu amplu (al doilea volum va cuprinde material lexical slav), este o lucrare deosebit de importantă pentru specialiștii din domeniul istoriei limbii, slavisticii și onomasticii, lexicografiei și lexicologiei, punînd la îndemîna celor interesați un bogat material lexical (cuvinte comune, toponime și antroponime), extras din documente originale (nu după ediții).

Cuvintele românești au fost redată fidel, respectîndu-se toate particularitățile textului, fără a se altera într-o formă sau alta grafia originală, ceea ce mărește încrederea specialiștilor, cu altă mai mult cu cît toate formele pot fi controlate ușor ca urmare a listei tuturor documentelor de la sîrșitul lucrării.

Faptul că în *Dicționar* apar cuvinte românești foarte vechi schimbă aspectul viitor al unor lucrări lexicografice, care vor fi obligate să țină seama de acest lucru.

Demn de remarcat este că lucrarea de față poate fi accesibilă și specialiștilor străini din domeniul limbii române și slave, prin aceea că articolele de dicționar sînt glosate în limba rusă și în limba franceză.

Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române elaborat de Colectivul de slavistică al Institutului de Lingvistică din București este o lucrare serioasă, care poate servi drept bază pentru întreprinderea unor numeroase studii de specialitate, deoarece el cuprinde multe materiale inedite.

Aprilie 1983

Ion Penișoară

Institutul de Lingvistică
București, str. Spiru Haret, 12

DACOROMANIA. Bibliografie. Coordonaatori: IOAN PĂTRUȚ, VASILE BREBAN. Autori: IOANA ANGHEL, VASILE BREBAN, ELENA COMȘULEA, DOINA GRECU, DOINA NEGOMIREANU, FELICIA ȘERBAN, EMILIA TODORAN, MARIA ANA VARTIC, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, 852 p.

Înființînd Muzeul Limbii Române, odată cu organizarea Universității românești din Cluj, în 1910, S. Pușcariu a pus bazele unei ample și bogate activități științifice, dezvoltată de lingviști și filologii clujeni și de alți specialiști din noul centru universitar românesc, a căror activitate avea tangență cu filologia. Gruparea înghebată la Muzeul Limbii Române, în jurul marelui lingvist, avea să devină, mai apoi, ceea ce se numește, de obicei, școala lingvistică

clujeană. Elaborarea în cadrul Muzeului a unor lucrări fundamentale pentru cultura română, sub conducerea lui S. Pușcariu, ca *Dicționarul limbii române* (al Academiei) și *Atlasul lingvistic român*, precum și numeroase lucrări, studii și articole publicate de lingviștii clujeni, au impus Clujul, în perioada interbelică, drept cel mai important centru lingvistic din țară. Activitatea lui a fost cunoscută și apreciată în străinătate.

„Dacoromania” a fost concepută ca buletin al Muzeului Limbii Române, cu profil de anuar. Între 1921 și 1948 au apărut 11 volume, dintre care două (volumele IV și X), în două părți, însumând un număr de 9050 de pagini. Volumele I—IX au apărut sub direcția lui S. Pușcariu, volumul X, sub îngrijirea unui comitet de direcție, din care au făcut parte: G. Giuglea, Șt. Pașca, E. Petrovici, Al. Procopovici și S. Pușcariu, iar volumul XI, sub direcția lui Șt. Pașca și E. Petrovici.

Colaboratorii publicației au fost, cum e firesc, în primul rând lingviști și filologi clujeni, cărora li s-au alăturat și alți cercetători din Cluj, cu toții fiind „membri” ai Muzeului Limbii Române („muzeiști”, cum li se spunea): S. Pușcariu, V. Bogrea, N. Drăganu, Th. Capidan, G. Giuglea, Al. Procopovici, C. Lăcea, G. D. Serra, G. Kisch, E. Petrovici, S. Pop, Șt. Pașca, D. Macrea, C. Dăculescu, Gh. Oprescu, Al. Borza, S. Dragomir, R. Vula, V. Bologa, C. Dalcoviciu, I. I. Russu, I. Breazu, D. Popovici, I. Mușlea, N. Georgescu-Tîstu, G. Kristóf ș.a. Având un caracter deschis, în revistă au publicat oameni de știință și din alte centre științifice ale țării: V. Grecu, E. Herzog, P. Cănel, I. Jordan, Gr. Nandriș ș.a. Printre colaboratori se găsesc și câteva personalități marcante ale romanisticii europene: W. Meyer-Lübke, L. Spitzer, C. Tagliavini și P. Skok.

La început, „Dacoromania” a avut un profil lingvistic și filologic, în sensul restrâns al cuvîntului. Pe parcurs, ea și-a lărgit profilul, cuprinzând și contribuții de literatură română, folclor și literatură comparată. Foarte dezvoltată este rubrica recenziilor, ceea ce dovedește străduința colaboratorilor de a se ține la curent cu noile apariții în domeniul lingvistic, filologic și literar. Originală și mult prețuită, între articole și recenzii, se impune o fi semnalată *Pe marginea cărților*, rubrică introdusă în volumul IV, și menținută pînă în volumul IX, al cărei titular a fost S. Pușcariu. Să mai adăugăm că, începînd cu volumul II, „Dacoromania” publică, din inițiativa și prin grija redactorului ei, bibliografia periodicelor românești, deosebit de utilă atît pentru cercetările lingvistice, cît și pentru cele literare. În ultimele două volume se publică doar bibliografia lingvistică.

În cele 11 volume ale „Dacoromaniei” este cuprinsă o mare bogăție de informații, privind istoria limbii române și a altor limbi, dialectologia română, fonetica, fonologia, morfologia și sintaxa, lexicologia, toponimia și antroponomia, în primul rând românească, literatura română, folclorul românesc, literatura comparată etc. Orientarea în această imensitate de date științifice a devenit anevoioasă. De multă vreme se simțea nevoia facilitării muncii de documentare în problematica atît de complexă a revistei. Bibliografia „Dacoromaniei”, recent apărută, vine să umple un gol în documentarea științifică și în valorificarea uneia dintre publicațiile cele mai valoroase din cultura română, în perioade interbelice.

Autorii au găsit modalități adecvate pentru clasificarea materialului. Criteriul de bază este dat de natura problemelor și, în al doilea rînd, de felul limbilor. În cadrul fiecărei subdiviziuni, materialele sînt ordonate în ordinea alfabetică a autorilor. Este de apreciat faptul că studiile, articolele, recenziile etc. sînt lapidar rezumate și, de asemenea, că se fac trimiteri de la un compartiment la altul.

Cea mai mare parte din lucrare este ocupată de indicele revistei: indice de materii (p. 183—208), indice de autori (p. 209—317) și indice de cuvinte și afixe (p. 318—848), în care sînt cuprinse și antroponimele, toponimele și zoonimele.

O lucrare de acest fel, desigur, ar putea fi amendată în probleme de amănunt. E posibil ca ordinea domeniilor la care aparțin contribuțiile publicate în revistă să nu primească adeziunea tuturor. S-ar putea pune sub semnul întrebării necesitatea separării articolelor mărunte de studii. De asemenea, ar fi posibilă observația că nu s-a optat întotdeauna pentru cele mai bune soluții în încadrarea studiilor într-un compartiment sau altul. Ar fi fost util să se publice lista colaboratorilor sau, dacă nu, să se fi scos în relief numele lor, prin caractere tipografice deosebite, în indicele de autori. Cartea s-ar fi pretat a fi ilustrată (fol de titlu ale unor volume, eventual cu semnătura colaboratorilor, pagini de manuscris, fragmente din corespondența redacției, tabloul „muzeiștilor” din 1937, aprecieri asupra revistei etc.). Dar ceea ce interesează înalte de toate este posibilitatea de informare a cercetătorului și aceasta există (sperăm cît se poate mai exactă). De aceea toate aceste posibile observații și sugestii nu scad valoarea reală a lucrării.

Beneficiarii, cercetătorii de astăzi și cei viitori, le sînt și le vor fi recunoscători tuturor celor ce au ostenit pentru realizarea acestui foarte util instrument de documentare, care încheie, cum se cuvenea, seria volumelor renumitei publicații clujene.

Octombrie 1983

Romulus Todoran

Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie
Str. Horea, 31

GEORGE GIUGLEA, *Cuvinte românești și romanice. Studii de istoria limbii, etimologie, toponimie*. Ediție îngrijită, introducere, bibliografie și indice de FLORENȚA SĂDEANU, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, 384 p.

Cartea însumează, postum, unele din cele mai reprezentative studii ale romanistului clujean George Giuglea. Lectura ei ne-a oferit plăcutul prilej al unor reflexii, ce-i drept sumare, asupra concepției lingvistice și a metodei de cercetare a autorului.

Fondul concretei sale inițieri în modul de viață tradițional al poporului român, cîștigat încă din primii ani ai vieții, avea să-l îmbogățescă mai tirziu prin studiul aprofundat al etnografiei și folclorului nostru. Pe de altă parte, prin cultura sa de specialitate a ajuns să posedă temelnice cunoștințe privind limbile și civilizațiile antice și moderne, în primul rînd ale celor romanice.

Întreaga sa formație spirituală l-a determinat să se consacre, cu rară pasiune, cercetării unora din cele mai importante și mai controversate probleme ale istoriei limbii (în special ale lexicului) și poporului român. Plecînd de la împrejurările particulare ale formării limbii și poporului nostru, de la condițiile de dezvoltare ale acestui popor în perioada mai îndepărtată a istoriei sale, George Giuglea era convins că „pentru o mie de ani de lipsă de documente scrise, cultura poporului căută să fie descrisă în cea mai mare parte prin limbă, care păstrează în chip firesc urme din elementele spiritului nostru străvechi” (p. 184).

Bun cunoscător al culturii materiale și spirituale, ea și al graiurilor populare, a relevat, în mod concret, utilitatea și necesitatea cercetării civilizației și culturii noastre tradiționale și, implicit, a permanenței poporului român la nord de Dunăre cu ajutorul lexicului popular și al toponimiei, ea însăși în covârșitoarea majoritate de factură populară.

Prin propria sa experiență, era convins că pentru o cit mai eficientă cercetare de acest fel se impune o cunoaștere adecvată nu numai a limbii, ci și a modului de viață popular. De aceea ține să sublinieze „principiul, desconsiderat uneori de lingvistică, al pătrunderii vieții poporului, fără de care cercetările noastre ies, cum se întîmplă adeseori, lapidare și seci. Profunzimile nevăzute și elementele depărtate, în timp, ale unei limbi, apar mai clare dacă putem adînci, studiînd viața omului și a naturii înconjurătoare” (p. 45).

Pe această cale, conștient de strînsa legătură dintre istoria cuvintelor pe de o parte și cea a obiectelor și noțiunilor pe de altă parte, el a devenit, în teorie și practică, unul din cei mai fervenți adepți ai metodei „cuvînt și lucru” (*Wort und Sache*). Între altele, semnificative în acest sens sînt studiile *Cuvinte și lucruri* (p. 41—111), *Critice de limbă și viață străveche românească* (p. 119—172), *Elemente pentru a cunoaște istoria formării limbii și poporului român* (p. 191—199) etc.

Într-ucît explicarea prin lexic a istoriei unui element de civilizație și cultură românească găsește un sprijin firesc și obligatoriu în confruntarea unor fapte identice sau similare din alte domenii romanice, în cercetările sale George Giuglea a recurs pe scară largă la procedeul comparării limbii române cu „limbile surori”. Pe de altă parte, receptiv la orientările noi apărute în lingvistică, nu a ezitat să aplice și preceptele geografiei lingvistice. „În absența textelor medievale — seria ei — trebuie să recurgem la procedeele metodei comparative, metodă ajutată de geografia lingvistică. Astfel, [...] aplicînd normele impuse de arile geografice, ajungem să fixăm punctul de plecare al faptelor lingvistice studiate” (p. 260—261).

Se înțelege că primul pas în cercetarea lexicologică îl constituie precizarea etimologiei cuvintelor. După George Giuglea, etimologia nu trebuie să albească însă un scop în sine: „preocuparea lingvistului nu trebuie să se oprească [...] numai la stabilirea etimologiei propriuzise, orielt de importantă și de grea ar fi aceasta, ci să caute toate legăturile ce le poate avea un cuvînt cu viața popoarelor” (p. 109). În ceea ce privește însăși stabilirea etimologiei, este necesar să se acorde atenția cuvenită faptelor semantice, în special metaforei: „toți lingviștii

sînt convinși astăzi că istoria multor cuvinte se creează prin metafore; astfel că etimologia trebuie să recurgă cît mai des la acest instrument pentru a lămuri semantismul unui cuvînt. În acest efort, cele mai mici nuanțe de sens pot produce scînteii care să lumineze legăturile devenite obscure între diversele fapte ale evoluției de sens a cuvintelor" (p. 237). Demnă de reținut este, pe de altă parte, și observația că, pe un plan mai general, aceleași fapte semantice „pot sugera diferite probleme de estetică lingvistică (metafore, comparații etc.)" (*ibidem*).

O deosebită valoare practică are preceptul după care cuvintele studiate prin aplicarea metodelor „cuvînt și lucru" nu trebuie cercetate izolat, ci „pe compartimente etnolingvistice", adică în contextul sferelor semantice, context determinat de însăși realitatea etnologică la care ele se referă (cf. p. 197). Iar aceste compartimente etnolingvistice, a căror cercetare George Giuglea nu numai că o preconiza ci, în bună parte, a și efectuat-o de-a lungul întregii sale vieți, sînt deosebit de variate. Se poate spune că, practic, ele vizează aproape întregul univers al vieții tradiționale a poporului nostru: de la corpul și spiritul („sufletul și mintea") uman, la casă și familie, de la floră și faună la vechile și variatele ocupații (agricultură, păstorit, morărit, dogărit și piuarit, vîndătoare și pescuit, apicultură, industrie casnică, mînerit și metalurgie etc.) și pînă la tradiții și obiceiuri. De reținut este, de asemenea, dubla valență a cercetărilor de acest fel, efectuate de autor. Pe de o parte ele definesc îndeaproape termenii și elementele de civilizație și cultură (ca importanță, origine, arde de răspîndire etc.), iar pe de alta (prin mijlocirea sensurilor figurate, a expresiilor și proverbelor) relevă modul în care, prin ponderea și vechimea lor, aceste elemente au fost „transfigurate" în spiritualitatea românilor (cf., pentru toate acestea, numeroasele mențiuni de la p. 5—8, 186—197, 243, 265 etc.).

Numeroasele cuvinte dacoromânești de care s-a ocupat, urmînd să le precizeze etimologia și semnificația istorico-socială, aparțin elementului latin, autohton, preroman, vechi grecesc și germanic. Un merit de netăgăduit al lui George Giuglea în această întreprindere este de a fi avut curajul să abordeze problema originii unor cuvinte considerate, din acest punct de vedere, ca obscure sau nesigure. Remarcăm, în acest sens, unele din etimologiile, juste după părerea noastră, ca a *dărlina* (< lat. **deramare*), *lamură* (< lat. **lamula* = *lamina*), a *stercura* (< lat. *stercorare*), *troian* (< baza preromană **trogui*, **troju* + suf. -an), *fară* (< germ. *fara*) etc. Dacă este adevărat că nu toate soluțiile etimologice propuse de G. Giuglea au fost acceptate, tot pe util de adevărat este că, pînă astăzi, pentru multe din ele n-au fost găsite altele, sigure: cf., în această privință, și cele arătate de I. I. Russu (*Etnogeneza românilor. Fondul autohton traco-dacic și componenta latino-romanică*, București, 1981, p. 61, 270, 272, 281, 323, 364, 412 etc.) în legătură cu unii termeni considerați de origine autohtonă (*brîndușe*, *brînză*, *butură*, *grapă*, *mușat*, *urdă* etc.). Oricum, faptul este apreciabil, el deschizînd calea discuțiilor și, implicit, perspectiva altor soluții (cf. și S. Pușcaru, în *DR*, III, 1923, p. 774—775).

Serutînd opera științifică a lui George Giuglea, este lesne de observat că, pe lîngă o concepție lingvistică dominată de un permanent atașament față de cultura materială și spirituală populară, ea se caracterizează, deopotrivă, prin contribuții originale la studiul istoriei limbii și poporului român. Enumerîndu-le succint, trebuie menționate aici, între altele, clarificarea unor aspecte majore ale influenței substratului traco-dac și ale elementelor preromane, cunoașterea mai apropiată a evoluției istorice a unor străvechi ocupații (în special, a păstoritului), ca și dovedirea cu argumente lingvistice și toponimice a permanenței poporului român la nord de Dunăre.

Pentru toate acestea, publicarea *Cuvintelor românești și romanece* reprezintă o așteptată restituire, științifică și culturală, acum, în pragul împlinirii a 100 de ani de la nașterea romanistului George Giuglea.

Octombrie 1983

Mircea Homorodean
Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie
Str. Horea, 31

GRIGORE RUSU, *Structura fonologică a graiurilor dacoromâne*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, 204 p.

Cartea, la origine teză de doctorat a autorului, constituie o binevenită sinteză privind fonetica și fonologia graiurilor dacoromâne în ansamblul lor, prima de acest gen în dialectologia noastră. Ea are la bază un material dialectal bogat, extras din volumele publicate și

din arhiva ALR și a atlaselor lingvistice pe regiuni sau cules direct pe teren în numeroase cercetări întreprinse de autor în diferite zone ale țării. Se valorifică astfel o vastă experiență dobândită de Grigore Rusu pe parcursul a peste 25 de ani dedicați cercetării graiurilor populare, fie ca redactor al ALR, fie ca anchetator și autor, în colaborare, al ALRR — *Maramureș*, al NALR — *Transilvania* (al cărui coordonator este) și al unor monografii dialectale, fie ca autor al unor temeinice studii și comunicări de dialectologie, fonetică, fonologie și istoria limbii, publicate în revistele de lingvistică.

Colaborator apropiat al lui E. Petrovici, Grigore Rusu aderă printre primii la teoria corelațiilor de timbru în consonantismul limbii române, pe care o aplică cu succes în studiul fonologie și morfologie al graiurilor populare, o susține cu noi argumente și îi aduce unele nuanțări sugerate de faptele dialectale studiate, contribuind astfel, vreme de peste două decenii, la stimularea interesului pentru dezbaterile problemelor esențiale de fonetică și fonologie ale limbii române, provocată de apariția noii teorii.

Se știe că teoria susținută de E. Petrovici, pe care se axează cartea lui Grigore Rusu, a fost acceptată numai de către unii dintre ceilalți lingviști. Dar, după cum afirma A. Avram cu prilejul comemorării lui E. Petrovici la 75 de ani de la naștere, „dacă sintem de acord că aceeași realitate lingvistică poate fi descrisă în două sau mai multe feluri și apreciem calitatea unei descrieri fonologice în funcție de coerența ei, dacă inventarul de foneme obținut se dovedește cel puțin la fel de adecvat ca și cel rezultat din alte descrieri, cînd se pune problema de a-l lua ca punct de plecare în prezentarea morfologiei, teoria corelațiilor de timbru nu poate fi apreciată decît favorabil, chiar de adversarii ei” (SCL, XXV, 1974, nr. 5, p. 513). Dimpotrivă, folosirea unor sisteme diferite nu constituie un impediment în realizarea unor bune descrieri, căci aceeași realitate fonetică, bine surprinsă, poate fi transpusă cu ușurință dintr-un sistem în altul (cf. E. Petrovici, în CL, X, 1965, nr. 1, p. 4).

În ciuda interesului, mai accentuat în ultimii ani, pentru aspectul fonologic (aproape toate monografiile dialectale conțin subcapitole cu observații fonologice), dispunem încă de puține date pentru descrierea complexă și completă a fonologiei graiurilor limbii române. Plecînd de la analiza sistemelor fonologice ale citorva graiuri izolate — elaborate de însuși autorul acestei cărți (graiul bistrițean, un grai din Muntenia etc.) sau de alți colaboratori ai lui E. Petrovici: un grai din sudul Banatului (Petru Neiescu), graiul tecucean (E. Petrovici și I. Stan) etc. —, Gr. Rusu își extinde cercetarea asupra foneticii și fonologiei întregului grup de graiuri dacoromâne. Întreprinderea ar putea părea prematură atîta timp cît lipsese descrierile fonologice amănunțite pentru fiecare grai în parte. Dar, cum aceasta ar fi o acțiune de lungă durată, nu înseamnă „că trebuie neapărat să renunțăm la orice încercare de a prezenta trăsăturile caracteristice comune ale fonologiei graiurilor românești” (vezi E. Petrovici, în CL, IV, 1959, p. 177), căci existența unei lucrări cu caracter general, de referință, stimulează, de regulă, cercetările ulterioare.

Materialul supus analizei este structurat în două capitole ample care cuprind mai multe subcapitole destinate sunetelor și fonemelor vocalice și consonantice, grupate de obicei după unele din trăsăturile lor comune, sau unor fenomene fonetice caracteristice mai multor sunete și foneme.

În primul capitol, *Vocalismul* (p. 25—72) sînt cercetate nuanțele vocalice notate în atlasele lingvistice (p. 25—34), vocala [ă] în poziție protonică (p. 34—42), vocalele [ɔ], [e], [ɛ] (p. 42—58), statutul fonologic al vocalelor (p. 58—68). Nuanțele vocalice sînt urmărite exhaustiv, sub diverse aspecte (contextele care le determină, răspîndirea, statutul lor fonologic în unele graiuri etc.), în funcție de locul de articulare și de gradul de apertură.

În capitolul următor, *Consonantismul* (p. 73—189) sînt luate în discuție diferite grupuri de consoane: labialele [p], [b], [m], [f], [v] (p. 92—124), dentalele [t], [d], [n] (p. 124—136), [s], [z] și semioclusiva [tʃ] (p. 137—154), fricativele [ʃ], [ʒ] (p. 154—163), oclusivele palatale [k], [g] (p. 163—168), africaterle [tʃ], [dʒ] (p. 168—178), lichidele [l], [r] (p. 178—187), sau unele fenomene ce caracterizează consonantismul în general: consoanele palatalizate, muiate (dorsopalatale) și corelația de palatalizare (p. 78—80), consoanele finale labializate, arile de răspîndire și problema dispariției labializării (p. 80—92). În ce privește palatalizarea consoanelor, autorul susține că din punct de vedere fonologic nu există nici o diferență între consoanele muiate ale graiurilor din Transilvania și cele ușor palatalizate ale graiurilor din Muntenia (p. 79), iar referitor la labializarea consoanelor în poziție finală absolută constată existența a două zone de tranziție: una „în care labializarea se mai păstrează doar într-un număr mic de cuvinte” (p. 92) și îndeplinește un rol morfologic, alta „în care labializarea se află în stare latentă” (p. 93).

După examinarea detaliată a tuturor sunetelor din graiuri, înregistrate în atlasele lingvistice, a extensiunii lor geografice și a transformărilor pe care le-au suferit în decursul evoluției graiurilor, autorul precizează statutul lor fonologic, locul lor în sistem, pentru ca, la

sflșritul fiecărui dintre cele două capitole mari, să stabilească, prin compararea sistemelor descrise, diasistemul vocalic (p. 69–72) și, respectiv, cel consonantic (p. 187–189).

Alături de un capitol introductiv (p. 18–24) și unul, foarte restrins, de concluzii (p. 190–192), o bibliografie selectivă de circa 190 de titluri, 18 hărți interpretative și sintetice întocmite pe baza materialului ALR, cele mai multe referitoare la tratamentul unor consoane, un indice de autori cilați și un rezumat în limba franceză (p. 197–202) completează aparatul științific al cărții.

Se remarcă perspectiva largă de abordare a fenomenelor discutate, imbinarea reușită pe care Grigore Rusu o realizează între fonetică, fonologie și morfologie. Sunetele și fonemele sînt analizate în interdependența lor complexă, semnăindu-se atît faptele care tind să strice, cît și cele compensatoare, care tind să refacă echilibrul sistemului fonologic. Sînt relevate atît trăsăturile fonetice și fonologice care asigură unitatea graiurilor dacoromâne, cît și deosebirile dintre ele.

În explicarea cauzelor schimbărilor fonetice, Grigore Rusu se conduce cu consecvență după principiul că acestea trebuie căutate în primul rînd în interiorul limbii, în tendințele interne de dezvoltare a acesteia, fără să excludă însă întru totul „posibilitatea ca un fenomen rezultat dintr-o tendință structurală internă să fi fost întărit de existența unei tendințe sau a unui fenomen identic în limbile cu care unitatea dialectală respectivă a intrat în contact” (p. 24), influențele externe putînd, prin urmare, să favorizeze, cu rol de catalizator, anumite transformări fonetice, dar nu să le determine.

Dintre celelalte concluzii generale pe care autorul le desprinde în urma cercetării sale, mai menționăm:

— repartiziile dialectale a graiurilor dacoromâne stabilite pe baze fonetice și lexicale „nu se confirmă pe plan fonologic” (p. 190), căci ariile fonologice sînt, uneori, diferite de cele fonetice și lexicale.

— în privința vocalismului, graiurile dacoromâne formează trei grupuri, după diferite caracteristici ale fonemelor consonantice, patru grupuri, iar în funcție de existența celor două corelații de timbru, două grupuri.

— graiurile suferă o evoluție inegală, dar „nu se poate susține, și chiar dacă se face acest lucru e greu de dovedit, că un grai este mai arhaic decît altul” (p. 191).

Mulțimea aspectelor de fonetică și fonologie a graiurilor ce se cer interpretate și elucidate depășește însă sfera de cuprindere a cărții prezentate. Autorul însuși menționează că „multitudinea și complexitatea problemelor privitoare la structura fonologică a graiurilor noastre regionale limitează posibilitatea aprofundării unor fapte caracteristice graiurilor de tranziție” (p. 23).

Interpretările date unor fenomene nu coincid întotdeauna cu ale altor lingviști care s-au ocupat de aceleași probleme. Chiar dacă admitem, împreună cu autorul, că „unele fenomene lingvistice se prelează de obicei nu la o singură, ci la mai multe posibilități de interpretare” (p. 24), anumite soluții propuse necesită găsirea unor noi argumente.

Este, desigur, firesc și mult mai ușor de presupus și de crezut că, spre exemplu, unui sunet întâlnit în sincronie pe o anumită arie, care are un corespondent identic într-o fază mai veche de evoluție a limbii (ca, de exemplu, pronunțarea [a] pentru [ã] în poziție protonică) este un fapt de continuitate și nu o revenire la forma inițială. Dar în istoria graiurilor se mai întîlnesc asemenea reveniri, menționate chiar de către autor cu ocazia discutării altor sunete: „despre ș palatalizat în unele graiuri dacoromâne, se afirmă că „a rămas sau a redevenit (s.n.) patală” (p. 160), „și-a păstrat sau și-a recăpătat (s.n.)” (p. 155) caracterul palatal.

Între argumentele aduse pentru susținerea caracterului arhaic al unor fenomene ([a] pentru [ã] protonic, [te], [de] pentru [tʰe], [dʰe] etc.) este invocat și cel al existenței altor fenomene fonetice vechi în ariile respective (fără să fie vorba — precizăm — de aceleași arii): „fenomenul se întîlnește tocmai în regiunile în care se păstrează și alte fenomene vechi” (p. 39), „la această concluzie ne conduc o serie de fenomene fonetice vechi, existente numai în aceste graiuri” (p. 133). Puterea argumentului este atenuată însă de concluzia de ordin general la care ajunge autorul (vezi mai sus), potrivit căreia „în toate graiurile se întîlnesc atît fenomene arhaice cît și inovații” (p. 24, 191).

Afirmația „Nu au perechi în seria palatală [...] velarele [k], [g] în toate graiurile” (s.n.) (p. 188) contrazice constatarea de la p. 164 referitoare la graiurile din Banat: „consoanele velare [k], [g] nu și-au contopit locul de articulare cu cel al lui iod, ci au preluat de la acesta doar o parte din timbrul său palatal, pe care îl păstrează, iar [ʲ] notat sus la „umărul” velarei reprezintă timbrul palatal al acesteia”. Mai adăugăm că, în Banat, [kʲ] palatalizat distinge și forme gramaticale: [usc] (ind. prez. 1) — [uskʲ] (ind. prez. 2).

Prin constatările de mai sus nu dorim nicidecum să diminuăm valoarea vreuneia din opiniile susținute de autor, ci doar să ilustrăm ideea că lucrarea incită la discuții, constituind un punct de plecare pentru alte cercetări viitoare, de detaliu sau de sinteză.

Scrisă într-un stil limpede, simplu, despovărat de prea multe trimiteri și localizări, cartea prezentată, una dintre cele mai serioase contribuții la cunoașterea graiurilor noastre, poate fi consultată cu real folos atât de către specialiști în fonetică, fonologie, morfologie și dialectologie, cît și de către toți cei ce doresc să se inițieze în problematica studierii fonologiei dialectale.

Noiembrie 1983

Ioan Faiciuc

*Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21*

MIHAELA MANCAȘ, *Limbajul artistic românesc în secolul al XIX-lea*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, 338 p.

Studiile consacrate limbajului poetic al secolului al XIX-lea, fie că l-au privit în opoziție cu alte limbaje, fie că au avut ca scop o cercetare a particularităților sale, cum, de altfel, procedează și autoarea cărții de față, sînt foarte numeroase. Nu e cazul să amintim nici măcar în treacăt volume, studii, articole consacrate acestui secol. E suficient a menționa faptul că a fost cel mai studiat secol în cadrul istoriei limbii române literare, grație importanței sale hotărîtoare pentru destinele limbii românești de cultură, dar și pentru amprenta specifică pe care au lăsat-o dezbaterile de limbă literară în activitatea scriitorilor epocii. De aceea o nouă sinteză consacrată limbajului artistic al acestui secol, cu deschideri largi spre o problematică ce atinge granițe interdisciplinare: poetică, retorică, stilistică, naratologie, limbă literară, dialectologie etc., e mai mult decît binevenită, cartea Mihaelei Mancaș întrunind această calitate.

Tratarea monografică sau în grup a unor personalități poetice, dintre care, ca valoare și determinare, se detașează figura lui Mihai Eminescu, scutește autoarea de un preambul teoretic care să circumscrie termeni ca: limbaj artistic, limbaj poetic. Cu toate acestea, credem că s-ar fi impus cîteva precizări, deoarece ultima frază din prefața cărții („Încercăm să demonstrăm astfel că între polul limbajului poetic și cel al limbajului prozei narative a evoluat stilul beletristic...”) ne lasă să deducem că autoarea consideră limbaj poetic numai limbajul poeziei, opus limbajului prozei, fie ea și artistică. Or, nu i se poate contesta prozei artistice efectul estetic obținut prin aceeași concentrare (axare) asupra semnului lingvistic (sau a mesajului obținut prin relaționarea semnelor lingvistice), știut fiind faptul că toți cercetătorii care au discutat limbajul poetic au considerat, în aceeași măsură cu limbajul poeziei, și pe cel al prozei.

Surprinderea caracteristicilor fiecărei perioade bine delimitate a secolului al XIX-lea (limbaj poetic premodern, limbajul figurat al primei generații romantice, epoca clasicilor, epoca sfîrșitului de secol) este făcută cu o minuție și probitate științifică recunoscute Mihaelei Mancaș din cercetările anterioare. Totuși, lipsind această carte de un capitol final de sinteză, nu s-a putut insista asupra faptului că limbajul poetic al clasicilor ambiționa la caracterul de limbă de cultură a epocii, limba literară românească contractînd acum un caracter estetic deosebit, cu care nici o perioadă anterioară sau posteroară nu s-a întîlnit. Eficacitatea specială transmisă limbii curente de către limbajul poetic (A. Marino) are în perioada clasicismului românesc. În primul rînd, un sens estetic propriu-zis și, în al doilea rînd, unul normativ, scriitorii anteriori, dar și clasicii, funcționînd ca supraagenți semiotici, de unde și explicația „căderii”, din perioada imediat următoare, a limbajului poetic. Cu dreptate remarcă autoarea cărții de care ne ocupăm că din punct de vedere stilistic M. Eminescu rămîne izolat (p. 313), accesul de stereotipizare a limbajului poetic precedîndu-l sau succedîndu-l.

Varietatea punctelor de vedere, ce se dezvăluie implicit din analizele întreprinse față de limbajul poetic, face să asistăm la cercetări asupra unui curent (premodern, romantic) sau la cercetări monografice (Odobescu, Hasdeu, Eminescu, Creangă, Caragiale), ca și la selecții printre subsistemele limbajului acestora (cercetarea numai a limbajului figurativ) sau la cercetarea unor aspecte ce țin de elaborarea estetică proprie prozei — structurile compoziționale. Dar faptul că unitățile și relațiile dintre ele, specifice oricărui limbaj, sînt altele decît cele ale limbajului poeziei, nu ne invită la o concepere unitară a acestuia. Credem că un astfel de caracter unitar s-ar fi realizat dacă s-ar fi avut în vedere poezia și proza romanticilor, poezia și proza eminesciană, de exemplu. În felul acesta, nu s-ar fi izolat o observație privind ocu-

rența unei anume metafore personificatoare — *luna stăpînd* (a nopții) în poezia românească ca atestată prima dată la C. Conachi, ci s-ar fi identificat imaginea și în proza din sec. al XVIII-lea, la Antim Ivireanul. În aceeași ordine de idei poate s-ar fi explicat unitatea stilistică a secolului în varietatea sau chiar contrarietatea sa: ceea ce formează caracteristica poeziei romantice ai primei generații — retorismul — va deveni punct de plecare spre parodiere sau ironizare la Caragiale. Sau, tot ce rămîne embrionar la Eminescu, ca poezie simbolistă (aspirația spre plenitudinea primordială sau cuprinderea intensivă și totalitară a realității lăuntrice)¹, se va desăvîrși în poezia simbolistilor. De aici adevărul observației lui G. Călinescu: „Eminescu era un anacronic printre ai săi, trăind cu obsesia altor idealuri de cultură”.

Privit în felul acesta, secolul al XIX-lea nu ne mai apare „zbatîndu-se” între elaborarea unui limbaj poetic sincronizat sau nu cu formele sintactice, de exemplu, europene elaborate concomitent (ca la romanticii primei etape) și elaborarea unor soluții narative tot atît de diverse pe cît de diversificată era și proza modelelor străine (vezi discursul romanului epistolar, de pildă). Neîndoielnic, și o asemenea viziune e interesantă, mai aproape de începuturi, de căutări, dar, după ce dispunem de cercetări dintre cele mai amănunțite și mai sistematice, credem că o generalizare în coordonatele sugerate mai sus pare posibilă. Alfel nu se ajunge decît la o reluare a unor studii seminate de T. Vianu, I. Iordan, Gh. Tohăneanu etc. sau chiar ale autoarei (vezi *Istoria limbii române literare. Perioada modernă. (Secolul al XIX-lea)*, București, 1974), pentru a da numai cîteva nume, studii, care, deși îmbogățite cu noi aspecte, nu modifică modul de abordare a limbajului poetic al secolului al XIX-lea. De aceea, ni se pare că studiul asupra operei lui I. L. Caragiale, deosebit de bogat ca informație, ar fi cîștigat în profunzime dacă s-ar fi elaborat pe baza categoriei comicului studiată în toate consecințele ei textuale, de exemplu, transformarea comicului de limbaj în absurdul lingvistic². Sau, rămînînd în sfera comicului de limbaj, să se fi observat că opoziția paradigmatică a elementelor lexicale din diferite stiluri funcționale sau a variantelor acestora se realizează, atît în operele dramatice cît și în cele în proză, sintagmatic, prin contrast semantic, ajungîndu-se pînă la contrastul între două sau trei sisteme lingvistice (e cazul schițelor *Five o'clock*, *High-life* sau al celebrei *Telegramme*). Mai mult, opoziția pe care se va construi schița este anunțată discret de autor încă din prima propoziție a schiței *Five o'clock*, de exemplu, prin mijloace grafice (elementele opoziționale sînt culese cu aldine), prilej de contaminare a vorbirii autorului cu vorbirea personajelor sale: „*Five o'clock* pe englezește înseamnă *cinci ceasuri*”.

O analiză interesantă din punctul de vedere al limbajului poetic ne-o oferă opera lui Ion Creangă. Luînd în considerare numai armătura limbajului figurat, acesta se comportă în anumite opere (*Moș Nichifor Coșcariul*, de exemplu) ca element de coeziune a textului (cataforă), ambiguitatea semantică a sintagmei reclamînd o decodare ulterioară în text, mai apropiată sau mai depărtată. E cazul unor expresii de felul: „a potrive din gît pe cineva”, „a te apuca pe-a-mînele” etc., care funcționează întocmai ca anaforizarea, pronominalizarea, jocul articolelor etc.

Desigur, cele de mai sus nu constituie decît simple puncte de vedere ale unui receptor care consideră funcționalitatea elementelor de limbaj poetic singura lor rațiune de a apărea în text, în afara cărora cartea Mihaelei Mancaș rămîne o cercetare deosebit de serioasă, plină de observații de mare finețe și acuratețe lingvistică.

BIBLIOGRAFIE

Adrian Marino, *Limbajul*, în „*Iașul literar*”, 1968, nr. 10, p. 71—81; nr. 12, p. 461—470.
J. Mukatovský, *Despre limbajul poetic*, în idem, *Studii de estetică*, București, 1974, p. 343—357.

Octombrie 1983

Elena Dragoș

Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie
Str. Horea, 31

¹ Rodica Bărbaț, *Dimensiuni moderne în poezia lui Eminescu*, în „*Orizont*”, 1974, nr. 4, p. 4.

² Elena Dragoș, *I. L. Caragiale și tehnica limbajului absurd*, în CL, XXIII, 1978, nr. 1, p. 113—117.

SERGIU DRINCUL, *Semnele ortografice și de punctuație în limba română. Norme și exerciții*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, 190 p.

Dacă semnele de punctuație nu intră, alături de cele ortografice, în atenția recentului *Dicționar ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, densul compendiu pe care ni-l oferă S. Drincul abordează, de pe poziții egale, ambele componente ale sistemului grafic al limbii.

Structurată pe două secțiuni — una consacrată expunerii detaliate și exemplificării normelor ortografice și de punctuație, iar cealaltă constituindu-se dintr-un corpus de exerciții —, culegerea se vrea „un util instrument de lucru” menit să slujească „tuturor acelor care se interesează de perfecționarea propriilor lor mijloace de exprimare” și, în primul rând, elevilor.

Nepunându-și să supună analizei principiile care stau la baza regulilor statuate de lucrările normative în vigoare, luate ca punct de reper, lingvistul timișorean nu-și asumă opțiuni în plus, permițându-și doar mici rețușuri asupra unor formulări în definirea celor două categorii de semne convenționale. Totodată, este schițată o nouă viziune a ierarhizării semnelor, justificată de gradul lor de complexitate: *virgula, linia de dialog, linia de pauză, cratima (liniua de unire sau de despărțire), apostroful, punctul, punctul și virgula, două puncte, punctele de suspensie, semnul întrebării, semnul exclamării, semnele citării (ghilimelele), parantezele*. Semnalăm, ca o altă noutate, existența unui capitol distinct care tratează folosirea combinată a semnelor de punctuație, lucrările de până acum neînsistând asupra unui fenomen interesant cum este interpunctuația. Surprinzător e faptul că, deși un semn grafic mult disputat în ultimul timp și care câștigă tot mai mult teren — bara oblică — nu figurează în inventarul întocmit de autor, îl întâlnim totuși consemnat într-un singur exemplu, în paragraful destinat parantezelor, ca posibil substituent al acestora.

Recurgând la o sistematizare a normelor, altă în cazul virgulei cît și al punctului, în funcție de frecvența acestora și de obligativitatea folosirii lor, S. Drincul le grupează în *reguli imperative, reguli prohibitive și reguli facultative*, oferindu-ne tabloul complet al gradului de indispenabilitate a unui semn.

Este notabilă strădania autorului de a da multiplelor situații în care se întîlnesc cele două categorii de semne o interpretare mai nuanțată decît cea a lucrărilor normative și a studiilor la care s-a raportat. Unele definiții însă, ca de pildă cea a liniei de dialog, nu câștigă în claritate, iar primele două reguli referitoare la interdicția punctului după titlurile de cărți, de opere literare, muzicale etc., precum și după formulele de adresare vizează de fapt punctuația și nu ortografia.

Cu toate că autorul dă dovadă de un anume conservatorism, de altfel mărturisit, include totuși și *parantezele unghiulare* [< . . . >], numite de alții *ascuțite* sau *romboidale*, inexistente în *Indreptar*. De asemenea, corectează tacit dispunerea ghilimelelor [. . . . ' ']. Ar fi fost oportun de menționat, credem, și *ghilimelele simple* [' . . . '], utilizate în special în lucrări de lingvistică, precum și *paranteza constînd dintr-un singur arc de cerc*, întîlnită după o literă sau o cifră la numerotarea paragrafelor, capitolelor, în enumerări etc. Considerăm că se putea deci depăși și în alte privințe nivelul scrierilor normative prin abordarea în acest mic tratat descriptiv, chiar și numai în subsidiar, a unor semne de punctuație și ortografice aduse în discuție de către diverși autori. Astfel, în ultimul timp, capătă un statut tot mai bine conturat semne ca: *bara* (oblică sau dreaptă) [/ , |], simplă sau dublă, *asteriscul* [*], simplu sau multiplicat, *semnul de paragraf* [§], *acolada* [{ }], verticală sau orizontală, *subliniera* [—], *tilda* [~] etc. Pot fi încadrate aici, prin implicațiile lor în punctuație, *alineatul* și *blancul* sau *spațiul alb*. Opinăm că s-ar preta unor dezbateri mai minuțioase problema interacțiunii dintre semnele ortografice și de punctuație, pe de o parte, și cele pur grafice și diacritice, pe de altă parte.

Aparatul ilustrativ al cărții beneficiază de un bogat material, cules cu predilecție din reviste științifice, de popularizare, literare, lucrări științifice (mai ales de lingvistică și critică literară), toate de dată recentă, și mai puțin din beletristică, pentru evitarea factorului subiectiv. O remarcă specială merită scrupulozitatea cu care au fost selectate de către autor exemplele: există unul sau două pentru fiecare situație în care semnele sînt întrebunțate corect sau greșit, „decuparea” citatelor făcîndu-se cu generozitate, contextul facilitînd motivația unui semn sau altul. Dacă adăugăm la aceste fragmente de texte ce alcătuiesc utila rubrică a exercițiilor, grupate pe patru tipuri, însoțite de o ingenioasă rezolvare indirectă prin trimiteră la regulile ce elucidează aspectele respective, avem imaginea unei laborioase încercări, menite să sensibilizeze cititorul în deprinderea cît mai exactă a normelor de scriere corectă.

Octombrie 1983

Dora Pavel

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

GEORGE MIREA, *Junimea. Implicații lingvistice*, Iași. Editura Junimea, 1983, 238 p.

A scrie despre „Junimea” și ca atare implicit despre Titu Maiorescu nu este o muncă ușoară, din mai multe motive: în primul rând trebuie să parcurgi o vastă bibliografie, care se cere analizată cu un ochi critic, în al doilea rând să citești și să selectezi un vast material cuprins în paginile revistei „Convorbiri Literare” și în lucrările semnate de membrii societății „Junimea”.

George Mirea s-a achitat conștiințos de amindouă aceste obligații pe parcursul celor 192 de pagini, textul propriu-zis al lucrării, restul de 46 de pagini fiind: bibliografia, anexe și un rezumat în limba franceză. După ce ni se expune metoda de lucru și sursele de informare, autorul constată „cu surprindere, cum în unele lucrări de autoritate necontestată se preiau, adesea mecanic, opiniile unor personalități ale culturii noastre, opinii evident nefondate, dar strălucit formulate” (p. 11), apoi trece în revistă părerile și opiniile unor personalități despre momentul „Junimea”, etapă decisivă în cultura română, avertizându-și cititorul că este un act de curaj să abordezi un astfel de subiect: „Cutezanță este și să scrii despre ceva, atunci când acel obiectiv se află după mulți ani de prohibiție ori, și mai grav, de falsificare și răstălmăcire” (p. 9).

Autorul nu și-a compartimentat textul lucrării și ca atare sînt destul de greu de reținut, la prima lectură, ideile pe care le pune în discuție. Cartea credem că nu a fost adresată numai specialiștilor. Ea se dorește o completare a bibliografiei de specialitate. Dacă în primele pagini G. Mirea este incisiv (vezi pagina 12, pasajul referitor la Ion Gheție), pe parcursul celorlalte pagini autorul abordează în modul cel mai clasic posibil atît de controversata problemă a contribuției „Junimii” la formarea limbii române literare moderne.

Parcursind paginile cărții, cititorul se convinge de eforturile depuse de toți membrii societății „Junimea”, dar mai ales de Titu Maiorescu și Iacob Negruzzi (a cărui activitate G. Mirea o scoate în evidență) pentru formarea unei limbi literare unitare. Autorul își propune să corecteze o idee care a făcut carieră în literatura de specialitate: cunoscuta formulă „Junimea” = Titu Maiorescu; analizînd relația Maiorescu — „Junimea” urmărește „caracterul dialectic al luptei de opinii în orientările lingvistice de după 1860, rolul personalității mentorului junimist și al celorlalți participanți de seamă, contribuția lor” (p. 53).

Societatea Academică Română avea, încă de la constituirea ei, trei mari deziderate: fixarea regulilor ortografice ale limbii române, elaborarea gramaticii limbii române, redactarea dicționarului limbii române. Membrii societății „Junimea” s-au situat de la început de partea principiului fonetic în ortografie, principiu susținut, de fapt, înaintea lui Titu Maiorescu, de I. G. Sbiera. Această problemă a fost clar discutată de Florea Șuteu în *Influența ortografiei asupra pronunțării literare românești*. E drept că I. G. Sbiera nu a avut autoritatea lui Titu Maiorescu. În problema ortografiei române, mai precis în activitatea lui Titu Maiorescu în acest domeniu, se disting două etape, pe care G. Mirea ar fi trebuit să le scoată în evidență. Distingem o primă etapă pînă în 1904 și a doua după acest an.

Ceea ce autorul a prezentat mai clar a fost contribuția lui Titu Maiorescu la cultivarea limbii și mult controversata problemă a neologismelor. G. Mirea scoate în evidență caracterul de atent observator al limbii, Titu Maiorescu nefiind un „purist”, un adversar al neologismelor. În această migăloasă și anevoioasă trudă Iacob Negruzzi l-a „secondat” și a fost „un adevărat executor al directivelor enunțate de teoreticianul prim al „Junimii”” (p. 158).

Un lucru e cert: autorul a parcurs un vast material, a citit mult din bibliografia de specialitate, a selectat, dar l-ar fi putut prelucra și interpreta cu mai multă precizie, ceea ce ar fi atras mai mulți cititori, fenomen deloc neglijabil chiar și atunci cînd autorul nu „candidează la succesul imediat” (p. 9).

Octombrie 1983

Gabriel Vasiliu

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

Centenaire des Jeux de la Latinité. 1878—1978. *La latinité hier, aujourd'hui, demain*. Actes du Congrès International procurés par GEORGES et ILINCA BARTHOUIL-IONESCO, Avignon, mai 1978, București, 1981, 464 p.

Volumul cuprinde actele Congresului internațional „La latinité hier, aujourd'hui, demain”, organizat la Avignon, între 9 și 16 mai, de către Asociația Culturală Franco-Română din departamentul Vaucluse (președintă, Ilinca Barthouil-Ionesco). În fapt, mobilul acestui

congres a fost împlinirea a 100 de ani de la premiarea de către Féligrige. În 1878, a poetului român Vasile Alecsandri, pentru oda sa *Cîntecul gînteii latine*. După cum se arată în introducerea volumului, actul acesta era menit să aducă pe de o parte „un hommage à la latinité roumaine” și să recunoască „avec respect et fraternité cette nation qui venait d'accéder à la souveraineté nationale, et sa langue qui prenait la place qui lui revenait à côté des langues-sœurs issues comme elle de la langue-mère latine”, iar pe de altă să afirme „l'existence d'une idée latine pacifique, forte et civilisatrice, tendue vers l'avenir”.

Desfășurat sub președinția de onoare a lui Léopold Sédar Senghor, președintele Republicii Senegal, și sub patronajul a numeroase personalități și instituții culturale și științifice de prestigiu din Franța și din alte țări latine, congresul a inclus în bogatul său program, în afară de prezentarea a numeroase comunicări, variate manifestări artistice și culturale. Între acestea menționăm, ca avînd o semnificație deosebită, ceremonia dezvelirii unei plăci comemorative, dăruită de conducerea statului român, închinată momentului oferirii premiului Societății Féligrige poetului român Vasile Alecsandri.

Seria comunicărilor, în număr de 37, a fost precedată de alocuțiunea *Signification de la latinité* (de Georges Barthouil) și de raportul *Latins ou Romains?* al lui Pierre Grimal.

Prin conținutul lor, comunicările, ținute în limbile franceză, italiană și latină, au abordat subiecte foarte vaste, vizînd aspecte ale istoriei culturii și civilizației latine și neolatine, ca și ale limbilor neolatine.

Problemele legate de latinitate, de cultura și literatura latină în diverse țări le-au fost consacrate comunicări ca: *Valeurs sensibles de la Patrie chez les Latins* (Madeleine Bonjour), *Vergilius apud latinos recentioris aetatis poetas* (Olindo Pasqualetti), *Rome chez Corneille* (Ettore Paratore), *Latinité et littérature au XIIIe siècle: Gautier de Coinci et Gonzalo de Berceo* (Daniel Poyán Díez), *Mistral et l'idée latine* (Marcel Deceamps), *Le paysage provençal et l'antiquité: Sénèque, Lucrèce, Pétrarque, Mistral Giono* (Alain Michel), *De la Sibylle virgilienne à la Sibylle catalane* (Miquel Dolç), *Latinitas et Africa* (Francesco Barone) etc.

Subiecte privind aspecte sociale ale imperiului roman și istoria acestuia au fost abordate în: *Alcune considerazioni sui rapporti fra diritto e società in Roma* (Nicola Bellocchi-Secchi-Tarugi), *Un Provençal dans l'empire romain: l'Historien Trogue-Pompée* (Michel Rambaud).

Probleme de lingvistică romanică au fost tratate în: *Du latin aux langues romanes: évaluations quantitatives* (Henri Guiter), *Latin et langues vulgaires au XVIe siècle, en France: un problème de communication* (Colette Demaizière), *Les langues néo-latines et Leopardi* (Georges Barthouil), *Apologie de la langue espagnole: La Gramática castellana de Antonio Lebrija* (Michel Darbord), *Diffusion et persistance des traditions latines dans le Maghreb médiéval* (Jean-Marie Lassère) etc.

Cum era și firesc — dat fiind mobilul principal al congresului — aproape o treime din totalul comunicărilor se referă la caracterul romanic al culturii române, la ideea de latinitate la români și la unele particularități romanice ale limbii române. Ele au fost prezentate cu deosebire de oameni de știință și cercetători români: *La romanité orientale* (Em. Condurachi), *Les Roumains au carrefour des civilisations byzantino-slaves* (Virgil Cândea), *Nuovo umanesimo culturale romeno* (Alexandru Balaci), *L'idée de latinité — une constante de la culture roumaine* (Valeriu Răpeanu), *La latinité dei romeni come arma politica dalla Scuola Transilvana a oggi* (Luisa Valmarin), *Le Droit: expression de la latinité du peuple roumain* (Octavian Ionescu), *V. Alecsandri: Poeta laureatus* (Maria Platon), *La technique du portrait dans le "Cîntec bătrînesc"* (Hélène Combez-Lenz), *Le lexique latin du roumain* (Ilie Dan) etc.

Păstrînd tradiția inaugurată în urmă cu o sută de ani, la sfîrșitul congresului a avut loc premiarea celor mai bune poezii trimise la Congresul de poezie al limbilor romanice. După propunerea organizatorilor, subiectul compozițiilor trebuia să urmărească „à exalter l'apport, la spécificité, l'avenir de la latinité et sa contribution à l'établissement d'un humanisme universel”. Marile premii ale latinității au fost obținute de Olindo Pasqualetti (Italia) și de Teodor Băls (România) cu poeziile *Antiquam exquirite matrem*, respectiv *Căderea Sarmizegetusei*.

Prin modul de organizare și prin specificul manifestărilor cultural-științifice, Congresul internațional „La latinité hier, aujourd'hui, demain”, inițiat de Asociația Culturală Franco-Română din Vaucluse, reprezintă o acțiune de prestigiu, merită, într-adevăr, să afirme „l'existence d'une idée latine pacifique, forte et civilisatrice, tendue vers l'avenir”.

Noiembrie 1983

Mircea Homorodean
Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie
Str. Horea, 31

ÉMILE TURDEANU, *Apocryphes slaves et roumains de l'Ancien Testament*, Lelden, 1981

Volumul reputatului cercetător al vechii noastre literaturi și al vechilor literaturi slave unește un număr de douăsprezece studii închinatelor unor texte apocrife slave și române, ale căror subiecte sînt inspirate de *Vechiul Testament*. Ideea publicării acestor studii într-un singur volum, după ce zece dintre ele fuseseră publicate la date și locuri diferite, o salutăm cu căldură, el oferind specialiștilor un instrument util și comod de lucru, cel interesat nemaifiind pus în situația de a apela la o publicație sau alta pentru a cunoaște valoroasele contribuții ale lui Emil Turdeanu la elucidarea unor importante aspecte referitoare la unele apocrife slave și românești. Totodată, volumul evidențiază într-un chip și mai pregnant, reunind concluzii ale unor cercetări desfășurate de-a lungul mai multor decenii într-o singură carte, rezultatele de excepție la care a ajuns elevul de altădată al lui Nicolae Carțoian. Să fie acesta un omagiu adus de discipol dascălului la împlinirea celor 100 de ani de la naștere? Credem că da! Privit din această perspectivă, valoarea volumului primește, pe lângă bogata sa încredințură științifică, și pe cea emoțională.

Un prim studiu, *Apocrife și pseudoapocrife bogomilice*, abordează unele din problemele generale și speciale ale acestui tip de texte, pe baza unei bibliografii autorizate și de mare întindere, evidențiindu-se erudiția și competența celui ce încearcă să aducă mai multă lumină asupra acestor texte ce au avut o circulație atît de bogată și în cultura românească. Dovada o găsim în următoarele două studii (*Viața lui Adam și Eva în slavă și română și Viziunea lui Isaia*), în care se realizează ample monografii despre aceste două apocrife, insistîndu-se deopotrivă asupra existenței lor la popoarele slave și la români. În legătură cu versiunile românești ale *Vieții lui Adam și Eva* se fac ample investigații cu privire la cele două traduceri ale acestora, cea din secolul al XVII-lea și cea din veacul următor, se examinează raporturile dintre acest text și *Legenda sfintei cruce* și se adîncesc urmele din iconografia religioasă a *Păcatului lui Adam*, ca și prezența motivelor în folclorul religios românesc. În strînsă legătură cu acestea se situează și studiul închinat *Apocalipsului lui Avram*, urmărindu-se de data aceasta numai versiunile slave, respectiv textul rusesc integral și prescurtat, cele două texte meridionale prescurtate, ca și cel dedicat *Testamentului lui Avram* din cultura românească și cea slavă, cu comentarii pe marginea versiunilor existente și cu prezentarea conținutului lor în mod detaliat, demonstrîndu-se și de data aceasta o excelentă cunoaștere a lor, deși numărul lor este extrem de mare. Volumul se completează cu alte studii despre *Testamentul celor doisprezece patriarhi*, despre *Cronica lui Moise*, despre *Legenda profetului Ieremia*, în culturile slavă, rusă, respectiv română. Ultimul dintre acestea, intitulat *Legenda profetului Ieremia în românește*, a fost dedicat memoriei lui Nicolae Carțoian la împlinirea a 30 de ani de la moartea acestuia. Emil Turdeanu întreprinde și de data aceasta un amplu studiu filologic pentru fiecare versiune în parte, fie că e vorba de cea integrală sau prescurtată, fie de cele transmise prin intermediul unor cronografe, al lui Dorothei de Monembasia sau al lui Matel Cigala, traduse și ele la rîndul lor în românește. În Anexă se dă și textul integral al acestor legende inserate în *Cronograful de la Sigmaringen*.

Ultimele patru studii se înscriu în aceeași arie largă a apocrifelor (*Legende despre Ieremia în slavă, Apocalipsul lui Baruch în slavă, Palea bizantină la slavii din Sud și la români și Dumnezeu a creat omul din opt elemente...*), autorul mișcîndu-se cu ușurință unul mare specialist în probleme dintre cele mai dificile legate de colanționarea, istoricul și influența nenumăratelor versiuni transmise în limbi și culturi diferite. Sînt bine venite și *Notele complementare, Bibliografia și Indicele*, care dau volumului o notă de desăvîrșit și de temelnică gîndire.

Noiembrie 1983

Octavian Șchiau
Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie
Str. Horea, 31

Carti vlahă-englleză. Vlachian-english book. Nîcă carti tră înveșlu a limbii vlahi tră nîfă și mîrt. The little book of vlachian language lessons for young and old, Bridgeport, Connecticut (S.U.A.), Frîndza vlahă, 1983, 28 p.

Lucrarea pe care o prezentăm este un abecedar bilingv, aromân-engllez. Autorul ei, Nacu Zdru, a alcătuit această „fîcă carti”, vîzînd că „scumpa noastră limbă, dzuă cu dzuă chlari”. Transpunerea în englleză îi aparține „dăscăliței” Marla P. Seferi.

Cea dintîi problemă pe care a trebuit să o rezolve autorul este cea a alfabetului. Bineînțeles, alfabetul propus este cel latin, iar sistemul ortografic urmează pe cel românesc (*ș, ț, ce, ci, ge, gi, che, chi, ghe, ghi* etc.). Pentru redarea sunetelor specifice, s-a ținut seama de tradiția scrisului aromânesc ($\underline{L} = l', \tilde{n} = n, \tilde{v} = y$).

Pentru învățarea alfabetului, se dau cuvinte, cu ilustrații, la fiecare literă, și scurte contexte, cu traducerea lor în engleză. În partea finală, sînt publicate cîteva texte, în proză și în versuri. Apoi urmează proverbe, cele mai uzuale cuvinte relative la an, ceas, sărbători și numărare și o pagină de dialoguri. În încheiere, sînt reproduse portretele unor personalități aromânești și figuri de vlahi, bărbați și femei, pitorești, mai cu seamă, prin elementele etnografice, specifice lor.

Fără îndoială, autorul acestei cărți urmărește să cultive, în cadrul comunității aromânești din Statele Unite ale Americii, graiul strămoșesc și, prin grai, tradițiile populare ale ținuturilor de baștină, cum se practică și în cazul altor naționalități din acea țară.

Prin această cărticică, se lărgeste funcția culturală a aromânei, făcînd dovada capacității acestui idiom de a servi ca mijloc de instruire, adică sub alt aspect, ca instrument de cultură. Autorul ei repetă, după aproape două secole, acțiunea lui Constantin Ucuța, care, în anul 1797, publică, la Viena, cel dintîi abecedar în aromână. Oricît de modestă, realizarea lui Nacu Zdru se integrează, aducînd o notă distinctă, în mișcarea culturală aromânească din zilele noastre, promovată de aromânii înșiși.

Octombrie 1983

Romulus Todoran

Universitatea din Cluj-Napoca

Facultatea de Filologie

Str. Horea, 31

J. P. ZAJUNČKOVSKIĬ, T. NICOLESCU, T. A. REPINA, *Učebnik rumynskogo jazyka*, Moskva, Vyssăja škola, 1982, 312 p.

Apariția, în alte țări, a unor manuale pentru învățarea limbii române nu poate decât să ne aducă satisfacție, gîndindu-ne la faptul că, prin acestea, limba română devine din ce în ce mai cunoscută peste hotare. Cu atît mai mult sînt necesare astfel de manuale în cazul în care limba română devine materie de specialitate în universități (specialitatea I sau a II-a).

Prezentul manual de limba română, apărut în U.R.S.S., este destinat studenților anilor I de la facultățile de filologie. El este rodul unor fructuoase colaborări ale unor cadre didactice din Moscova și Leningrad, pe de o parte, și din București, pe de altă parte.

Acest manual cuprinde trei părți: un curs introductiv de fonetică (p. 3—26), cursul de bază (p. 27—281) și un îndreptar de gramatică (p. 282—308), incluzînd anumite elemente de morfologie românească.

În partea introductivă de fonetică se arată principalele asemănări și deosebiri dintre sistemele fonetice ale celor două limbi, în general bine reliefate. Sînt prezentate modalitățile de rostire a sunetelor românești, vocale și consoane, diftongii și triftongii, împărțirea în silabe, accentul și intonația.

Cursul de bază, împărțit în 22 de lecții, se remarcă prin caracterul modern al ordonării materialului, cu respectarea principiilor pedagogice de tratare a materialului de la ușor la greu, de la simplu la complex etc. O lecție este compusă dintr-un text de obicei axat pe teme uzuale și de strictă necesitate pentru studenți, ca: *La universitate, O grupă de studenți, Apartamentul nostru, La gară, La restaurant, La poștă, La policlinică, Ziua mea* etc. Unele lecții au în vedere familiarizarea studenților sovietici cu elemente de cultură și civilizație românească prin lecții ca: *București, Baza sportivă „Lacul Tei”, Tudor Vladimirescu* etc. Urmează apoi un dialog axat pe utilizarea cuvintelor din lecția respectivă în forme și expresii autentice care vizează însușirea cu precădere a limbii vorbite. Sînt prezentate în continuare o serie de expresii idiomatice, elemente de lexicologie: antonime, sinonime, familii de cuvinte. Vocabularul tematic este bine alcătuit, studentul avînd posibilitatea să aflu forma de plural a substantivelor, persoana I a verbelor mai dificile, diminutivele substantivelor etc.

De mare interes pentru cei care învață românește trebuie să fie glumele, proverbele și zicătorile prezentate sub genericul *În treacit*, de regulă elemente specifice filozofiei populare românești.

Noțiunile de gramatică, numeroasele și variatele exerciții, retroversiunile, pregătite cu știință pedagogică și adecvate textului respectiv și nivelului de înțelegere a limbii la care au ajuns studenții, vin să întregască posibilitatea de însușire rapidă și temeinică a limbii noastre naționale.

Îndreptarul de gramatică prezintă pe scurt principalele elemente ale gramaticii românești: părțile de vorbire, categoriile gramaticale, sintaxa propoziției și unii termeni gramaticali.

Semnalăm, în cele ce urmează, unele inadvertențe din cuprinsul manualului, făcînd, totodată, și unele propuneri pentru îmbunătățirea lui la o eventuală reeditare:

a) De mai multe ori în texte sau în exerciții conjuncția *dar* este înlocuită cu conjuncția *iar*: p. 93, ex. 7: „Cîți ani aveți? *Iar* surorile?"; p. 175, ex. 4: „*Iar*... ale tale?"; p. 239, ex. 5: „*Iar* acest muzeu l-ai vizitat deja?";

b) Uneori se utilizează cuvinte nepotrivite, unele calchieri după limba rusă, ca de exemplu: p. 119, ex. 15: Găina cu ouăle de aur. „O spintecă și într-insa află *tot într-un chip* ca și la alte găine"; p. 175, ex. 3: „Cuțitul meu taie bine, al tău tale *prost*"; p. 230, lecția 18: „Ion găsește că Sașa arată *prost*...";

c) Limba rusă neavînd categoria articolului, uneori articolul din limba română este utilizat nepotrivit, precum: p. 187: „Traduceți în românește următoarele înbinări de cuvinte și alcătuiți *frazele*"; p. 214, ex. 5: „Alcătuieți dialoguri după situații următoare";

d) Semnalăm și utilizarea nepotrivită a unor prepoziții, ca de exemplu: p. 249, ex. 1: „Am bilete *de* dus și întors"; p. 267: „Așa se rupe *pe* unde e mai subțire";

În domeniul foneticii-fonologiei sîntem de părere că autorii au creat un sistem fonologic mai puțin operant, bazat pe unele studii destul de vechi. Ca urmare a acestui fapt, studenții ruși vor fi puși în situația de a rosti cuvintele românești *buni, luni, oameni* la fel cu *okun', len', den'*, din limba rusă, mult deosebite, totuși, între ele în ce privește partea lor finală.

Avem, de asemenea, rezerve și în ce privește recomandările pentru rostirea corectă, literară a limbii române în cazuri ca: -*ija, -ije: armonija, armonije* în loc de *armonia, armonie*; *vioa-ră*, deci cu triftong, în loc de diftong *vi-oa-ră*: *ma-is-tru* cu hial în loc de *mai-stru*: *te-dru* cu hial în loc de diftong *tea-tru*: *mătușe* în loc de *mătușă*. Nerecomandabile pentru rostirea literară sînt și formele: *servici, coleă*.

Semnalăm și unele inconsecvențe în ce privește statutul fonematic al unor consoane: *g* este dur în *ghid, neghea*, dar moale în *ghiocel*; la fel *k* este dur în *buche, chip*, dar moale în *chiar, vechi* (p. 13). Părerăa autorului acestor rînduri este că în limba română nu avem, la nivelul limbii literare, consoane moi, ci numai palatalizate. Ca alare, sîntem de părere că peste tot unde apar consoanele *k, g*, în calitatea lor de foneme, ele sînt dure și niciodată moi.

În cuvinte ca *ambiguu, asiduu, continuu, perpetuu* nu se reliefează nici un fel de diftong descendent, cum se spune în manual (p. 10).

După părerăa autorilor acestui manual, limba română ar poseda un număr de 46 de foneme, dintre care 7 vocale, 4 semivocale și 35 de consoane, ceea ce nu mai este susținut de nici un lingvist român contemporan.

În ce privește corelația literelor cu sunetele (p. 10), autorii cred, greșit, că în cuvintele *Eminescu, seber, smerit* rostim un *e* deschis. Dimpotrivă, sunetul *e* în toate trei cuvintele este închis.

Credem că s-a scris suficient de mult în diferite studii, articole și cărți de specialitate din România, demonstrîndu-se, cu argumente pertinente, că în *corbi*, de exemplu (p. 20), la finala absolută nu este un *b'* (b moale), ci un *b + i* (*b + i* șoptit, devocalizat, afonizat, ultra-scurt, dar care în alte contexte devine fie plenison, fie semivocalic: [korbj], *zece* [korbj-s] *acolo*; *zece* [korbj-aŋ] *adus*); de asemenea, în cadrul morfologiei, *i* din *corbi* este recunoscut drept morfem al pluralului *corb -- corbi*.

În cazul africatelor *ș* și *ț* din distongul [ɕa] de tipul *cea, gea*, situația se prezintă astfel: cazurile similare de alternanță din sistemul limbii române, să *merg -- să meargă, să cer -- să ceară, să gem -- să geamă* cer ca în *cea* și *gea* să recunoaștem diftongul după consoanele velare. Alte exemple: *ce + a fost* se va rosti [ɕɛ-a fost] și nu [ɕa fost]; *pace + a* se va rosti [paɕɛa] și nu [paɕa], *minge + a* vom rosti [mɨnɕɛa] și nu [mɨnɕa].

Vorbînd despre intonație, autorii afirmă: „Intonația propozițiilor românești în general este apropiată de cea rusească" (p. 25). Credem că trebuia specificat faptul că intonația propozițiilor interogative fără cuvinte interogative (la inițiala propoziției) este absolut diferită în română față de rusă, unde tonul se ridică brusc pe așa-numitul centru al propoziției, după

care acesta coboară vertiginos pînă la terminarea enunțului. În română intonația acestui tip de propoziții e mult mai egală între părțile enunțului, urcînd ușor spre partea finală: *Ai fost ieri la film? Tu ești inginer? Mline mergem în excursie?*

Introducerea în manual a unor exemple de la periferia vocabularului nu corespunde intenției autorilor ca studenții să-și însușească limba română literară: *pisic, glrbă, foală, dogil, hodorog, betegi, ciupitură, tîrșit, toiag, șagă, zăbavă, colea, belești, acuși, lăptos* etc.

Cele cîteva observații ale noastre nu scad cu nimic valoarea deosebită a acestui manual de limbă română; pe baza lui studenții, dar nu numai ei, își pot însuși limba română în cele mai bune condiții. Credem că nu greșim cînd afirmăm că este unul dintre cele mai bune manuale de limbă română apărut peste hotare și ne face plăcere să-l semnalăm cititorilor acestei reviste.

Octombrie 1983

I. T. Stan
Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Filologie
Str. Horea, 31

AL XVII-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE LINGVISTICĂ ȘI FILOLOGIE ROMANICĂ

Al XVII-lea Congres Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică a avut loc între 29 august și 3 septembrie 1983 la Aix-en-Provence, pentru a treia oară pe pământ de limbă occitană (după Nisa și Bordeaux), și a reunit peste 600 de participanți din peste 30 de țări ale Europei, Americii și Asiei. Deși țara noastră nu a avut delegație oficială, limba și lingvistica română au fost reprezentate de 10 participanți, comunicările fiind puțin mai numeroase: câteva au fost prezentate în absența autorilor lor.

Cum era de așteptat la o manifestare de asemenea proporții, comunicările au fost, prin tematică, metode și perspective teoretice, de o mare varietate. În afara comunicărilor în plen (J. Herman: *Diferențierea teritorială a latinei și formarea limbilor romanice*, Y. Malkiel: *Lingvistica generală și lingvistica romanică pe cele două maluri ale Atlanticului*, M. Wandruszka: *Plurilinguism în sinul Romaniei*, M. Wilmet: *Gramatică și gramaticienii sintagmei nominale* etc.), a meselor rotunde (*Starea actuală a semanticii romanice*, *Geografia lingvistică în cadrul european*, *Probleme ale editării textelor*, *Probleme ale anchetei orale și ale exploatării ei în limbile romanice*, *Tipologia limbilor romanice* etc.), în marea lor majoritate comunicările au fost prezentate în paralel, în cadrul celor opt secții: lingvistică generală, lingvistică comparată, istoria gramaticii, contactul între limbi, discursul oral, stilistică, editare de texte, precum și o secție compozită cuprinzând fonetica, morfologia, morfosintaxa, lexicul, sociolingvistica și dialectologia, așa încât o judecată de ansamblu nu se va putea emite decât după apariția celor 9 volume cu lucrările congresului.

Am semnalat totuși, printre multele manifestări de înaltă ținută științifică, comunicarea inaugurală a prof. Eugenio Coseriu, președintele Societății de Lingvistică Romanică și președintele celui de al XVII-lea Congres Internațional (*Lingvistica romanică, tradiții și perspective*), masa rotundă consacrată semanticii (condusă de R. Martin) și cea privind limba poeziei lui Mihai Eminescu, cel mai mare poet al romanității orientale.

Nu putem să nu amintim organizarea și primirea pe care au oferit-o gazdele de la Universitatea Provenței, centrul din Aix, în frunte cu președintele comitetului de organizare, J. Stéfanini, și cu secretarul general, J.-Cl. Bouvier, precum și manifestările care au însoțit lucrările congresului (expoziție de carte și de ediții critice îngrijite de profesori ai Facultății de Litere din Aix, spectacole în limbile occitană și franceză, excursii în Provența etc.).

Ioan Baciuc

HENRI DRAYE

(1911–1983)

În 2 februarie 1983 a încetat subit din viață Henri Draye, secretar general al Comitetului Internațional de Științe Onomastice (C.I.S.O.), fost director al Centrului Internațional de Onomastică, al Institutului de Onomastică din Louvain, membru în Comisia Regală de Toponimie și Dialectologie din Belgia, membru al Koninklijke Academie voor Nederlandse taal- en letterkunde.

Deși profesor de limba și literatura germană la Universitatea Catolică din Louvain, s-a consacrat cercetării onomastice (lucrările sale sînt destinate, îndeosebi, studiului limitei lingvistice dintre aria romanică și germanică în Belgia), organizării, intensificării activității și colaborării internaționale în acest domeniu.

A avut un rol important și hotărîtor în existența prestigioasei reviste „Onoma” (Bulletin de information et bibliographie) – care apare la Louvain, din anul 1950, ca organ al C.I.S.O. –, ca îndrumător, coordonator și colaborator permanent, mai ales la secțiunile, atât de utile, *Cronica* și *Onomastica în țările afiliate*, ce cuprind informații asupra congreselor naționale, simpoziunelor și colocviilor din diferite țări, asupra cercetării onomastice în institute, societăți, asupra unor lucrări ample, ca dicționare, atlase lingvistice etc., precum și asupra activității și întrunirilor C.I.S.O., asupra congreselor internaționale de științe onomastice, la pregătirea și organizarea cărora a avut contribuții substanțiale. Deosebit de importantă și rodnică este activitatea sa de dirijare și coordonare a *Bibliografiei internaționale de onomastică* (de proporții mai reduse la început, cînd numărul țărilor afiliate era, după crearea C.I.S.O., de numai 26), care apare acum – în urma extensiunii continue a arilor de informație, datorită străduințelor sale – în volume întregi (*Bibliographia onomastica* 1975–1976 [ultima publicată] cuprinde nr. 2–3, vol. XXIII, 1979, p. 331–767, din „Onoma”).

Încetarea din viață a lui Henri Draye constituie pentru Comitetul Internațional de Științe Onomastice, pentru revista „Onoma”, pentru onomastica mondială o dureroasă pierdere.

Ioan Pătruț

CĂRȚI PRIMITE LA REDACȚIE

- BREDEMEIER, JÜRGEN, *Strukturbeschränkungen im Rumänischen. Studien zur Syntax der prä- und postverbalen Pronomina*, Tübingen, 1970, VIII + 150 p.
- Soziolinguistische Aspekte der rumänischen Sprache*. Ein Sammelband. Herausgegeben von Klaus Bochmann, Leipzig, 1980, 172 p.
- Contribuții la istoria culturală a românilor din Voivodina, V. Documente*, Zrenjanin, 1979, XVI + 478 p. + 32 reproduceri.
- ETTINGER, ȘTEFAN, *Norm und System beim Verb*, Tübingen, 1970, VIII + 84 p.
- IVANOVA OLGA, *Mesnite imiņa na oblata po slivot na Bregalniņa*, Skopje, 1982, 238 p. + 8 h.
- JUHÁSZ, JÁNOS, *Kontrastive Studien ungarisch-deutsch*, Budapest, 1980, 140 p.
- STEINITZ, WOLFGANG, *Ostjakologische Arbeiten. IV. Beiträge zur Sprachwissenschaft und Ethnographie*. Für die herausgabe wissenschaftlich bearbeitet von Ewald Lang, Gert Sauer und Renate Steinitz, Budapest, 1980, XVI p. + 500 p.
- ZSILKA, JÁNOS, *Dialectics of the Motion Forms in Language*, Budapest, 1981, 312 p.
- Wissenschaftliche Konferenz die Beziehungen der Deutschen Antifaschistischen Literatur zur ČSR und Probleme der Bündnispolitik*. Olomouc, 3—5. October 1977, Olomouc, 1979, 220 p.

- Formarea cuvintelor în limba română. II. Prefixe*, de : Mioara Avram, Elena Carabulea, Fulvia Clobanu, Florica Ficșnescu, Cristina Gherman, Finuța Hasan, Magdalena Popescu-Marin, Marina Rădulescu, I. Rîzescu, Laura Vasillu, București, 1978, 384 p.

Reprezentativă în primul rând pentru activitatea lingviștilor clujeni, revista „Cercetări de lingvistică” apare prin grija Institutului de Lingvistică și Istorie Literară din Cluj-Napoca. Profilul revistei este larg deschis tuturor domeniilor lingvisticii, dar în special problemelor de lingvistică românească : istoria lingvisticii românești, istoria limbii române, dialectologie, onomastică, gramatică, fonetică-fonologie, lexicologie-lexicografie, stilistică, filologie, lingvistică generală etc. Acestea sînt, de altfel, și rubricile obișnuite ale sumarelor revistei. De asemenea, „Cercetări de lingvistică” are o secțiune cuprinzătoare dedicată recenziilor și prezentărilor de cărți, în care sînt semnalate și discutate numeroase apariții de lingvistică românească și străină. Sumarul numerelor este completat de cronici ale principalelor manifestări științifice interne și internaționale din domeniul lingvistic, precum și de un indice anual (de materii, de autori și de cuvinte). Revista publică studii și cercetări în limbile română, franceză, italiană, engleză, germană etc.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să înainteze articolele, notele și recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuș, pe hîrtie de calc. Tabelele și ilustrațiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planșe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea aceluiași date în text, tabel și grafice. Explicația figurilor în text se va face în ordinea numerelor. Titlurile citate în bibliografii vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale. Responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine exclusiv autorilor.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa Consiliului de conducere al revistei : 3400 Cluj-Napoca, str. E. Racoviță nr. 21.

102 Porcu 61/4 Hecru7

ÎN CURS DE APARIȚIE
LA EDITURA ACADEMIEI R. S. ROMÂNIA

Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni — Transilvania, vol. I

Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni — Transilvania. NALR — Trans., care se elaborează în cadrul Institutului de Lingvistică și Istorie Literară din Cluj-Napoca, de Grigore Rusu, Viorel Bidian, Dumitru Loșonți, va înfățișa, sub formă de hărți analitice, sintetice și planșe cu material necartografiat, bogatul și valorosul material lingvistic cules din 220 de localități din Transilvania istorică.

Volumul întâi conține 151 de hărți mari, analitice, în care sînt redată răspunsurile la o parte din chestiunile primului capitol al *Chestionarului, Corpul omenesc*, indicele cuvintelor-titlu și al tuturor termenilor cuprinși în hărți, corespondențele cu atlasele lingvistice românești și romanice. În broșură separată, pe lângă date despre localități și informatori, vor fi incluse și numele de persoane și de locuri culese cu ocazia anchetelor.

Materialul va permite o cunoaștere mai exactă a ariilor de răspîndire a diferitelor fenomene fonetice, morfologice și lexicale, a structurii graiurilor transilvănene, precum și a statutului lor în cadrul dacoromânei, punînd în același timp la dispoziția cercetătorilor și prețioase informații privind unele aspecte ale istoriei limbii române.

Materialul acestui volum, ca și al celor care se redactează în continuare, a constituit și pînă acum o sursă de informare pentru elaborarea unor lucrări, studii și articole publicate în revistele de specialitate.

CL, ANUL XXIX, NR. 1, p.1—90, CLUJ-NAPOCA, 1984

